CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXXVI, nr. 1—2 1991 ianuarie—decembrie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

ELENA DRAGOȘ, Titu Maiorescu și unele concepte ale lingvisticii contemporane . . . 5
MIHAI GHERMAN, Posteritatea *Dicționarului* lui Teodor Corbea 15

LINGVISTICĂ GENERALĂ

MIHAI M. ZDRENGHEA, Elemente de pragmatică a limbajului abuziv în limba engleză 23

GRAMATICĂ

D. D. DRAȘOVEANU, *Desinențial* și *intonațional* în definirea și clasificarea predicatului 35
LIGIA STELA FLOREA, Comment supplée le discours à une prétendue lacune du système. Le cas de *en* 47
G. GRUIȚĂ, Subordonata completivă de agent (variante nepronominale) 57
ȘTEFAN HAZY, Valență acuzativală dobîndită 61
CONSTANTIN MILAȘ, Dativul posesiv 67

LEXICOLOGIE

VASILE BREBAN și VALENTINA ȘERBAN, Considerații semantice și etimologice în legătură cu *hăiș, hățaș* 75

STILISTICĂ

DANA MOCAN, Modalități lexicale de realizare a motivului morții în romanul *Șatra* de Zaharia Stancu 79

LINGVISTICA TEXTULUI

EMMA TĂMÂIANU, Aspecte ale semanticii textului științific factual. Temă — remă . 85
CARMEN VLAD, Note semiotice la semantica textului: configurativitatea 93

GEOGRAFIE LINGVISTICĂ

ANA PAULA BANZA, Despre *Atlasul lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei* (ALEPG) 103

DISCUȚII

IOAN PĂTRUȚ, Referitor la: 1) „prioritatea unei idei", 2) „originea" sufixelor 107

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

LAURENȚIA DASCĂLU-JINGA, MARIA TEODORESCU, ANCA ULIVI, *Antologia fonetică a limbii române*. Coordonator: ANDREI AVRAM, București, 1988 *(Romulus Todoran)* 111
MIOARA AVRAM, *Ortografie pentru toți — 30 de dificultăți*, București, 1990 *(Ștefan Gencărău)* 112
VIOREL HODIȘ, *Apoziția și propoziția apozitivă*, București, 1990 *(Viorel Bidian)* . . 113
„Grazie"—„Prego". Le formule di cortesia in alcune regioni d'Italia. A cura di T. SLAMACAZACU e G. MININNI, Bari, 1989 *(Sabina Teiuș)* 115

JAN ŠABRŠULA, *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*, Praha, 1989 *(Tudor Ionescu)* 117

CRONICĂ

AL IX-lea Simpozion Național de Onomastică *(I. Roșianu)* 119
Al VI-lea Simpozion Național de Dialectologie *(Eugen Beltechi)* 120
Simpozionul Național de Stilistică — Poetică — Semiotică *(Ioana Bot)* 123
Simpozionul „Cuvinte și sensuri" *(Ioana Anghel)* 124
Al III-lea Congres Internațional al *Atlasului lingvistic romanic*. Adunarea generală a ALIR *(Ioan Faiciuc)* 125

IN MEMORIAM

Maurice Leroy (1905—1990) *(Liana Pop)* 129

INDICE 133

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXXVI, nos 1—2 1991 janvier — décembre

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

ELENA DRAGOŞ, Titu Maiorescu et certains concepts de la linguistique contemporaine 5
MIHAI GHERMAN, La postérité du *Dictionnaire* de Teodor Corbea 15

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE

MIHAI M. ZDRENGHEA, Éléments de pragmatique du langage abusif en anglais . . . 23

GRAMMAIRE

D. D. DRAŞOVEANU, *Désinentiel* et *intonationnel* dans la définition et la classification du prédicat 35
LIGIA STELA FLOREA, Comment supplée le discours à une prétendue lacune du système. Le cas de *en* 47
G. GRUIŢĂ, La subordonnée complétive d'agent (variantes non-pronominales) . . . 57
ŞTEFAN HAZY, Valence accusativale acquise 61
CONSTANTIN MILAŞ, Le datif possessif 67

LEXICOLOGIE

VASILE BREBAN et VALENTINA ŞERBAN, Considérations sémantiques et étymologiques sur les mots *hăţiş, hăţaş* 75

STYLISTIQUE

DANA MOCAN, Modalités lexicales dans la réalisation du motif de la mort dans le roman *Şatra* de Zaharia Stancu 79

LINGUISTIQUE DU TEXTE

EMMA TĂMÂIANU, Aspects de la sémantique du texte scientifique factuel. Thème—rhème 85
CARMEN VLAD, Notes sémiotiques à la sémantique du texte : la configurativité . . . 93

GÉOGRAPHIE LINGUISTIQUE

ANA PAULA BANZA, Sur *L'Atlas linguistique et ethnographique du Portugal et de la Galicie* 103

DISCUSSIONS

IOAN PĂTRUŢ, Sur : 1) « la priorité d'une idée », 2) « l'origine » des suffixes 107

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

LAURENŢIA DASCĂLU-JINGA, MARIA TEODORESCU, ANCA ULIVI, *Antologia fonetică a limbii române*. Coord. : ANDREI AVRAM, Bucureşti, 1988 (*Romulus Todoran*) 111
MIOARA AVRAM, *Ortografie pentru toţi — 30 de dificultăţi*, Bucureşti, 1990 (*Ştefan Gencărău*) 112

VIOREL HODIŞ, *Apoziţia şi propoziţia apozitivă*, Bucureşti, 1990 (*Viorel Bidian*) . . 113
„*Grazie*" — „*Prego*". *Le formule di cortesia in alcune regioni d'Italia*. A cura di T. SLAMA-CAZACU e G. MININNI, Bari, 1989 (*Sabina Teiuş*) 115
JAN ŠABRŠULA, *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*, Praha, 1989 (*Tudor Ionescu*) 117

CHRONIQUE

Le IXe Symposium National d'Onomastique (*I. Roşianu*) 119
Le VIe Symposium National de Dialectologie (*Eugen Beltechi*) 120
Le Symposium National de Stylistique — Poétique — Sémiotique (*Ioana Bot*) . . . 123
Le Symposium « Mots et Sens » (*Ioana Anghel*) 124
Le IIIe Congrès International de *L'Atlas linguistique roman*. Assemblée générale de l'ALIR (*Ioan Faiciuc*) 125

IN MEMORIAM

Maurice Leroy (1905—1990) (*Liana Pop*) 129

INDEX 133

TITU MAIORESCU ȘI UNELE CONCEPTE ALE LINGVISTICII CONTEMPORANE

ELENA DRAGOȘ

0. Caracterul actual al gîndirii lui Titu Maiorescu s-ar putea susține printr-o maximă proprie : „Cu orice preț și în mijlocul oricîtor ruine trebuie înființat semnul adevărului", maximă care i se potrivește atît din punctul de vedere al polemistului, cît și din acela al cărturarului care discută, avizat, diverse aspecte ale culturii, de la cele mai generale pînă la cele de detaliu [1]. Credem însă că actualitatea lui Titu Maiorescu în probleme de lingvistică se validează prin faptul că, venind în lingvistică dinspre filozofie [2], tratează într-o anume manieră probleme de filozofia limbajului, de lingvistică generală sau de poetică, estetică și chiar semiotică, încît astăzi rămînem surprinși în fața nu numai a enunțării ideilor, dar și în fața unor soluții dintre cele mai moderne.

Antrenarea lui Titu Maiorescu în problemele limbii române mai are o cauză, și anume cea legată de preocuparea „Convorbirilor literare" pentru o largă audiență, prin continuarea tradițiilor lingvistice ale primei jumătăți a secolului al XIX-lea, în special ale „Daciei literare", dar, mai ales, prin sesizarea imperativelor momentului, care nu se deosebeau prea mult de cele ale perioadei anterioare, abordate acum de pe alte poziții.

În legătură cu activitatea lingvistică a lui Titu Maiorescu s-au exprimat D. Caracostea (1942), Al. Andriescu (1965), Gr. Brâncuș (1965), D. Macrea (1965), precum și Eugen Todoran (1977), care au realizat o încadrare a lui Titu Maiorescu în lingvistica modernă, fără însă a epuiza subiectul.

0.1. Titu Maiorescu a fost înarmat cu cel puțin trei dintre mijloacele imbatabile pe tărîmul științei : gîndirea logică, bunul simț și dragostea de adevăr (Rusu 1966), acesta din urmă provenind de la un principiu herbartian [3], punînd hotărît piatra începuturilor științifice în domenii pentru care nu avea o pregătire specială, dar pe care o surmontează prin-

[1] În *Direcția nouă în poezia și proza română*, Titu Maiorescu cere o informare de specialitate, înainte de a hotărî soarta ortografiei românești : „Toți membrii votanți ai Academiei s-au pus oare să studieze limbistica ? Sînt « în curentul » ideilor europene în această privință ? Bopp, Diez, Renan, Max Müller etc. le sînt familiari ?" (I, 190). (S-a utilizat ediția Titu Maiorescu, *Critice*, vol. I, II. Prefață de Paul Georgescu. Text stabilit, tabel cronologic, indice și bibliografie de Domnica Filimon-Stoicescu, București, Editura pentru Literatură, 1967.)

[2] „Noi, cari am fost conduși spre aceste cercetări mai mult din interesul lor filozofic..." (II, 104), afirmă Titu Maiorescu în *Despre scrierea limbii române*.

[3] „Există o anumită mentalitate care trebuie să preceadă studiul filozofic. Ea se numește iubirea de adevăr" — spune J. F. Herbart (apud Liviu Rusu 1979 : 109).

tr-o informație la obiect, iar unul dintre acestea este domeniul lingvisticii. De altfel, cum remarcă și N. Manolescu (1970 : 43), limba este prima bătălie, cîștigată mai apoi, dar, adăugăm, și prima lui contradicție : Titu Maiorescu are ambiția începutului absolut, dar construiește prin opoziție. Și aceasta se poate motiva prin faptul că problematica de ansamblu nu era necunoscută spiritualității românești, dar, prin Titu Maiorescu, are șansa rezolvării, deoarece se poate realiza din perspectiva științei, a respectului pentru adevărul științific [4], nerecurgînd la soluții de conjunctură.

0.1.1. Dacă epistemologia contemporană a fost caracterizată de G. Bachelard ca fiind dominată de *filozofia lui NON* [5], ceea ce presupune o propensiune spre noțiuni dinamice și dialectizate (general și particular, rațional și experimental, *a priori* și *a posteriori*), neîncetat reinterpretate, adevărul fiind fructul rîvnit al discuției, în secolul trecut, Titu Maiorescu opera cu *etica lui NU*, fapt care îi subliniază cu atît mai mult orientarea sigură spre modernitate în știință, unde căuta *moralitatea* adevărului. Pentru că Titu Maiorescu nu uzează, în discuțiile referitoare la limbă, în general, de persuasiune, deși oratoria i-ar fi facilitat mînuirea acestei metode, ci e pătruns de ideea că arma principală a științei e convingerea prin *demonstrație*, singura care poate pune în evidență adevărul [6]. De aceea, în lucrările referitoare la limbă, principiul mai întotdeauna convocat e cel rațional, principiu fundamental al logicianului Maiorescu. Acesta se impune încă din primul său studiu, *De ce limba latină este chiar în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnaziu?*, care „acuză" înrudirea ideilor sale cu cele ale comparatismului istoric, unde principiul rațional era definitoriu.

1. Dar studiul de bază al lui Titu Maiorescu pentru profunzimea cu care tratează problemele de lingvistică rămîne *Despre scrierea limbii române*, apărut între anii 1867 și 1873. O primă observație ce se impune, parcurgînd acest studiu, este fundamentarea lui solid științifică, în ciuda scopului acut pragmatic : stabilirea unei ortografii potrivit spiritului național al limbii. Astfel, autorul se referă la raportul dintre limbă și gîndire, dintre noțiune și cuvînt. Urmîndu-i pe filozofii antici Platon și Aristotel, Titu Maiorescu consideră procesul logico-gramatical într-o reală unitate, datorită raportului direct dintre limbă și gîndire, gramatica asigurînd corectitudinea exprimării, iar logica (și retorica) definitivînd deprinderea unui stil. De asemenea, regulile gramaticale nu sînt un dat sincronic, ci un proces ce nu exclude istoria limbii, integrîndu-se în ea. De unde rezultă, din nou, filiația de idei cu comparatismul istoric, Titu Maiorescu „anunțînd" apariția pleiadei de savanți lingviști, ca Hasdeu, Philippide, Densusianu, Pușcariu. De aceea, derobîndu-se de orice fel de argumente, consideră că metoda de scriere „înainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetico-etimologică trebuie să fie simplu logică" (II, 12), iar aceasta e consecința unui fapt istoric *rațional* asumat : con-

[4] În *Neologismele* (1881) recunoaște că victoria se datorește spiritului științific : „lupta este cîștigată pentru noi pe tărîmul științific" (II, 145).

[5] Apud Rovența-Frumușani 1984 : 247.

[6] Pentru diferențierea actelor de convingere și persuadare, a se vedea Rodica Mihăilă, 1979. *A demonstra* apare des în discursul maiorescian : „Pentru a demonstra acest adevăr — demonstrațiune cu atît mai importantă cu cît . ." (I, 13) sau „Aceste adevăruri le-am demonstrat cît se poate a demonstra în materie de estetică . . ." (I, 70), din studiul *O cercetare critică . . .*

diţionarea culturii unui popor de naţionalitatea lui. În atmosfera de emulaţie a ideii de spiritualitate unică a românilor, imprimată de „Dacia literară", Titu Maiorescu a înţeles rolul limbii în formarea gîndirii, aceasta dezvăluind individualitatea unei comunităţi formate în anumite circumstanţe istorice [7].

Dintre comparatiştii de la care se revendică majoritatea ideilor lui Titu Maiorescu, W. von Humboldt e citat, ceea ce face ca astăzi să sesizăm, datorită dezvoltării ideilor sale de către structuralismul european, priorităţi structuraliste în însăşi gîndirea lingvistică a lui Titu Maiorescu (Flora Şuteu 1976 : 51—60). Secondîndu-l pe Humboldt, Titu Maiorescu înţelege raportul dintre limbă şi gîndire ca esenţial, limba fiind forma (Goethe spunea că forma e principiul de coerenţă interioară a unui fenomen), iar gîndirea — substanţa ; forma limbii reflectă stadiul de dezvoltare a gîndirii vorbitorilor şi de aceea „Dezvoltarea limbii, şi anume corupţia fonetică, este un product instinctiv al naturii omeneşti, un fapt de istorie naturală, şi niciodată nu se va pleca după raţiunea calculătoare a individului" (II, 97) [8]. Prin urmare, Titu Maiorescu adaugă factorului de evoluţie fonetică, în dezvoltarea limbii, şi pe cel spiritual (Todoran 1977 : 51).

Dar potrivit structuralistului Humboldt *avant la lettre*, limba nu funcţionează decît în sistem, iar „sistemul e forma limbii, structura ei". Încă din 1837, W. von Humboldt spunea că totul e în *Sprache*, aşa cum, cu un secol şi ceva mai tîrziu, R. Barthes (1964 : 94) va spune că toată vorbirea e în *limbă* şi nu există decît o ştiinţă a limbii.

Referitor la relaţia *limbă—vorbire*, în care *limba* e *tot* (o abstracţiune) ce nu poate fi conceput în afara *vorbirii*, ca *parte* (care e concretă), relaţie teoretizată îndelung de Humboldt, nu putem să nu amintim de conceptul de *holomer* al lui C. Noica (1986), la care subscriu şi structuraliştii ; „logica limbii" e implicată în sistemul limbii, ca un principiu al unităţii valorilor particulare, în dialectica *limbii*, a generalului, cu *vorbirea*, deci cu particularul (Todoran 1977 : 54), vorbirea interpretînd limba.

2. Tot Humboldt trebuie invocat cînd, în acelaşi studiu, *Despre scrierea limbii române*, T. Maiorescu încearcă să explice procesul formării sensului în cuvinte. (Notăm că şi azi această problemă suscită un mare interes în psihologia cognitivă [9], şi, mai cu seamă, în semiotică şi analiza discursului.) Lingvistul german remarcase că, în vorbire, „cuvintele nu reproduc lucrurile [noi am spune, referentul], ci ideile lucrurilor, în aşa fel că potrivirea cu ideea, în raportul lor cu lucrurile, este o mişcare a gîndirii în cuvînt, cuvintele fiind subsumate la «unitatea gîndirii», după «logica limbii» (Todoran 1977 : 55). Demn de observat în continuarea celor de mai sus este că Titu Maiorescu numeşte noţiunile antinomice de

[7] Ideea apare la W. von Humboldt în următoarea formulare : „Limba este organul existenţei noastre interioare, poate chiar această existenţă. De aceea toate fibrele rădăcinilor ei duc spre forţa spirituală naţională. Prin ansamblul ţesăturii ei, este, de fapt, un efect al raţiunii lingvistice naţionale" şi este preluată de Titu Maiorescu după cum urmează : „Spiritul naţional al unei limbi stă mai ales în partea spirituală a acestei limbi, în înţelesul specific al cuvintelor ei" (apud E. Todoran 1977 : 57).

[8] Ideea revine în *Direcţia nouă în poezia şi proza română*.

[9] Vezi M. Borcilă (1987 : 65), unde se remarcă : „psihologia cognitivă îşi propune să construiască o teorie comprehensivă a înţelegerii limbajului şi procesualizării textuale", citîndu-i pe G. H. Bower şi R. K. Cirile.

intensiune și *extensiune* în următorii termeni: „prin libertatea generalizării [omul] e în stare să-și concentreze mintea și să cîștige acea circumspecție peste un cîmp întins de experiențe" [...]; liber aruncă căutătura abstracției în univers și reduce masa multiplă și *extensivă* la o cîtățime mărginită dar *intensivă*, scoate din idei sucul și măduva senzațiilor" (II, 100); „Noțiunile sînt doar productul cel mai important, productul specific al rațiunii omenești" (II, 101), Acești termeni amintesc de situația semiotică (Schaff 1966 : 238) sau de distincția dintre *semantica extensională* (A. Tarski), ce stabilește relații între expresii și ceea ce desemnează ele, și *semantica intensională* (G. Frege, W. van O. Quine, R. Carnap), în care intensiunea expresiei individuale (conținut) e definită ca fiind conceptul individual pe care-l exprimă (Carnap 1972 : 86) [10].

2.1. Logicianul Titu Maiorescu a ajuns relativ lesne la ideea de semn lingvistic în termenii structuralismului saussurean, denumit de el *cuvînt*, „semn obiectiv" (II, 99), ca fiind „încorporarea sensibilă a unei noțiuni (a unui concept)" sau, cum se exprimă în *O cercetare critică* ..., „o idee învăluită și încorporată în formă sensibilă" (I, II), ambele definiții sesizînd unitatea sunetului cu înțelesul, dar a mers și mai departe, pînă în apropierea situației semiotice a semnului.

2.2. Dar, după cum vom vedea, nu e singura intuiție, e drept, „indusă" de W. von Humboldt, a lui T. Maiorescu. În același studiu, *Despre scrierea limbii române*, se cere aplicarea „uzului general", ca, de altfel, și în vorbire, la regulile alfabetice. Bazat pe „logica limbii", Titu Maiorescu deduce ortografia limbii; aceasta trebuie să fie o întrebuințare de semne văzute cu scopul de a deștepta prin ele certe gîndiri: „Litera nu are altă treabă decît să mă conducă pe cît se poate de iute afară din sine spre auz și înțeles, și este învederat că în proporția în care mă va ocupa mai mult litera ca semn văzut, în aceeași proporție îmi voi fi întîrziat mai mult scopul scrierii, adică înțelegerea, și ideea comunicată prin scriere se va afla mai împiedecată și mai înlănțuită în elementul străin firii sale în care a strămutat-o trebuința de sensibilitate a oamenilor" (II, 69). De aceea, intuind, de data aceasta fără vreun ajutor, necesitatea principiului fonologic, și nu fonetic, în scriere (notăm că prima dată a discutat acest fapt D. Macrea în 1965), Titu Maiorescu, înaintea lui Baudouin de Courtenay, care discerne bazele fonemului abia în 1880—1881 în cursul de gramatică comparată a limbilor slave, implicit intuiește existența *fonemului* [11]: „Fără îndoială, scrierea va fi în cea mai mare parte a ei

[10] J. S. Petöfi (1975 : 81—111) face o comparație între triunghiurile semiotice ale lui J. Lyons și Frege—Carnap:

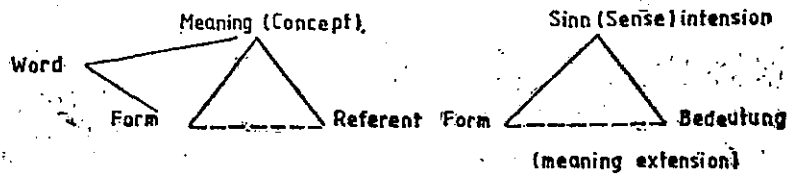

[11] Flora Șuteu (1976 : 51) citează, după L. Hjelmslev, *Essais linguistiques*, Copenhague, 1959, numele și lucrările unor lingviști, precursori în problema fonemului, ca: J. H. Bredsdorf (1843), Max Worcher (1846), J. Winteler (1876) și Henry Sweet (1877), care aveau clară distincția *sunet—fonem, fonetică—fonematică*.

fonetică, dar nu pentru a exprima sonul în sine, ci numai întrucît și sonul exprimă ideea și este cea dintîi încorporare a ei. Aceasta este dependența rațională a regulei fonetice de la principiul logic în scrierea limbii" (II, 66). Deci scopul final al scrierii nu este sunetul, ci *înțelesul*, și acestuia trebuie să i se supună numărul și forma literelor, pentru că ele vor deosebi atît înțelesurile cuvintelor, cît și formele flexionare. Antrenîndu-se într-un excurs istoric al apariției și evoluției diverselor modalități de fixare în scris a limbilor, Titu Maiorescu nu numai că face figura unui autorizat în materie, dar mărturisește indirect constanta gîndirii sale filozofice: raportul dintre *lucru* și *imagine*, *noțiune* și *simbolul* ei vorbit sau scris într-o tehnică numită astăzi a telescopajului. Tudor Vianu (1965: 177) remarca din acest punct de vedere: „Maiorescu era de părere că între acești feluriți factori există raportul succesiv de adecvare dintre model și copia lui. Copia lucrului e imaginea, a imaginii e noțiunea, a noțiunii e cuvîntul vorbit, a cuvîntului vorbit este cuvîntul scris. Un lanț de răsfrîngeri din ce în ce mai palide se întind între lucruri și simbolul lor lingvistic".

3. Ceea ce reține atenția cititorului de azi al studiului *Despre scrierea limbii române* este setul de intuiții semiotico-pragmatice. De exemplu, spunînd că noțiunile (în sens logic) cuprind esența lucrurilor ce s-au înfățișat minții noastre sau că aceleași noțiuni „pierd sensibilitatea și devin obiecte pure ale gîndirii", fixate fiind prin cuvinte, deși și acestea sînt tot atîtea generalități, totuși se propune, ca un paleativ al apropierii de lucruri, recurgerea la deictice, deocamdată, la adjectivul demonstrativ, mai apoi la adjectivul calificativ (ex. *această pană neagră*), procedeul ținînd, în interpretarea semanticii indexicale, cum mai e numită pragmatica de St. Levinson (1984), de subiectivizare cu referire la context. Sugerînd apelul la contextul situațional — „numai gestul arătării o individualizează" (II, 99) —, Titu Maiorescu se află în plină pragmatică, care are ca unul din obiective și teoretizarea noțiunii de context.

3.1. Mai apoi, insistînd asupra legăturii dintre semnificant și semnificat, care pot fi deopotrivă supuși procesului „coruperii" (naturale sau intenționale/individuale), Titu Maiorescu arată: „Pînă cînd inteligența poporului se află pe aceeași treaptă de abstracțiune, pînă atunci sonurile păstrează un înțeles primitiv al lor și din această cauză sînt respectate. Îndată ce însă poporul face un progres de abstracțiune în privința coprinsului aceleiași noțiuni, se desface legătura ce o unea cu reprezentările mai materiale și mai mărginite de la început, sonurile ei primitive își pierd înțelesul și, nemaiavînd pentru ce să fie respectate, se modifică și se « corup » foneticeşte" (II, 102). Cu alte cuvinte, activitatea creatoare a limbii de la nivelul semnificatului atrage după sine modificări ale semnificantului, modificări, care, am văzut, sînt instinctive. Sorgintea humboldtiană a acestei idei nu e greu de stabilit, mai ales că, prin „corupere", Titu Maiorescu subînțelege continua activitate a limbii, calitatea ei de *energie*, opusă lui *ergon* „rezultat", continuul proces creator, de transformare atît a materiei sonore, cît și a substanței spirituale. Limba se modifică necontenit în „gura poporului" și acest fapt e un semn de progres [12].

[12] „Corupția fonetică începe dar într-o limbă atunci cînd mintea poporului a făcut un progres așa de însemnat în abstracțiune, încît a pierdut legătura materială pentru o mare parte din cuvinte [...] Dar întotdeauna începerea ei e un semn de progres al noțiunilor poporului în care se întîmplă" (II, 104).

3.1.1. Dacă am supralicita rolul corupţiei fonetice din concepţia lui Titu Maiorescu, am ajunge în preajma semioticii conotative a lui Louis Hjelmslev, care se bazează, în fond, pe dihotomizarea semnificantului în semnificant şi semnificat. Titu Maiorescu dă exemplul latinescului *anima*, care, după toate legile fonetice, devine rom. *inimă*, demonstrînd rolul semnificativ al lui *i-* iniţial, în următorii termeni: „Etimologiştii ne îndatoresc să vorbim sau cel puţin să scriem *anima* în loc de *inimă* zicînd că *i-* este « spuriu ». Dar inima noastră nu mai are a face cu *anima* veche, *şi iată acolo tocmai pentru a arăta că nu mai are a face* [s.n., El. D.]. *Anima* era în legătură cu ἄω = a sufla, a respira şi însemna mai întîi principiul respiraţiei materiale şi deveni apoi principiul vieţii intelectuale, suflet, curagiu etc., însă în perpetuă amintire a acestei origini fiziologice. Dar inima noastră a devenit altceva: ea este locaşul sentimental de durere şi de bucurie şi nu mai este răsuflarea, *anima*, care a dat originea numelui antic" (II, 103). Ceea ce i-a scăpat lui Titu Maiorescu este îmbogăţirea cuvîntului *inimă* şi cu sensurile vechi ale lui *anima*, în limba română, în trecerea de la latină, încît se configurează o situaţie cvasiconotativă:

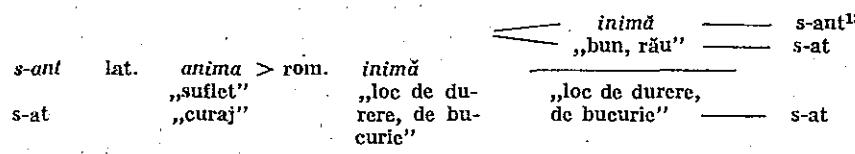

În acelaşi cadru care mai tîrziu s-a numit teoria conotaţiei, Titu Maiorescu demonstrează felul cum se produce sensul figurat sau, într-o formulare mai modernă, cum se proiectează semele în relaţiile metaforice. Prin compararea textului lui Titu Maiorescu cu demonstraţia făcută de acad. Ion Coteanu (1973 : 35), discuţia lui Titu Maiorescu nu pare nici primară, nici fortuită, ci pur şi simplu prioritară. Înţelegînd conotaţia ca raportul dintre semn şi unele însuşiri ale obiectului, funcţionînd ca atribute ale acestuia, Ion Coteanu dă următoarea schemă:

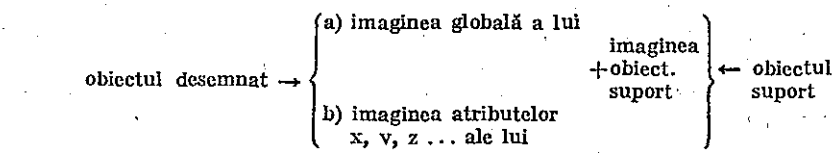

„Elementele dintre acolade se pot estompa reciproc în acelaşi mod în care se estompează în schema iniţială a semnului imaginea obiectului desemnat în favoarea obiectului suport şi invers. Aşadar a) este capabil să şteargă temporar din memorie pe b) şi să se asocieze în această postură cu imaginea sau imaginile obiectului suport, după cum oricare dintre ipostazele de sub b) poate face acelaşi lucru cu a)" (Coteanu 1973 : 36). Titu Maiorescu, remarcînd schimbarea sensului cuvintelor în funcţie de contextul lingvistic, spune acelaşi lucru, dar mai simplu: „ ... ceea ce se

[13] În expresii ca: „nu ai inimă, nu ai suflet". Este sugerată aici şi posibilitatea deschisă etimologiei „poetice" (G. Tohăneanu 1969 : 176) prin procesul „reconcretizării" locuţiunilor expresiilor gramaticalizate, de regresiune a elementelor componente către sensul lor propriu iniţial.

întîmplă cu noţiunile comparate întreolaltă se poate întîmpla cu una şi aceeaşi noţiune, adecă cu unul şi acelaşi cuvînt în deosebitele sale întrebuinţări. Se poate întîmpla ca prin suma de însuşiri a căror gîndire se deşteaptă în mintea omului cînd aude un cuvînt să fie mai ales una care, în cutare legătură cu alte cuvinte să ne pară cea mai importantă . . . D. e., cînd zicem noi, românii : *juge mîncînd pămîntul*, din mîncînd nu ne gîndim la toate însuşirile sensibile, care, altfel, se deşteaptă în mintea noastră cînd îl auzim, nu ne gîndim la punerea obiectului pe limbă, la mestecarea lui cu dinţii etc., ci numai la unul din efectele sensibile ale mîncării, adecă la micşorarea succesivă a obiectului consumat şi ne închipuim că în acelaşi mod vizibil se micşorează distanţa de pe linia pămîntului ce o parcurge cineva fugind. Aceasta este doar o nouă abstracţiune chiar în sfera noţiunii *a mînca*" (I, 95).

Un alt mod de a trezi prin cuvinte „imagini sensibile în fantezia auditorului", în afara expresiilor idiomatice, este, după Titu Maiorescu, antrenarea cuvintelor în contexte artistice de tip epitetic, comparativ, metaforic etc. (vezi *O cercetare critică a poeziei române de la 1867*). Dar cu aceasta intrăm în problemele de stilistică şi poetică, a căror bază ştiinţifică merită parcursă în termenii maiorescieni.

4. Şi în acest domeniu de cercetare, Titu Maiorescu porneşte tot de la W. von Humboldt, care considera că limba este o formă a spiritului şi deci nu e numai un mijloc de expresie, ci şi unul de gîndire, deoarece *cuvîntul* (element al vorbirii) este, cum s-a văzut, încorporarea sensibilă a unei noţiuni, a unui concept. Lingvistul german e citat în continuare pentru sesizarea abstractizării continue la care asistăm sau, după cum se exprimă Titu Maiorescu, „cuprinsul lor [al cuvintelor], în procesul psihologic al formării noţiunilor, a devenit atît de eteric, încît nu mai posedă decît o slabă amintire de sensibilitate" (I, 14); soluţia este oferită de autor, după cum urmează : „Poetul [pentru a realiza condiţia materială a poeziei] e chemat a deştepta, prin cuvintele ce le întrebuinţează, aceleaşi imagini sensibile în conştiinţa auditoriului ce trebuie să le aibă el în fantezia sa" (I, 13) şi aceasta se poate realiza pe calea sintagmelor figurate [14], semne poetice cu funcţie motivatoare, cum ar spune structuraliştii praghezi. Aceeaşi aserţiune maioresciană aduce aminte de afirmaţia lui R. Jakobson că, în literatură, nu avem de a face cu recunoaşterea obiectului, ci cu faptul că el se impune sensibil cunoaşterii noastre prin diverse mijloace ce le are la îndemînă creatorul, de la selecţia lexicală la construirea sintagmelor figurate.

Şi pentru că sîntem la condiţia poeziei, nu putem trece peste o intuire a pragmaticii literaturii din partea lui Titu Maiorescu atunci cînd fixează „condiţiunea ideală" a poeziei. Aceasta trebuie să fie dată de „*sentimentul* sau *pasiunea* exprimate prin poezie şi niciodată de o cugetare exclusiv intelectuală sau care ţine de tărîmul ştiinţific" (I, 32). Dacă

[14] „Rezultatul însă pentru artă este că poetul nu mai poate întrebuinţa toate cuvintele limbii simplu, aşa cum sînt admise astăzi pentru însemnarea obiectelor gîndirii lui, ci trebuie sau să le ilustreze cu epitete mai sensibile, sau să le învieze prin personificări, sau să le materializeze prin comparaţiuni, în orice caz însă să aleagă dintre toate cuvintele ce exprimă aproape acelaşi lucru pe acelea care cuprind cea mai mare doză de sensibilitate potrivită cu închipuirea fantaziei sale" (I, 14).

totuși o idee științifică stă la baza unei creații artistice și cum opera de artă funcționează în context sociocultural în perpetuă schimbare, se ajunge la următorul impas : pierderea funcției pentru care a fost creată opera, prin pierderea interesului pentru ideea științifică : „ceea ce [...] este interesant astăzi, nu a fost interesant ieri și nu mai interesează mîine, și o poezie însuflețită numai de asemenea obiecte ar pierde din an în an din atracțiunea ei" (I, 33).

4.1. Dacă *limba* este concepută de Titu Maiorescu ca un sistem abstract, ca o entitate (vezi *supra*, p. 7), *limbajul* este o activitate a spiritului de a transforma sunetul articulat în expresia gîndirii, în el existînd ceva constant și uniform, care, prezentat complet, sistematic, ca ansamblu logic înfăptuit, este forma limbii (Todoran 1977 : 52). La rîndul său, *limbajul poetic* trebuie să-și găsească un reper cu aceleași calități cu ale limbii comune, Titu Maiorescu identificîndu-l în *limba literară*, de asemenea o entitate ideală, ce se fenomenalizează prin elementele ei funcționale. O astfel de fenomenalizare este limbajul poetic. Deci limba literară funcționează ca o normă pentru limbajul poetic și se îmbogățește de pe urma acestuia, întocmai cum structura limbii se hrănește din vorbirea ei zilnică. Prin urmare limba literară, exponentă a altei entități care este limba comună, se varsă în expresia individuală a diverșilor creatori și reprezintă, după W. von Humboldt, „forța vie a limbii", „forma sa internă", adică reflectă specificul național. Prin faptul că Titu Maiorescu face din studiul modului particular de expresie (stilul) un element definitoriu al criticii literare, se realizează filiația cu tradiția retoricii antice, în speță Aristotel, filtrată de concepția humboldtiană. Totodată, apropiind obiectul criticii literare de al lingvisticii, Titu Maiorescu poate fi considerat întemeietorul poeticii românești, teoria sa definind poeticitatea limbajului prin structura lingvistică a lui. Deci ceea ce numise Humboldt „spiritul limbii", Titu Maiorescu îi spune „limba vie și naturală" a poporului, ca aspect fundamental al limbajului poetic, idee pe care o teoretizase Herder și o va aplica W. von Humboldt.

4.2. Al doilea element al limbii poetice ar fi *spiritul național*. De aici atitudinea plină de intransigență a lui Titu Maiorescu față de atentatul la acest spirit, criticat în *Limba jurnalelor din Austria* și *Neologismele*, atentat care i se pare o gravă eroare nu numai lingvistică ci și politică, prin renunțarea la unitatea de expresie care duce inevitabil la destrămarea unității de gîndire. De altfel, în toate articolele de cultivare a limbii (ne referim la *Beția de cuvinte la „Revista contimporană"*, *Oratori, retori și limbuți* etc.), Titu Maiorescu se exprimă pentru unitatea formei cu ideea, a limbii cu gîndirea.

4.3. Dar nu numai stilul individual, ca deviere de la o normă aleasă convențional, e în atenția criticului, ci el consideră că, prin contribuția scriitorilor la sporirea expresivității limbii literare, se creează premisele unui limbaj funcțional (Todoran 1977 : 88). Din intuirea calităților stilului literar-artistic și, implicit, ale limbajului poetic, Titu Maiorescu nu-și dezminte aristotelismul funciar, pe care construiește teoria sa poetică.

5. Încercînd o încheiere la această incursiune în opera lingvistică și, în parte, de critică literară a lui Titu Maiorescu, cu ochii lingvistului de astăzi, nu putem să nu subliniem caracterul de sistem al gîndirii sale

teoretice, actualizat în toate contribuţiile sale, sistem filozofico-lingvistic format din sinteza concepţiilor evoluţioniste cu spiritul raţionalist (Max Müller, W. von Humboldt, A. Schleicher).

Mai întîi s-a observat că aria problematicii este destul de vastă pentru a fi exploatată atît în aricolele de specialitate, cît şi în cele de acută necesitate critică, culturală sau literară.

Apoi, Titu Maiorescu avea conştiinţa valorii reale a deciziilor sale (ne referim, mai ales, la reformele ortografice, la problemele de cultivare a limbii şi de îmbogăţire a ei), datorată în mare măsură noutăţii şi raţionalismului opiniilor sale, care, descinzînd din comparatismul istoric german, atent studiat, veneau în întîmpinarea logicianului Titu Maiorescu.

Apoi, ceea ce ne surprinde la Maiorescu este ancorarea într-o realitate strict determinată de cultura română a acelui timp : „Limba şi naţionalitatea sînt, în special pentru români, cuvinte aproape identice" (apud Todoran 1977 : 46). De aici credem că rezultă şi succesele sale în domeniul reformelor ortografice, deşi ezitase în 1880 între fonetism şi etimologismul românesc, la care renunţă în 1904, sau în privinţa neologismelor şi a cuvintelor slave, pentru a da doar aceste exemple.

Dar ceea ce face din Titu Maiorescu o figură exemplară, dar nu singura în istoria lingvisticii româneşti, sînt intuiţiile sale de lingvistică modernă privitoare la o problematică pe cît de cuprinzătoare pe atît de temeinic abordată : de la principiul fonematic în scriere, formarea sensului şi a sensurilor conotative, probleme de poetică şi de etimologie poetică, de stilistică şi de stilistică funcţională, de limbă literară pînă la pragmatica literaturii, în fond, tot atîtea probleme adevărate despre limbă şi funcţionarea ei.

BIBLIOGRAFIE

Andriescu, Al., 1965, *Precizări în legătură cu preocupările lingvistice ale lui Maiorescu*, în „Iaşul literar", nr. 9.

Barthes, Roland, 1964, *Éléments de sémiologie*, în „Communication", nr. 4, p. 92—134.

Borcilă, Mircea, 1987, *Probleme actuale ale analizei discursului*, în CL, XXXII, nr. 1, p. 63—70.

Brâncuş, Grigore, 1965, *Titu Maiorescu şi problemele limbii*, în LR, VIII, nr. 5, p. 483—493.

Caracostea, D., 1942, *Expresivitatea limbii române*, Biblioteca enciclopedică, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă.

Carnap, Rudolf, 1972, *Semnificaţie şi necesitate*, Cluj, Editura Dacia.

Coteanu, Ion, 1973, *Stilistica funcţională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

Levinson, Stephen, 1984, *Pragmatics*, Cambridge, London, New York, Sydney, Cambridge, Univ. Press.

Macrea, Dimitrie, 1965, *Titu Maiorescu şi problemele limbii române*, în idem, *Studii de istorie a limbii şi a lingvisticii române*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Manolescu, N., 1970, *Contradicţia lui Maiorescu*, Bucureşti, Cartea Românească.

Mihăilă, Rodica, 1979, *Le discours persuassif*, în RRL, XXIV, CLTA, XVI, nr. 1, p. 51—56.

Noica, Constantin, 1986, *Scrisori despre logica lui Hermes*, Bucureşti, Cartea Românească.

Petöfi J. S., 1975, *Sémantique — pragmatique — théorie du texte*, în *Vers une théorie partielle du texte*, Hamburg, Helmut Buske Verlag, p. 81—111.

Rovenţa-Frumuşani, D., 1984, *Argumentation, néo-rhétorique et théorie d'action*, în RRL, XXIX, nr. 3, p. 247—256.

Rusu, Liviu, 1966, *Titu Maiorescu*, în RITL, XV, nr. 5, p. 417—424.

Rusu, Liviu, 1979, *Scrieri despre Titu Maiorescu*, Bucureşti, Cartea Românească.

Schaff, Adam, 1966, *Introducere în semantică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Șuteu, Flora, 1976, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, Editura Academiei R.S.R.
Todoran, Eugen, 1977, *Maiorescu*, București, Editura Eminescu.
Tohăneanu, G., 1969, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, București, Editura Științifică.
Vianu, Tudor, 1965, *Studii de literatură română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

TITU MAIORESCU AND SOME CONCEPTS OF CONTEMPORARY LINGUISTICS

(Abstract)

The article points out the updateness of Titu Maiorescu's linguistic ideas. Being a good connoisseur of the German comparatist-historical school, especially of W. von Humboldt, who, later on, was a source of inspiration to the twentieth century structuralism, Titu Maiorescu, long before him, deals with problems of strict specialty such as : orthography on phonemic bases, the phoneme, the forming of meaning within words (the concepts of intension and extension), or touches, authoritatively, upon problems of semiotics (the semiotics of the connotators, the linguistic sign, the pragmatics of literature, etc.), of poetics and functional stylistics.

Februarie 1990

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
str. Horea, 31

POSTERITATEA *DICȚIONARULUI* LUI TEODOR CORBEA

MIHAI GHERMAN

Față de lucrările lexicografice anterioare sau contemporane lui, *Dicționarul latin-român* al lui Teodor Corbea aduce o serie de înnoiri pe mai multe planuri [1]. Cea mai amplă lucrare lexicografică a literaturii noastre vechi, având peste 37 000 de cuvinte-titlu latine și peste 200 000 de cuvinte-text românești, apelînd la cuvinte din toate graiurile românești dar și la multe neologisme, *Dicționarul* lui Teodor Corbea poate fi considerat ca fiind una din cele mai înalte realizări cărturărești ale culturii din epoca lui Constantin Brâncoveanu, dar, în același timp, și cel mai mare inventar al limbii române de la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Realizat între 1691 și 1702, mai sigur în prima parte a intervalului, *Dicționarul* lui Corbea a avut o circulație pe care puține scrieri ale culturii noastre vechi — și puține din cele laice — au cunoscut-o, avînd în însuși actul elaborării sale conexiunea unor mari personalități ale culturii noastre din acel timp. După cum mărturisește însuși Teodor Corbea, „sicritariul" lui Constantin Brâncoveanu „la tîlmăcirea acestui lixicon ostenitu-s-au din plata părintelui Mitrofan, episcopul de Buzău, Teodor Corbea, sîn iermonah Ioasaf din Brașov" [2]. Mitrofan era cunoscut în epocă prin activitatea sa anterioară de colaborator al mitropolitului Dosoftei — în calitate de episcop de Huși — și, după trecerea sa în Țara Românească, s-a ilustrat prin activitatea sa prodigioasă în domeniul tipografic, fiind, printre altele, diortositor al *Bibliei* de la 1688, tipograf al altor cărți și înființînd în Buzău o nouă tipografie cu o activitate remarcabilă.

Care vor fi fost intențiile cărturarului episcop în legătură cu elaborarea acestui dicționar, în ce măsură aceasta se raporta la principala activitate culturală a sa, tiparul, e greu de răspuns acum. În orice caz, munca lui Teodor Corbea nu poate fi străină de aceasta.

De la Mitrofan, dicționarul a trecut în posesia lui Damaschin; e vorba de un alt vestit cărturar și tipograf al epocii, Damaschin Dascălul, episcop al Buzăului între 1702 și 1708, și al Rîmnicului, între 1708 și 1726. Din 1713, manuscrisul dicționarului a trecut în biblioteca lui Radu Cantacuzino: „Acest lixicon iaste a Radului Cantacuzino vel comis, dăruit de către preaosvințitul părinte Damaschin, episcop de Rîmnic, 7 mai 7221" (1713) [3]. Trebuie observat că, pînă acum, s-a crezut că este vorba despre fiul lui Ștefan Cantacuzino, căruia Damaschin îi fusese dascăl,

[1] Teodor Corbea, *Dicționar latin-român*, Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române ms. rom. 43.

[2] *Ibidem*, f. 274.

[3] *Ibidem*, f. 1.

refugiat după moartea tatălui său în Apus. Acesta nu a fost niciodată comis.

După moartea lui Răducanu Cantacuzino (1715), soarta manuscrisului ne este necunoscută pentru o bună bucată de timp. O însemnare ștearsă de pe prima filă a manuscrisului, „Inscriptus [...] D. Aaron [...] episcopus Balasf[alvensis], 1763" [4], ne arată că, la această dată, manuscrisul era deja în posesia bibliotecii mănăstirii „Sfînta Treime" din Blaj; nu putem preciza dacă dicționarul era de curînd achiziționat sau se găsea de mai mult timp acolo. Cert este, însă, că prezența lui a fost remarcată de cărturarii epocii, din moment ce Peter Bod se referă la el în prefața ediției din 1767 a *Dicționarului* lui Francisc Páriz Pápai, menționînd faptul că a fost cumpărat cu suma, fabuloasă pe vremea aceea, de trei sute de florini renani: „translatus est utilis hic libro a viro polygloto in linguam Valachicam forte in usum principis Valachiae, Cujus exemplar unicum in rationem Monasterii S.S. Trinitatis Basilitarum Balasfalvorum, non pridem, ter centum florenis Rhenannibus est coeruntur" [5]. Cumpărarea dicționarului a însemnat un remarcabil sacrificiu material din partea episcopului; aceasta nu putea fi făcută decît cu o motivație foarte acută a utilității sale. Că episcopul Petru Pavel Aaron considera redactarea dicționarului latin-român ca fiind unul din punctele cele mai importante ale programului său cultural și școlar ne dovedește și corespondența sa cu Grigore Maior în legătură cu realizarea unei asemenea lucrări lexicografice [6].

Prezent cu siguranță la Blaj din 1763, manuscrisul *Dicționarului* lui Teodor Corbea a putut fi folosit din plin în redactarea altor lucrări lexicografice care s-au realizat aici.

La 1767, Peter Bod considera că manuscrisul lui Corbea este unicat și nu avem nici un motiv să credem că lucrurile nu stăteau astfel. O copie ulterioară, incompletă, nelegată și care nu păstrează vreo urmă de lectură, s-a păstrat în Biblioteca Brukenthal din Sibiu [7]. Copierea s-a făcut în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, poate chiar la cererea lui Samuel von Brukenthal; ea nu a fost făcută din nevoia folosirii curente a dicționarului, ci, foarte probabil, din interes cultural sau bibliofil.

Dicționarul latin-român al lui Teodor Corbea se afla la Blaj în momentul în care aici se realizau cele mai importante lucrări lexicografice ale Școlii Ardelene. De aceea, cercetătorul modern este obligat să examineze posibilitatea ca el să fi fost folosit de acestea; prin faptul că el însuși a fost insuficient cercetat pînă acuma, *Dicționarul* lui Teodor Corbea nu a fost luat în considerare nici măcar ca ipoteză de lucru în examinarea surselor lexicografiei iluminismului românesc din Transilvania.

[4] *Ibidem*, f. 1. Nu am găsit nici o mențiune despre prezența dicționarului lui Corbea în primul inventar al Bibliotecii din Blaj, ceea ce ne îndreptățește să credem că achiziționarea lui s-a făcut în timpul episcopatului lui Petru Pavel Aaron, după anul 1750.

[5] Francisc Páriz Pápai, *Dictionarium Latino-Hungaricum*, Sibiu, 1767, f. [VI].

[6] Elena Pervain, *Un proiect de dicționar din 1759*, în StUBB, Series Philologia, X, 1963, fasc. 1, p. 128—130; M. Gherman, *Despre dicționarul și gramatica lui Grigore Maior*, în CL, XXXIV, 1989, nr. 1, p. 4—5.

[7] Despre copia de la Sibiu a dicționarului lui Corbea, vezi Geza Bíédy, *Un dicționar latin-român din secolul al XVIII-lea printre manuscrisele Bibliotecii Brukenthal*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 573—579.

1. Într-o lucrare anterioară am stabilit că între *Dicționarul latin-român* al lui Grigore Maior, cunoscut și sub numele de *Lexicon Compendiarum*, și *Dicționarul* lui Corbea ar putea să existe o legătură, Grigore Maior și colaboratorul său, Silvestru Caliani, folosind în faza definitivării lucrării lor *Dicționarul* lui Corbea [8].

2. Fragmentele de dicționar latin-român rămase de la Samuil Micu datează din jurul anului 1784 [9], anticipînd definitivarea dicționarului său român-latin-maghiar. Ele ne dovedesc fără dubiu că Samuil Micu a consultat masiv dicționarul lui Corbea :

Samuil Micu	Teodor Corbea
illibatus, *-a*, *-um* curat, întreg, nestricat, fără prihană	*illibatus*, *-a*, *-um* curat, -ă, întreg -ă, nestricat, -ă
illiberalis, *-e* 1. om fără de omenie; 2. scump, -ă, nedarnic	*illiberalis*, *-e* scump, -ă, fără omenie, neom
illiberalitas, f. 1. neomenie; *2.* nedărnicie; 3. scumpenie	*illiberalitas*, *g. f.* scumpenia omului, neomenie
illiberaliter, *adv.* cu neomenie	*illiberaliter* scumpițește, neomenește
illic, *adv.* acolo	*illic* acolo
illicentiosus, *-a*, *-um* fără de slobozenie	*illicentiosus*, *-a*, *-um* fără de slobozenie
illicet, *adv.* îndată	*illicet*, *adv.* îndată
illicibilis, *-e* lucru neslobod	
illicio, *-is*, *-xi*, *illectum* amăgescu, cu înșelăciune prinzu pre cineva, îl fac să facă ceva	*illicio*, *-is*, *-ire* îndulcescu la mine, amăgescu
illicite, *adv.* fără de slobozenie	*illicite* fără slobozenie, oprițește
illicitus, *-a*, *-um*, neslobod, -ă, oprit, -ă	*illicitus*, *-a*, *-um* neslobod, -ă, oprit, -ă
illicium, *n.* 2. amăgitură dulce, momeală, adămănătură	*illicium*, *g. n.* îndulcitură, amăgitură
illico, *adv.* îndată, numaidecît	*illico*, *adv.* îndată, aciiaș, curînd
illico, *-is*, *-si*, *-sum* lovesc, strivesc	*illico*, *is*, *-isi*, *-ere* lovăsc într-îns, lovăscu spre dîns
illigo, *-as*, *-are*, *-avi*, *-atum 1.* leg; *2.* îndetoresc; *3.* mă prinz; *4.* supui, strîng.	*illigo*, *-as* leg înlăuntru
illinis, *-e* fără de tină, neîntinat, curat	*illinis*, *-e* fără de tină, neîntinat, -ă, curat, fără de gunoaie
illusor, *3.m.*, batjocuritoriu	*illusor*, *g.m.* batjocuritoriu

Aceste paralelisme, care pot fi ilustrate cu multe alte exemple, par a proba concludent că dicționarul lui Corbea a fost principala sursă în realizarea primei faze a lucrării lexicografice a lui Samuil Micu.

Deși redactarea *Dicționarului român-latin-maghiar* al lui Samuil Micu nu a însemnat o simplă inversare a dicționarului său latin-român,

[8] M. Gherman, *op. cit.*, p. 7—8.
[9] Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, ms. rom. 504, f. 4 — 5.

recunoaştem totuşi şi aici ecouri considerabile din dicţionarul lui Teodor Corbea :

Samuil Micu	Teodor Corbea
hodaie (maier) *vila* [!]	*villa*, *g.f.* maier, odaie
moţochină *astragalus*, *bulbus*	*astragalus*, *g. m.* gleznă, moţochină *bulbus*, *g. n.* moţochină, par care are rădăcină rătundă
mustăreaţă *hydrodes*	*hydrodes* ţeavă de lemn, mustăreaţă, vrece

Şi aceste paralelisme, care pot fi ilustrate cu multe alte exemple, probează concludent, credem, că dicţionarul lui Teodor Corbea a fost sursa cea mai importantă a lucrării lui Samuil Micu [10]. Nu însemnează, însă, că afirmaţia de mai sus trebuie absolutizată; multe alte situaţii probează partea originală a lucrării lui Samuil Micu, care a efectuat o muncă creatoare şi nicidecum una mecanică.

Prin intermediul *Dicţionarului* lui Samuil Micu, multe cuvinte au pătruns în *Lexiconul de la Buda.*

3. Mai puţin probabilă este relaţia dintre dicţionarul lui Corbea şi cel al lui Ştefan Crişan (Körössi) [11]. Lucrarea lui Crişan se individualizează prin faptul că este una din cele mai originale scrieri lexicografice ale Şcolii Ardelene, autorul ei fiind un vajnic promotor al latinismului (în primul rînd sub aspect ortografic) şi al purismului lingvistic, efectuînd, deci, o interpretare cît se poate de personală a materialului lingvistic românesc. Putem recunoaşte, totuşi, unele apropieri între cele două dicţionare

Şt. Crişan	T. Corbea
cercător, -ţă *indagator*, *-trix*	*indagator*, *g.m.* iscoditori, cercători, căutători
cercu, -are *quarere*, *investigare*	*investigo*, *-are* cercu, cautu *quaero*, *-as*, *-are* cercu, cautu, întrebu
cerere *postulatio*, *flagitatio*	*postulatio*, *g.f.* cerere, pohtire *flagitatio*, *g.f.* cerere
cernu *cernere*, *crivere*, *crisellare*, *pollinciare*	*cerno*, *-as* văzu, alegu, cernu *cribro*, *-as* ciuruiescu *crisello*, *-as*, *-are* cernu *pollincio*, *-as* cernu

[10] N. Drăganu, *Mihail Halici*, în DR, IV, 1927, p. 110; Ladislau Gáldi, *Samuelis Klein, Dictionarium Valachico-Latinum*, Budapest, 1944, p. 79.

[11] Despre dicţionarul lui Ştefan Crişan Körössi, vezi: Coriolan Suciu, *Un filolog puţin cunoscut: Ştefan Körössi-Crişan*, în „România literară", I, 1930, nr. 2, p. 45—51; Geza Blédy, *Izvoarele dicţionarului român-latin-maghiar al lui Ştefan Crişan Körössi*, în AUI, VI, 1960, nr. 2, p. 79—100; idem, *Viaţa şi activitatea filologică a lui Ştefan Crişan Körössi*, în StUBB, Series Philologia, II, 1960, p. 69—76.

crîşmă *caupona, taberna, oenopolium*	*caupona*, *g. f.* precupeaţă sau cîrcimă *oenopolium*, *g. n.* cîrcimă sau casă de vin *taberna*, *g. f.* casă, sălaş, lăcaş, cîrcimă

Astfel de apropieri sînt contrabalansate de alte situaţii, la fel de numeroase, în care Ştefan Crişan traduce diferit faţă de Corbea. De altfel, urmărind biografia lui Crişan, putem înţelege că dicţionarul său a fost elaborat — cel puţin în prima sa fază — departe de Blaj, deci cu puţine şanse directe de a consulta lucrarea lui Corbea. Doar în momentul în care Crişan a început să lucreze în administraţia comitatului Alba Inferior a putut să-şi definitiveze propria lucrare, apelînd probabil şi la dicţionarul lui Corbea.

4. Mai complexă este relaţia dintre *Dicţionarul latin-român* al lui Corbea şi *Dicţionarul românesc, latinesc şi unguresc* (Cluj, 1822—1823), cunoscut şi sub numele de *Dicţionarul lui Bobb*, după numele patronului său :

Ioan Bobb	Teodor Corbea
agrippa, care să naşte cu picioarele înainte	*Agrippa* anevoie născut ; item : nume a mai multor oameni mari
Agrippa, nume a mai multor oameni mari	
albu oului *albumen*	*albumen*, g. n. albeaţă de ou
alexandrinean *alexandrinus, -a, -um*	*alexandrinus, -a, -um* alexandrinean, -neancă
amazonesc *amazonicus, -a, -um*	*amazonicus, -a, -um* amazoneancă -nean
anos, -să *annarius, -a, -um*	*annarius, -a, -um* anos, -să
unsoare *unguentum, unctura*	*unguentum* unsoare *unctura* unsoare
unsoare care netezeşte trupul şi-l întinde şi-l imană *tetamothra*	*tetamothra* netezitoare de trup, unsoare gonitoare de zbîrcituri, de încreţituri
unsoare de care cade părul *psilotrum*	*psilotrum* unsoare de păr plesuvitoare
unsoare din frunza lemnelor făcută *foliatum*	*foliatum* unsoare făcută din frunze de copaci
unsoare din frunzele spichinardului făcută *petalium*	*petalium* unsoare scumpă făcută din frunzele spichinardului
unsoare din ghindă *dischodion*	*dischodion* unsoare făcută din ghindă
unsoare de peşte *garrum*	*garrum* untură de peşte
unsoare de şafran *crocomagna*	*crocomagna* unsoare de şofran
unsoare făcută din grecum *talinus*	*talinus* unsoare făcută din finum grecum

unsoarea luptătorilor *coroma*	*coroma* unsoare cu care se ungea luptătorii, bîntuicioasă, hărţuicioasă
unsoare topită *eliquamen*	*eliquamen* zamă, unsoare topită.

Multe din cuvintele-titlu latine ale dicţionarului lui Teodor Corbea, dar şi traducerile lor sînt preluate integral de *Dicţionarul lui Bobb* :

Teodor Corbea	Ioan Bobb
cyllindrum, *g.n.* piatră sau lemn lung rotund prăvălitor cu care netezesc locurile colţuroase	cilindru, lemn sau piatră rotundă cu care netezesc pămîntul, *cyllindrum*
cygnus, *g.m.* lebădă sau pasăre albă	cign, lebădă, pasăre albă, *cygnus*
cyclop, *-pis* uriaş cu un ochi	ciclop, uriaş cu un ochi, *cyclops*
hydraulus, *g.m.* organe de apă	hydraulus, organe de apă, *hydraulus*
idus, *g.m.pl.* zile împărţitoare	idus, zile împărţitoare, *idus*, *idum*
nego, *-as* tăgăduiesc	neg, tăgăduiesc, *nego*
olympia, *-orum*, *g.f.* un loc în ţînutul Achaiei în care în tot al cincile an căzut în care tot feliuri de jocuri şi dè bărădăoaze s-au făcut	Olimpia, un loc în Achaia unde în al cincelea an se face adunare şi jocuri, *Olympia*, *-orum*
paralysis, *g.f.* lovirea gutei sau şoldimei	paralysis, lovire de gută, *paralysis*
quadriga, *g.f.* car cu patru cai	quadriga, car cu patru cai, *quadriga*

Exemplele, al căror număr poate fi considerabil mărit, dovedesc elocvent că *Dicţionarul latin-român* al lui Teodor Corbea a oferit principala sursă de material lexical pentru redactarea *Dicţionarului lui Bobb*.

În momentul redactării *Dicţionarului lui Bobb*, Blajul era părăsit de cea mai mare parte din marii cărturari ai Şcolii Ardelene şi de toţi cei care au avut preocupări lingvistice. „Echipa" de colaboratori — despre care nu ştim, de altfel, absolut nimic — pe care a putut conta Ioan Bobb în aceste momente nu putea fi capabilă să redacteze o lucrare de asemenea proporţii. Faptul că nu s-a păstrat nici un manuscris sau document care să ne dea detalii despre elaborarea unei lucrări de asemenea amploare — în totală opoziţie cu bogata documentaţie pe care o avem la dispoziţie despre elaborarea *Lexiconului de la Buda* —, este cu atît mai curios. Putem bănui că *Dicţionarul lui Bobb* a fost făcut în mare pripă prin inversarea dicţionarului lui Corbea şi, poate, prin consultarea şi a altor lucrări lexicografice mai mult pentru verificarea formelor latineşti pe care le propune textul lui Corbea.

Această precipitare poate şi trebuie să fie pusă în legătură cu redactarea *Lexiconului de la Buda*, patronat de episcopul Samuil Vulcan, lucrare care se apropia de finalizare : Pentru acea epocă editarea unui mare dic-

ționar al limbii române — primul de acest fel — ar fi însemnat o remarcabilă creștere a prestigiului autorului, promotorului sau mecenatului său, lucru pe care Ioan Bobb l-ar fi simțit ca o amenințare a propriei sale autorități. Deși tipografia din Blaj funcționa în acel moment și avea tot materialul tipografic necesar tipăririi *Dicționarului*, Ioan Bobb a preferat să-l imprime la Cluj, avînd și un privilegiu de difuzare pentru principatul Transilvaniei din partea guberniului provincial. Observînd că sîntem în fața singurei cărți românești pentru care se solicită acest privilegiu, putem deduce că episcopul blăjean încerca să circumscrie cît mai mult posibil impactul pe care îl va avea *Lexiconul de la Buda*, anticipîndu-l prin propriul dicționar, dar, mai mult, încercînd să dea lucrării proprii un caracter suplimentar de autoritate. Și, în mare măsură, planul lui Bobb a și reușit. Avînd o activitate meritorie pe plan cultural, politic și în cel al organizării bisericești, episcopul Bobb a răspuns cu promptitudine oricărei primejdii de știrbire a prestigiului și autorității sale.

Dicționarul latin-român al lui Teodor Corbea este o lucrare remarcabilă prin calitățile ei în contextul literaturii noastre vechi; el ne apare la fel de interesant și în ceea ce privește posteritatea sa : avînd șansa să fie păstrat în Biblioteca din Blaj, el a fost cunoscut și folosit din plin de cărturarii noștri iluminiști, marcînd puternic unele din cele mai importante lucrări lexicografice ale Școlii Ardelene. Aparent paradoxal, deși puțin cunoscut cercetării moderne, el a marcat prin posteritatea sa, în primul rînd prin *Dicționarul* lui Samuil Micu Clain și *Dicționarul lui Ioan Bobb*, dezvoltarea întregii lexicografii românești.

LA POSTÉRITÉ DU *DICTIONNAIRE* DE TEODOR CORBEA

(Résumé)

Conservé depuis 1763 dans la Bibliothèque de Blaj, le *Dictionnaire latin-roumain* de Teodor Corbea a influencé la lexicographie à l'époque des Lumières des Roumains de Transylvanie. L'étude examine les relations avec le dictionnaire de Samuil Micu Clain, avec le dictionnaire de Ioan Bobb et avec celui de Ștefan Crișan, argumentant pour la supériorité de l'œuvre de Corbea, qui a marqué décisivement le développement de la lexicographie roumaine.

Aprilie 1990

Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române
Cluj-Napoca, str. M. Kogălniceanu, 12

ELEMENTE DE PRAGMATICĂ A LIMBAJULUI ABUZIV ÎN LIMBA ENGLEZĂ

MIHAI M. ZDRENGHEA

1.0. Limbajul abuziv există, probabil, din momentul în care a început să existe limbajul, iar invectivele puternice și pline de spirit au fost și sînt o trăsătură a literaturii engleze, condimentînd viața politică, culturală, academică, dar și pe cea de zi cu zi. Ușurința în a mînui limbajul abuziv conferă o forță nebănuită [1]. În zilele noastre există grupuri sociale care găsesc atîta plăcere în imprecațiile tăioase, încît s-au întocmit dicționare de insulte publicate de presa populară. Unii autori arată că statutul în unele subculturi juvenile americane este în parte determinat de forme de insultă ritualizată [2]. Uneori tinerii ce doresc să-și mențină și întărească imaginea de **dur** folosesc limbajul abuziv într-o măsură foarte mare.

În ciuda evidentei popularități și a rolului pe care-l joacă în viața socială, lingviștii au ignorat invectivele. Limbajul politicos a primit mult mai multă atenție, deși între cele două limbaje (politicos și abuziv) ca strategii sociale de comunicare există o strînsă relație. Robin Lakoff [3] arată că impolitețea este pur și simplu *absența* politeții, o formă de vorbire obișnuită impusă asupra unor persoane cînd sfaturi sau dorințe rezonabile exprimate de vorbitor sînt ignorate de adresant (ex. *For the last time*, **take** *that gum out of your mouth*).

Există o mare varietate de insulte și tipuri de abuzuri lingvistice, dar este posibil ca acestea să fie studiate dintr-un punct de vedere unitar. Orice încercare de a studia limbajul abuziv trebuie să țină seama și de diversitatea culturală și socială a insultei [4]. Fiecare cultură (la fe

[1] Alexander Pope (1688—1744) era încîntat de deferența pe care i-o asigura limba sa ascuțită: *Yes, I am proud; I must be proud to see/ Men not afraid of God, afraid of me* (A. Pope, *On Paradise Lost*).

[2] Vezi W. Labov, *Rules for Ritual Insults*, în „Sudnow", 1972, p. 120—169, și J. Dollard, *Dialectic of Insult*, în „American Image", 1939, p. 17—83.

[3] Cf. Robin Lakoff, *The Logic of Politeness : or Minding Your P's and Q's*, în *Proceeding of the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Chicago, University of Chicago Press, 1973, p. 292—305.

[4] R. Greaves (*The Future of Swearing and Improper Language*, Kegan Paul Trench, Trabner & Co. Ltd., London, 1936) citează exemple de insulte diversificate istoric în cadrul unei culturi. A numi pe cineva *pox-ridden* în Anglia Tudorilor nu era o insultă, ci o laudă la adresa virilității și bărbăției lui. Acest lucru s-a întîmplat în parte datorită faptului că printre primii care au suferit de această boală a fost Henric VIII, dar atunci cînd consecințele tragice ale bolii au devenit evidente, *pox-ridden* și *clap-stricken* au devenit termeni de insultă. Alte exemple de variație în funcție de clasa socială a unor cuvinte ca *bastard* și *bugger* au o explicație istorică. Nașterea unui bastard într-o familie săracă era o nenorocire, pe cînd în rîndul clasei dominante, chiar și în familia regală, bastarzii erau tolerați ca „copii naturali". Pe de altă parte, homosexualitatea (de unde termenul de *bugger*) era tolerată în rîndurile celor de condiție mai modestă, dar nu printre cei înstăriți. De aceea acuzația de homosexualitate împotriva lui Oscar Wilde a creat o furtună socială imediată și devastatoare în cercurile aristocratice.

ca fiecare clasă socială sau perioadă istorică) își creează insultele pe baza unor realități imediate, a unor obiceiuri, credințe, precum și a istoriei societății respective [5]. Limbajul abuziv, invectivele și impolitețea, ca orice altă acțiune umană, pot fi folosite pentru a jigni în diferite grade și pot fi judecate după gradul de intenționalitate, precum și după efectul pe care-l produc asupra adresantului.

Dacă luăm în considerare diversitatea culturală, istorică și socială a insultelor, relativa lor dependență de un context specific, faptul că unele din ele implică acțiuni judecătorești (ca *defăimarea* și *calomnia*) și altele nu, faptul că unele produc indirect efectul dorit de vorbitor (ca *insinuarea* și *sugestia*), precum și faptul că multe dintre ele implică cunoștințe de cultură generală bine distincte de cunoștințele lingvistice (așa cum se întîmplă cînd un englez negru din mediul rural nu reușește să înțeleagă insulta ritualizată a negrului urban), toate acestea pledează împotriva unei interpretări uniforme a limbajului abuziv.

Cum se însușește această „abilitate"? Pentru a putea răspunde la întrebare, se pare că este necesară o înțelegere a felului în care operează insulta. Insulta, și deci și limbajul abuziv, este o activitate rațională. Principiul după care întreaga activitate umană este văzută ca rațională — cunoscut ca „principiul bunăvoinței" [6] — a fost aplicat într-un fel deosebit de ingenios la limbajul politicos de Brown și Levinson [7]. Ei dovedesc că limbajul politicos rezultă dintr-o încercare rațională de a satisface niște necesități de interacțiune universală. Fiecare varietate de limbaj politicos — și sînt destul de multe — are o „strategie" rațională pentru a satisface o necesitate de interacțiune specifică. Deoarece necesitățile de interacțiune sînt considerate universale, și toate ființele umane sînt raționale, în toate limbajele naturale trebuie să se folosească aceleași strategii. Limbajul abuziv, ca strategie de comunicare, este — după părerea noastră — strîns legat de limbajul politicos, satisfăcînd sau (mai degrabă) blocînd încercări de interacțiune, așa încît, în cele ce urmează, prezentăm o extindere a sistemului teoretic al lui Brown și Levinson la acesta[8].

2.0. Teoria, presupunerea raționalității, factorii sociali, strategiile ce pot fi adoptate, nevoile interacționale sînt discutate în Brown și Levinson, Lakoff, Goffman [9], Lachenicht, Brown și Gilman [10]. Ele ar fi urmă-

[5] Astfel, în Egipt este o mare insultă dacă i se spune unui bărbat: „Mă, tată a șaizeci de câini". Motivul poate fi găsit în istoria religiilor: hindușii pun accentul pe decența familiei în număr mare, mahomedanii pe transferul perfecțiunii bărbătești de la tată la fiu (vezi R. Greaves, *op. cit.*, p. 23).

[6] Cf. J. Elster, *Ullysses and the Sirens: Studies in Rationality and Irrationality*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

[7] P. Brown și S. Levinson, *Universals in Language Usage: Politeness Phenomena*, în *Questions and Politeness: Strategies in Language Interaction*, editor N. Goody, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, p. 56—324.

[8] Exemplele folosite în această lucrare sînt luate din listele ce apar în *The Insult Dictionary: How to be abusive in five diferent languages*, London, Wolf Publishing, 1966; *Brewer's Dictionary of Phrase and Fable*, Centuary Edition revised I. J. Evans, Cassell, London, 1970; L. G. Lachenicht, *Aggravating Language: A Study of Abusive and Insulting Language*, în „Papers in Linguistics: International Journal of Human Communication", XIII, 1980, 4, p. 607—688; precum și în Brown și Levinson, *op. cit.*; altele provin din comunicare directă sau din alte surse, menționate la locul potrivit.

[9] E. Goffman, *Interaction Ritual*, Penguin, Harmondsworth, 1967.

[10] R. Brown și A. Gilman, *The Pronouns of Power and Solidarity*, în *Language and Social Context*, editor P. Giglioli, Penguin, Harmondsworth, 1972, p. 252—282.

toarele : (1) Toate persoanele competente au două nevoi interacţionale : nevoia de a fi apreciate, de a aparţine cuiva şi de a fi aprobate (latura pozitivă), şi nevoia de a acţiona libere, fără constrîngeri (latura negativă). Aceste două laturi sînt în general antagonice ; (2) Un mare număr de acţiuni /activităţi pun în pericol aceste nevoi (indică lipsă de respect sau impun constrîngeri). Aceste acţiuni sînt denumite **Acte ce ameninţă nevoile interacţionale (Face Threatening Acts)** ; (3) Aceste acte pot ameninţa nevoile interacţionale în diferite grade. Gradul în care un astfel de act va pune în pericol interacţiunea depinde de un număr de factori sociali : diferenţa de statut dintre vorbitor şi adresant, apropierea socială dintre aceştia, natura impunerii (sau FTA) care poate să fie întărită de constrîngeri sociale, culturale, istorice ; (4) Toate persoanele sînt raţionale, adică îşi aleg mijloacele cele mai potrivite scopului ; (5) O persoană care doreşte ca interacţiunea socială să fie reuşită va aprecia structura şi greutatea FTA şi îl va modifica, dacă este necesar, întărindu-l pentru a fi sigur de reuşită ; (6) Există un mare număr de strategii prin care un astfel de act să fie modificat. Aceste strategii pot fi clasificate ca : (a) *ascunse* — strategii folosite cu persoane mai puternice sau în cazul unor sarcini foarte neplăcute. Actul este astfel modificat încît devine ambiguu şi vorbitorul nu poate fi făcut direct răspunzător de ce se întîmplă/spune ; (b) *politeţe negativă* : deschisă, este impersonală şi respectuoasă ; (c) *politeţe pozitivă* — deschisă, caldă, prietenoasă ; (d) *neutră* — un FTA nemodificat, executat ca atare ; (7) Frecvenţa folosirii acestor strategii depinde de factori sociali specifici.

Desigur, fiecare din aceste elemente pot fi dezvoltate considerabil. Teoreticienii sînt în general de acord că factorii sociali joacă un rol primar în alegerea strategiilor. De asemenea, există multe puncte comune faţă de existenţa celor două nevoi interacţionale [11].

2.1. Limbajul abuziv (dar şi gesturile de acest fel) poate fi inclus în modelul lui Brown şi Levinson după cum urmează [12] : (1) Uneori vorbitorul nu doreşte ca interacţiunea socială să se desfăşoare nestingherită pentru ascultător. Vorbitorul va evalua riscul pe care şi-l asumă insultînd ascultătorul şi va alege „strategia de jignire" care va produce actul cu ponderea cea mai mare ; (2) „Strategiile de jignire" care pot fi alese — în ordinea gradului de insultă — sînt următoarele :(a) *ascunse* — insulte ambigue, insinuări, sugestii şi ironii. Aceste strategii sînt în mare parte similare cu „strategiile de politeţe" şi sînt menite să dea posibilitatea celui ce le foloseşte să primească răspunsul părţii vătămate cu o aură de inocenţă ; (b) *neutre* — FTA produse direct, precum şi impuneri *(Shut the door, Don't talk)* similare cu „strategiile de politeţe" ; (c) *agravare pozitivă* — menită să arate adresantului că vorbitorul nu este de acord cu el, că nu-l stimează şi că nu cooperează cu el ; (d) *agravare negativă* — menită să impună asupra adresantului, să-i limiteze libertatea de acţiune, să-i atace poziţia socială, precum şi baza acţiunii sale sociale ; (3) „Strategiile de jignire" sînt de asemenea sensibile la factorii sociali. O persoană puternică va fi atacată probabil doar cu strategii ascunse, prie-

[11] Vezi R. Lakoff, L. G. Lachenicht şi E. Goffman.

[12] O parte din elementele discutate mai sus sînt valabile şi pentru limbajul abuziv, şi deci nu vor mai fi menţionate aici.

tenii cu agravare pozitivă, iar persoanele mai îndepărtate social cu agravare negativă.

2.2. Dacă scopul insultei este de a jigni, atunci mijloacele folosite trebuie să garanteze jignirea. Dacă unui dușman i se spune că nu este agreat, probabil că nu se va simți deosebit de jignit. Un atac asupra statutului său social va fi probabil mai eficace. De asemenea, nu trebuie să uităm că insultele se schimbă adeș între persoane nervoase, care și-au pierdut parțial sau total controlul. Este puțin probabil ca în aceste cazuri să se producă jignirea 'optimă'.

Pentru a obține efectul scontat, o persoană trebuie să evalueze strategiile ce urmează să fie folosite, să se hotărască cît risc își poate asuma și de abia apoi să aleagă strategia potrivită și — o dată cu aceasta — și mijloacele cele mai eficace de a o transpune în realitate. Realizarea nu trebuie să fie în mod necesar verbală. Poate să fie realizată prin ridicarea sprîncenelor, gesturi sau intonație. Ceea ce au comun toate acestea este faptul că ele interferează cu nevoile interacționale ale adresantului și satisfac scopul vorbitorului.

3.0. Diferitele strategii folosite pot fi convenționalizate (pot deveni fixe sau relativ fixe și, în consecință, foarte la îndemîna oricărui vorbitor) în diferite grade. În cele mai multe limbi, semnele paralingvistice au intrat în structura limbii. Acestea includ intonația pentru a exprima lipsa de încredere sau sarcasmul. Insultele pot fi convenționalizate într-un grad foarte înalt și aceasta poate duce la monotonie (ca de ex. *bloody*), chiar și la pierderea conotației jignitoare [13]. Pe măsură ce insultele se convenționalizează, iar situația socială care le-a dat naștere se schimbă, există o continuă constrîngere de a se crea noi insulte.

Unele sisteme sociale generează reguli pentru crearea de noi insulte, iar 'activitatea' de jignire devine o trăsătură sau activitate culturală. O astfel de activitate ar putea fi considerată ca strategie [14]. În cadrul unui anumit fel de realizare lingvistică superstrategia și diferențele de nivel de abuz se manifestă datorită organizării, ordonării și accentului în enunț. Astfel : *You with the face — get a move on* este mai jignitor decît : *Get a move on — you with the face* [15].

3.1. Este evident că insultele *ascunse* nu sînt singurele care pot oferi protecție celui care le folosește și în plus ele nu sînt cele mai eficiente. Ele implică ambiguitate și sînt folosite cînd riscul de a fi prea explicit este prea mare. Astfel, insinuările și supozițiile implică vio-

[13] Astfel de exemple pot fi : *blimey* (God blind me), *cad* (an inferior assistant), *villan* (low born, or villager), *gee* (probabil de la *Jesus*) etc.

[14] Un fenomen studiat în amănunțime este găsit printre negrii americani. Labov (1972) arată că regulile care guvernează *sonoritatea* au deseori caracter poetic, incluzînd și rimă. Multe din formele mai complexe sînt exersate cu grijă înainte de a fi folosite. Cele mai bune răspunsuri sînt acelea care reformulează și dezvoltă un material folosit anterior. O regulă a acestor insulte este ca ele să fie fantastice și deci greu de crezut : *Your mother plays dice with the midnight mice*; *Ricky got shot with his own fart.* Un exemplu de schimb de insulte este următorul : A : *Your mother take a swim in the gutter*/ B : *Your mother live in a garbage can*/ sau *At least I don't live on 1122 Boogie Woogie Avenue, two garbage cans to the right.*

[15] Un efort suplimentar făcut pentru a jigni semnalează dorința sinceră a vorbitorului de a insulta. Astfel : *What marvellous cardboard they seem to make nowadays* ! (spus într-o prăvălie de pantofi) este mai jignitor decît : *This shoe is made of cardboard* (cf. L.G. Lachenicht, *op. cit.*, p. 624).

larea principiului relevanței, introducînd forme ca : *I washed the car again today* : *Have you lost the keys again?* Cel ce spune prima propoziție sugerează critică : „Eu mi-am terminat partea mea de muncă și ar trebui să-ți faci și tu partea ta". Este de remarcat funcția pe care o are *again* în aceste propoziții.

Linia de demarcație dintre o **strategie ascunsă** și una **deschisă** poate fi uneori greu de detectat. Astfel Brown și Levinson [16] contrastează : *I don't go around boasting about my achievements* cu *At least I don't go around boasting about my achievements*. Prima propoziție implică că *cineva* se laudă cu realizările sale, dar adăugarea expresiei *at least* în cea de-a doua propoziție face ca implicația să fie aproape explicită, ceea ce duce enunțul pînă la granița unei **strategii deschise.**

Violări ale principiului cantității pot implica minimalizări, exagerări și tautologii. Un exemplu de minimalizare (din Brown și Levinson) poate fi : **Ann :** *How do you like Josephine's new haircut?* **Tom :** *It's pretty nice* (implicînd : „Nu prea îmi place") [17].

Metaforele — exemple de violare a principiului calității — pot atinge o ambiguitate reală : *Harry's a real fish* (implicînd că el bea, înoată, e lipicios, e rece ca un pește).

Ironia este de asemenea o violare a principiului calității. Adevărata ironie este o strategie ascunsă și trebuie să fie distinsă de sarcasm, care este (aproape) în totalitate o strategie deschisă. Ironia oferă puține indicații că enunțul este folosit ironic. Indicațiile care există includ o lipsă totală de legătură între enunț și argumentul oferit ca suport al enunțului. Un profesor spune : *Since he (the student) copied his thesis word for word, without making a single mistake, he should undoubtedly get the degree. Such accuracy is quite exceptional* [18].

Supergeneralizarea, elipsa și neclaritatea sînt varietăți ale strategiilor ascunse. Acest lucru este evident din următoarele exemple : *People who live in glass houses shouldn't throw stones* (supergeneralizare). *Well, if one leaves one's tea on the wobbly table...* (elipsă); *I'm going you-know-where* (neclaritate) (din Brown și Levinson).

4.0. Agravarea pozitivă și cea **negativă** sînt cele mai importante varietăți de agravare. Prin agravare pozitivă vorbitorul îl informează pe adresant că nu este agreat și că nu se va coopera cu el. Ea atacă cerința de libertate de acțiune pentru a-și impune un statut. Este folosită împotriva celor care sînt social și emoțional apropiați, atunci cînd se remarcă o nedreptate sau cînd vorbitorul este pus în situații ce îi dau un sentiment de frustrare. Agravarea pozitivă oferă o descărcare emoțională. Acest tip de agravare poate fi pedepsită, dar nu poate fi respinsă sau discreditată. Adresantul nu este în poziție de a lua contramăsuri eficiente : respectul trebuie cîștigat prin convingere, nu prin constrîngere. De aceea, în general răspunsul la o formă de agravare pozitivă este tot o formă de agravare pozitivă. Se manifestă prin amenințări violente (deseori fantastice și puțin credibile) exprimate prin strigăte furioase, este directă și, deci,

[16] *Op. cit.*, p. 213.
[17] *Ibidem*, p. 214.
[18] Exemplul apare în L. G. Lachenicht (1980, p. 629)] după Holdcraft. Este evident că profesorul dorește ca studentul să nu primească licența.

nu cere un auditoriu în afara adresantului. Cîştigul unei astfel de agravări este deseori minim; ea realizează mai mult o descărcare emoţională.

4.1. Agravarea pozitivă poate fi realizată în două feluri: negînd o bază comună (indicînd că nu există nimic comun între cele două persoane) sau refuzînd cooperarea (arătînd că vorbitorul nu acceptă o relaţie simetrică şi că nu va satisface dorinţele interlocutorului). Aceste două strategii pot fi realizate în diferite feluri. Astfel, negarea unei baze comune se face arătînd adresantului că vorbitorul îl displace (a). Această strategie atacă baza cognitivă a unor emoţii pozitive ce trebuie împărtăşite de oameni. Ea exprimă aversiunea sau emoţiile negative faţă de adresant sau obiecte aparţinătoare adresantului: *I hate/ loathe / don't like you*; *You are boring / revolting / despicable / loathesome.*

Antipatia faţă de adresant poate fi exprimată prin atac direct asupra caracteristicilor personale ale adresantului. Aceasta poate produce insulte foarte grave, ce se apropie de agravarea negativă: *He's a little man, that's his trouble. Never trust a man with short legs — brains too near their bottoms* (Noel Coward, după Lachenicht). Atacurile asupra îmbrăcămintei, coafurii sau asupra unor obiecte personale ale adresantului sînt mai puţin severe decît cele asupra trăsăturilor fizice permanente. De asemenea, atacul asupra manierelor personale poate fi foarte sever. Acest lucru se explică prin faptul că manierele fac parte din stilul de interacţiune al omului şi un atac asupra lor poate influenţa abilitatea lui de a realiza interacţiunea: *The work of a queasy undergraduate scratching his pimples* (Virginia Woolf on James Joyce); *His manners are 99 in a 100 singularly repulsive* (S. T. Coleridge on Hazlitt).

Folosirea de imperative (sau solicitări) (b), a căror realizare l-ar pune pe adresant într-o poziţie deosebit de neplăcută, arată clar că vorbitorul nu are nici un fel de afecţiune pentru adresant şi că nu va coopera cu el: *Drop dead!, Get lost!, Jump in the lake!, Go hang yourself!* [19]. Este evident că aceste imperative insultătoare nu pot fi considerate solicitări în adevăratul sens al cuvîntului; ele servesc doar pentru a exprima antipatia vorbitorului faţă de adresant. Este interesant de remarcat că aceste imperative pot fi modificate în insulte mai puţin severe prin adăugarea unui număr de forme de politeţe sau prin transformarea lor în solicitări indirecte: *You can drop dead!, Get lost, please!, You can go and jump in the lake! Oh, do please go hang yourself!*

Ofensînd sensibilităţile adresantului (c), se obţine o agravare foarte eficientă. Înjurătura este, probabil, mijlocul cel mai obişnuit de a răni sensibilitatea cuiva. Deoarece înjurătura indică lipsa totală de respect faţă de sensibilitatea interlocutorului, este uşor de înţeles de ce este des folosită de cei care doresc să pară duri şi independenţi. Totuşi, astăzi doar *Goddam* şi *Bloody* par să fie foarte populare. Insultele care rănesc

[19] Este de remarcat că aceste imperative violează majoritatea regulilor şi condiţiilor ce guvernează exprimarea solicitărilor. Labov şi D. Fanshel (*Therapeutic Discourse: Psychotherapy as Conversation*, New York, Academic Press, 1977, p. 81) arată că o solicitare trebuie să îndeplinească patru condiţii: necesitate, abilitate, obligaţie (sau dorinţă) şi drept de a cere ceva (vezi şi D. Gordon şi G. Lakoff, *Conversational Postulates*, în *Papers from the Seventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Chicago, 1971, p. 63—84). În cazul lui *Drop dead!* enunţul nu satisface nici una din cele patru condiţii: nu este în general nici o necesitate ca cineva să moară pe loc, nu se poate ca persoana să o facă după bunul plac, n-are nici o obligaţie să o facă şi vorbitorul n-are nici un drept să-i ceară să o facă.

sensibilitățile în mod deosebit sînt cele sexuale și excrementale : *Shit, He'll shit in his pants, Fuck, Fuck you, You cunt, Bugger you.*

O țintă frecventă pentru invective este inteligența adresantului : *Useless imbecile, Dribbleing senile fool, Idiot/moron, Mind of a child, Fathead, Bonkers.* Atacuri asupra igienei corporale sînt de asemenea frecvente : *Smelly fool, Repulsive evil smelling fool.* Uneori însăși natura omenească a interlocutorului este pusă la îndoială : *You animal, Inhuman devil, Hairy ape, Ass/donkey, Pig-headed, Witch.*

O strategie strîns legată de imperativ este folosită pentru a dori cuiva rău (d) : *May the Universe light against him and the Earth open to swallow him up.* De asemenea, ne putem ușor imagina un vorbitor spunîndu-i adversarului : *I hope you fail.* Deși multe remarci sarcastice sînt incluse în strategiile ascunse, în multe cazuri semnalele paralingvistice sînt atît de evidente, încît intenția de insultă nu poate fi negată. Cînd se întîmplă acest lucru, este foarte probabil că sarcasmul intră în incidența agravării pozitive [20]. Sarcasmul poate lua forme diferite. Varietatea 'deschisă' de sarcasm poate fi marcată de *real, regular, just, exactly.* De asemenea, deseori este folosit accentul exagerat [21] : *John's a real genius* (după ce John a făcut mai multe lucruri stupide unul după altul), *Lovely neighbourhood, eh?* (într-o mahala).

Sarcasmul poate fi combinat cu litota (e) : *I think maybe John might be a little bit of a genius, It's not as if I* **warned** *you or anything, This isn't* **exactly** *my idea of bliss.* Sarcasmul funcționează în general prin inversarea sensului. De obicei, este inversat doar sensul cuvintelor accentuate și nu sensul întregului enunț : *It was* **kind** *of you to leave me such a* **large** *share, It was* **kind** *of you to leave me such a large share.* Prima propoziție indică intenția vorbitorului de a arăta că nu a fost politicos să i se lase o parte așa de mică, pe cînd cea de-a doua propoziție arată că vorbitorul consideră că nu a fost politicos să i se lase o parte așa mare [22].

4.2. Apropierea socială între persoane este baza pentru folosirea politeții. În general, aceasta depinde de apartenența la un grup care împărtășește păreri, cunoștințe sau simpatii comune. A-i nega cuiva apartenența la un astfel de grup înseamnă a ataca însăși baza apropierii sociale, a sabota prietenia. Acest lucru poate fi făcut prin folosirea politeții negative (f) care — cînd este folosită între prieteni, persoane apropiate etc. — semnalează încetarea sentimentului de prietenie, deci scoaterea adresantului din grupul de prieteni la care acesta se credea membru. Schimbarea registrului de la unul intim (ca de ex. adresare cu *tu*) la unul fals politicos (de adresare cu *d-voastră*) marchează această excludere. Apartenența la un grup poate fi de asemenea manifestată prin folosirea unor termeni speciali, argou, dialect. Refuzul de a folosi termeni specifici grupului (g), o aderență rigidă la un limbaj foarte politicos (formal) sînt un semnal că

[20] Sarcasmul este produsul a două procese sociale importante : în primul rînd sarcasmul implică o reținere fiziologică și emoțională considerabilă din partea vorbitorului ; în al doilea rînd, această reținere este produsul unei ordini sociale care dezaprobă manifestări emoționale deschise. Deseori, însă, omul simte nevoia să-și manifeste dezaprobarea, care este, în multe cazuri, rezultatul furiei. Ironia și sarcasmul s-au dezvoltat pentru a satisface această nevoie. Este evident că sarcasmul a devenit o armă foarte eficace în arsenalul limbii.

[21] Vezi P. Brown și S. Levinson, *op. cit.*, p. 227.

[22] Exemplele apar în L. G. Lachenicht (1980, p. 647) după Holdcraft.

adresantul nu este acceptat ca membru al grupului. Se poate obține același efect cînd vorbitorul este contrazis de adresant (h). Contrazicerea poate fi presupusă cînd vorbitorul își începe enunțul așa : *I know you don't approve of the Beatles, but ...* ; *You probably don't agree ...* ; *In spite of your views, I think ...*

4.3. Refuzînd cooperarea, vorbitorul indică clar că nu dorește să colaboreze cu adresantul, că îl exclude din cercul său social. Acest lucru se poate realiza ignorînd remarcile făcute de adresant sau întrerupîndu-l (i), ignorîndu-i activitatea sau realizările (j)... *pray reassure him. I never attack him, for I never mention him* [23].

Una din caracteristicile de bază ale relației de prietenie este reflexivitatea, simetria. Negarea reflexivității este prin urmare negarea prieteniei, lucru ce face intimitatea și cooperarea imposibile. Două manifestări evidente ale acestei strategii sînt folosirea politeții negative (menționată ca (f) mai sus) și refuzul de a oferi explicații (k) sau de a coopera (l). Un semn al respectului pentru o persoană este dorința de cooperare cu acea persoană, dorința de a o ajuta. Dacă există motive pentru ca o persoană să nu-și ajute prietenul, este obligatoriu să-i ofere o explicație, o scuză. Un refuz fără o scuză, sau fără o scuză adecvată, este un semn al lipsei de respect : **Anne** : : *May I borrow your lawn mower, please?*/**Bob** : *No.*/ **Anne** : *Why ...?*/ **Bob** : *I just don't want to*. Este de remarcat că multe din strategiile de agravare pozitivă pot servi ca refuzuri : **John** : *Would you help us out tomorrow, Bob?*/**Bob** : *You can go hang* (imperativ nepoliticos) sau **John** : *Would you do that for me?* / **Bob** : *Not for a little runt like you!* (atac personal).

5.0 Agravarea negativă, spre deosebire de cea pozitivă, este mai controlată, mai puțin supusă impulsurilor emotive. Este produsă, în general, în fața unui auditoriu și, deseori, în absența victimei. Agravarea negativă poate fi respinsă sau discreditată ; încercarea de atac poate fi contracarată ; încercarea de a intimida poate fi dezvăluită ca o înșelăciune. Nereușita unei încercări de agravare negativă îl poate lăsa pe vorbitor umilit sau chiar în pericol — pentru că în astfel de încercări vorbitorul își „pune obrazul". Mai mult, unele tipuri de agravare negativă sînt interzise prin lege (calomnia și defăimarea) și deci vorbitorul își asumă riscul unor sancțiuni sociale. Agravarea negativă nu este exprimată prin strigăte sau pe un ton foarte ridicat ; ea implică insulte și amenințări realiste ; tinde să fie indirectă și este 'ascunsă' pentru a evita riscurile menționate mai sus. Agravarea negativă implică riscuri mai mari, dar și răsplata este mai mare decît în cazul agravării pozitive. Ea poate intimida, discredita sau incapacita adversarul, poate chiar determina luarea de sancțiuni sociale împotriva adversarului.

Cele două forme de agravare nu se exclud una pe cealaltă. Dimpotrivă, ele sînt în cele mai multe cazuri complementare. Un caz de agravare negativă care combină cele două aspecte este : *Where did they teach you to cart things like that? In a potato field?* (din *A Dictionary of Insults*). Este evident că vorbitorul nu este de acord cu felul în care hamalul îi duce bagajul (ceea ce generează agravare pozitivă), dar în același timp

[23] Vezi L. G. Lachenicht, *op. cit.*, p. 653.

dorește ca acesta să-și schimbe felul de a duce lucrurile (lucru realizat prin agravare negativă).

5.1. Unul din mijloacele prin care poți fi nepoliticos cu o persoană este de a evita un răspuns direct, de a evita furnizarea de informații, astfel făcîndu-l pe adresant să piardă timp. Este un mijloc eficient de a accentua puterea relativă : **(Anne)** *Is this the document I'm looking for?* **(Bob)** *Oh, I don't know. Maybe. I'm not really sure* ... (cînd Bob este de fapt sigur că acela este documentul).

Foarte multe insulte sînt în mod voit indirecte [24] — dacă ne referim la forma insultei și nu la natura sau implicațiile ei. Exemple pot fi : *This is the finest water soup I have ever tasted, I'm sorry to hear that all your waiters have died* (la restaurant). Este de remarcat că ele își ating scopul, presupunînd lucruri foarte neplăcute despre adresant, cu alte cuvinte sînt provocări indirecte. De reținut acest exemplu celebru din Samuel Johnson : *Your manuscript is both good and original; but the part that is good is not original, and the part that is original is not good* [25].

'Puterea' și 'statutul social' sînt doi factori sociali implicați în constrîngere. Pentru ca acest act să fie reușit este necesar să se ridice statutul docial al vorbitorului și să fie scăzut cel al adresantului. Un mijloc de a realiza acest lucru a fost menționat : întreruperea vorbitorului. Mijloace de a face ca puterea vorbitorului să crească ar fi : folosirea limbajului caracteristic unei persoane mai 'puternice' sau cu un 'statut social' deasupra adresantului sau referința explicită la poziția pe care o are : *As your boss/parent/teacher, I must tell you ..., When I took over as manager I didn't expect ..., I'm in charge here.* Vorbitorul se poate impune și prin formularea unei întrebări. Întrebarea este un act de vorbire care cere un răspuns de la adresant. Puterea întrebării de a cere un răspuns este exploatată într-o încercare de a face adresantul să admită anumite presupoziții insultătoare : *Have you ever actually sold a suit before?* (la croitor), *Do you want us to freeze to death? Shut the window!, Do you water all your spirits?* (la bar). O strategie des întrebuințată cu copiii este aceea de a insista ca adresantul să fie ascultător : *Speak properly to Miss Jones, Anne; Say 'please', Johnny; Ask nicely, first.*

Pentru a minimaliza 'puterea' adresantului, vorbitorul poate apela la tachinare. Autocontrolul este o trăsătură a maturității, o condiție necesară pentru funcționarea ca adult în societate. Tachinarea între adulți — dacă este reușită — poate duce la pierderea autocontrolului, ceea ce poate pune la îndoială statutul de adult al adresantului. Deși scopul tachinării — pierderea autocontrolului adresantului — cade evident sub incidența agravării negative, mijloacele prin care se realizează aparțin mai degrabă agravării pozitive. Tachinarea își atinge scopul prin insistență, prin folosirea unui anumit ton al vocii și, în general, printr-un atac susținut asupra unor părți mai slabe ale adversarului [26].

[24] Mai mult de un sfert din insultele din *The Insult Dictionary* (26%) sînt indirecte.

[25] În *The Oxford Dictionary of Quotations*, London, Oxford University Press, 1966, p. 272.

[26] Repetarea sau imitarea unui enunț este caracteristică discuțiilor în contradictoriu ale copiilor. Discuțiile în contradictoriu nu pot fi complet identificate cu tachinarea, dar ele au multe trăsături în comun. Atît repetarea unei insulte cît și imitarea vorbirii cuiva pot fi extrem de iritante.

Pînă aici am menţionat cazuri în care statutul vorbitorului sau puterea lui este mai mare sau cel puţin egal(ă) cu cel (cea) a(l) adresantului. Cînd adresantul este mai puternic sau are un statut mai ridicat, trebuie să se folosească alte strategii. Aceste strategii sînt destul de riscante, în special dacă adresantul este prea susceptibil sau este nesigur de statutul său. Dacă puterea sau statutul sînt ferm stabilite, este puţin probabil ca vorbitorul să producă vreun dezechilibru chiar atunci cînd foloseşte aceste strategii. Principalul fel de a ataca statutul cuiva este de a se adresa persoanei respective cu forme pronominale familiare de politeţe (*tu* în loc de *d-voastră*) sau prin evitarea folosirii titlului corespunzător: folosirea lui *matey*, *pal*, *old bean*, *old fruit* cînd se aşteaptă o adresare politicoasă cu *Mr. Sir* etc. [27].

5.2. Orice persoană are o anumită poziţie în societate, poziţie bazată pe anumite legi, convenienţe etc. Unele dintre acestea sînt specifice individului şi locului pe care-l ocupă în societate. Dacă el este artist, implicaţia este că el ştie să deseneze, picteze, cînte etc., dacă este specialist legal, implicaţia este că el cunoaşte legile etc. Alţi indivizi pretind a avea gust, minte, bogăţie etc. Sînt însă şi convenienţe care se referă la toţi indivizii dintr-o societate, ca de exemplu supunerea la legile şi morala ţării. Dacă vreuna din cerinţele generale este încălcată, individul poate fi condamnat ca persoană indecentă, criminal, trădător, bolnav mintal etc. Dacă însă una din pretenţiile individuale nu este adevărată, consecinţele pot fi mai puţin drastice: umilinţă, critică severă, pierderea prietenilor, pierderea funcţiei, ruina.

Atacul asupra unei persoane pune la îndoială pretenţia acesteia de a satisface una din cerinţele generale sau individuale. De aceea, un atac de acest fel este o formă foarte serioasă de agravare. Provocările trebuie enunţate cu grijă, pentru că nereuşita poate fi pedepsită fizic sau prin lege, ca defăimare, calomnie sau ponegrire. Atacul poate fi indirect, ca de exemplu în insinuări: **(Anne)** *I don't think Tom is keen on having the police visit him.* **(Bob)** *Why not?* **(Anne)** *Ask him.* Acest lucru îl va pune pe Tom în situaţia de a nega insinuarea sau de a da o explicaţie convingătoare. Există multe feluri de atac indirect. De exemplu: *Congratulations: your hotel has the biggest fleas in Europe* (presupune că higiena hotelului lasă de dorit), *Had much food poisoning lately?* (la restaurant). Altele implică sugestii pentru o activitate dorită de vorbitor: *The rest of my change would be nice now, please*; *Why don't you try employing a chef instead of a washer up to do the cooking?*

Atacurile pot fi şi directe: *You said you could paint, and you can't*; *I fear our friend is after all not able to do what he promised.* Există atacuri serioase asupra moralei: *Liar*, *Murderer*, sau asupra moralităţii sexuale: *Sot*, *Bugger*, *Clapridden*, *Pimp*, *Whore*, *Bastard* [28].

Există multe reguli care guvernează o purtare civilizată. Aceste reguli determină drepturile şi obligaţiile dintre persoane. Mai mult, fiecare poziţie în societate este asociată cu un set de astfel de drepturi şi obligaţii.

[27] Un fel destul de ciudat de a diminua puterea adresantului este de a-l îndatora în mod public: *It is a pleasure...* (i.e. it is not a burdensome service), *Not at all, not at all ...* (cutting short answers), *It's no trouble, really...* (i.e. it is not a burdensome service).

[28] Multe insulte sexuale nu sînt spuse serios şi de aceea nu ţin de agravarea negativă; totul depinde de context.

Atacul poate să se refere direct sau indirect la acestea : uneori se cere explicit adresantului să facă o acțiune care ține de obligațiile sale : *I asked for only one pound, not ten pounds* (la magazinul alimentar), *If I want yogurt I will ask for it — right now I'll have some milk* (la lactate), *Stop yapping so that I can hear the play* (la teatru). Intonația poate de asemenea juca un rol important în astfel de atacuri : **That** *looks* **clean** *to you? That's* **enough?**, *Are you* **sure** *that's the right answer?*

Un alt fel de a ataca o persoană este de a o contrazice : **(Anne)** *What do you think of modern art?* /**(Bob)** *Oh, I do like it. It's so beautiful!* / **(Anne)** *On the contrary. It's meant to be ugly.* Un alt exemplu poate fi : **(Anne)** *Have you seen my beautiful new car?* **(Bob)** *Yes. What a hideous color?*

5.3. Statutul adresantului poate fi atacat limitîndu-i opțiunile : *Isn't it yout turn to dust?* (implicînd 'ar trebui să-ți faci partea ta de obligații în a menține acest loc curat'). Orice dorință trebuie îndeplinită la un anumit moment. Cererea ca această dorință să fie îndeplinită la un anumit moment specificat de vorbitor poate fi foarte agravantă : *Get on with the dusting,* **now!** *Take that bubble gum out of your mouth,* **immediately!**, *Come here and* **be quick about it!** Cuvinte ce insultă pot agrava exprimarea unei dorințe : *Dust the* **goddamned** *room! Drive the* **bloody** *car!* [29]

5.4. Violența este forma cea mai serioasă de agravare ; și totuși violența poate fi mai puțin amenințătoare decît alte strategii de agravare. Pentru cineva care trebuie să-și mențină autoritatea, necesitatea de a folosi forța este deja o recunoaștere a nesiguranței statutului său, o echivalare cu o înfrîngere.

6.0. Este evident că, așa cum există o mare varietate de strategii de stabilire a raportului pozitiv cu o altă persoană, există multe mijloace de a jigni. Limbajul jignirilor nu poate fi discutat decît analizînd contextul ; factorii sociali discutați de Brown și Levinson oferă o precisă, deși uneori cam abstractă, identificare a acelor contexte care fac relevante strategiile de politețe și, după cum am văzut, și a celor de jignire. Așa cum nu putem identifica *valoarea* fără să analizăm și *nonvaloarea*, nu putem aprecia limbajul politicos fără să luăm în considerare limbajul abuziv ; ele se complementează [30].

Insulta este o activitate rațională și trebuie analizată în termenii scopului și ai mijloacelor ce duc la realizarea acestuia. Acest sistem rațional nu este un sistem lingvistic, ci mai degrabă un sistem social, depinzînd de natura socială a omului ce exploatează sensul lingvistic și cultural pentru scopuri sociale.

Analiza limbajului abuziv prezintă ființa umană ca motivată social și rațională în toate împrejurările. Această analiză leagă limbajul de viața socială a individului și arată cum cultura poate influența limbajul. Leagă ambele aspecte ale limbajului social într-un singur sistem, arătînd, astfel,

[29] W. Labov și D. Fanshel, *op. cit.*, p. 85, remarcă că *Goddam* este atașat cuvîntului *room*, dar forța ilocuționară este îndreptată asupra vorbitorului.

[30] Vom discuta problema limbajului politicos într-un articol pe care îl pregătim în prezent.

că motivele de a fi politicos nu sînt foarte diferite de cele de a fi jignitor. Alegerea strategiilor este o problemă individuală, influențată de obiceiuri, imaginație și inteligență.

Februarie 1990

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

DESINENȚIAL ȘI INTONAȚIONAL ÎN DEFINIREA ȘI CLASIFICAREA PREDICATULUI

D. D. DRAȘOVEANU

Abrevierile. asem. (la dreapta lui *a fi*) = asemantic; c.g. = categorie gramaticală; *Def* = definiție; *Des* = desinență; *E* = enunț; *eps* = element predicativ suplimentar; *Int* = intonație; *Int pred* = intonație predicativă; *N* = nominativ; *N ap* = nominativ apelativ; *np* = nume predicativ; *nr* = număr; *Oms* = omisibilitate; *P* = predicat; *PN* = predicat nominal; *P↗S* = predicatul este subordonat subiectului; *PV* = predicat verbal; *pers* = persoană; *pers 1* = persoana „substantivalului" (primă); *pers 2* = persoana reiterată (secundă); poz. = poziție sintactică; *pP* = propredicat; *S* = subiect; *S — P* = sintagma predicativă; *S↗P* = subiectul este subordonat predicatului; *S⇄P* = subiectul și predicatul sînt interdependente; *Sl* = „substantivalul" (substantiv, pronume ...); *St* = sintagmă; *T* = termen; *Ts* = termen subordonat; *Voc* = vocativ; *I, II, III* = cei trei opozanți din cuprinsul c.g. a persoanei.

0. Un număr de membri ai pozițiilor sintactice se realizează, după cum se știe, prin c.g. În astfel de situații, c.g. este nu numai mod de realizare, ci și *definiens*.

1. Problema **definiției** predicatului exprimat prin verb. *(Precizări :* (a) *verb*, în discuția de față, se referă la toate categoriile de verbe — semantice, asemantice etc. — minus auxiliarele morfologice, acestea fiind, în structura unităților verbale compuse, *subunități*, iar ca subunități nu pot constitui obiect al sintaxei; (b) evităm sintagma „predicat verbal", pentru că aceasta ar reactualiza antinomul invalidat „predicat nominal" [1] și din motivele cuprinse la **2.6.**) Pe linia celor de sub **0.**, ne propunem aici să identificăm c.g. prin care verbul se constituie ca *P*. Problema pare de mult rezolvată : această c.g. ar fi *modul* — „modul personal".

1.1. Modul *sau* persoana?

1.1.1. Sintagma „moduri personale", în care *personale* pare a indica o notă a modurilor numite astfel, o c u l t e a z ă limita dintre altfel recunoscutele ca *două* c.g., *modul* și *pers*, deosebite atît prin conținutul, cît și prin flectivele [2] lor; faptul că aceste flective, și ale uneia, și ale celeilalte, există în structura aceluiași verb finit nu comportă nici o atingere între sferele respectivelor c.g., necum una *(pers)* să fie o notă a celeilalte *(modul)*.

1.1.1.1. De aceea, *personale / nepersonale* aplicate modurilor, le vom înțelege — făcînd concesia de rigoare — ca arătînd *compatibilitățile / incompatibilitățile* modului cu *pers*.

[1] Drașoveanu 1967, p. 237—238 și 1973, p. 269—272.
[2] Așa-numitele, pleonastic, „morfeme gramaticale".

1.1.2. Personale și predicative. Cunoscutele clasificări ale modurilor arată că aceleași care sînt *predicative* sînt și *personale*, care sînt *nepredicative* [3] sînt și *nepersonale*. Cu rezerva înțelegerii ca mai sus a adjectivului *personale*, formulăm alternativa: sînt ele, respectivele moduri, *personale* pentru că sînt *predicative*, sau sînt *predicative* pentru că sînt *personale*? Răspunsul: sînt *predicative pentru că sînt personale*. Conținutul predicativității îl constituie deci *persoana* și nu *modul*.

1.2. Persoana și numărul. Al doilea *definiens*, alături de și împreună cu *pers*, este *nr*, ambele fiind cumulate în același flectiv.

1.2.1. Preeminența persoanei *asupra numărului*. Date fiind *inerența* și faptul de a apărea, la verb, numai asociate, pare a fi greu de afirmat preeminența *pers* asupra *nr*. Totuși, la această concluzie conduce comparația dintre (a) o *St* realizată prin acord adjectival *(fetița voioasă)* și (b) o *St*, prin acord verbal *(fetița aleargă)*. Constatăm că în *St* (a) jocul cazual al *Sl*-ului e liber, acesta putînd sta în orice caz, în *St* (b) *Sl*-ul este obligat să stea în *N*; cauza acestei diferențe nu poate fi explicată prin *nr*, întrucît acesta este prezent în ambele *St*; rezultă că diferența nu se poate explica decît prin *pers*, absentă în *St* (a), dar prezentă în *St* (b). Înseamnă că *pers*, și nu *nr*, este cea care „cere" (nu spunem „impune", vezi *infra* 4. (1)) *N*-ul, *N* prin care *Sl*-ul este *S* și corelativ al *P*-ului. *Pers* este deci preeminentă față de *nr*.

Notă. Pe baza acestei preeminențe, la 2. vom reține *pers*, acolo *nr* fiind nesemnificativ.

1.2.2. Persoană și număr /vs/ mod. Cu *St* $S - P$ [4] sîntem în domeniul *inerenței*, inerență care se susține, în principal, după cum se știe, prin repetare a c.g.; în *St* pe care o discutăm, repetarea *pers* + *nr*, repetare sinonimă cu acordul în *pers* și *nr*. Deși comune ambilor *T*, date fiind deosebirile lor de ipostază și rol, ele trebuie diferențiate — în c.g. *prime (pers 1 + nr 1)*, manifestate în *Sl*, și c.g. *secunde (pers 2 + nr 2)*, manifestate în verbul finit.

Observație. Spre deosebire de *nr. 1*, care are flectiv, *pers 1* nu are flectiv; o astfel de marcă ar fi de altfel superfluă, substantivele situîndu-se, prin „logica lucrurilor", la *pers 1 III*. De altfel, nici pronumele personale nu au *pers 1* vehiculată gramatical (prin flectiv), ci lexical, *eu, tu, el* fiind trei cuvinte distincte, reunite „paradigmic" [5], pe bază de supletivism.

Confruntînd, de pe această bază, *pers* + *nr* cu *modul*, vedem că ele se deosebesc esențial: (a) *pers* + *nr*. există și ca *secunde*, pe cînd *modul* nu; (b) ca *secunde*, *pers 2* + *nr. 2* sînt *selectante* (contractante) și astfel sînt *relaționale* [6]; *modurile* „personale" nu sînt relaționale. Ca dovadă, trecînd verbul prin diferitele *moduri*, el nici nu-și schimbă, nici nu-și pierde calitatea de predicat. Așa, spre deosebire de *pers (pers 2)*, care, dacă este alta decît cea impusă de *S*, face ca funcția de *P* să dispară, sau, altfel spunînd, $S - P$ să se deterioreze; (c) *Pers 2* + *nr 2* realizează și epuizează, în *St* discutată, inerența; modu-

[3] Despre gerunziu și infinitiv ca ocupanți ai poz. *P*, vezi Drașoveanu 1988, p. 37.

[4] Despre $S - P$ ca *St*, predicativă, vezi Drașoveanu 1976, p. 159—161 și Martinet, p. 164.

[5] Sînt necesare, alături de *paradigmatic* și *sintagmatic*, două adjective care să derive de la *paradigmă*, respectiv *sintagmă*; aceste adjective ar putea fi *paradigmic* și *sintagmic*. Tămâianu, **3.1.1.**, motivînd prin modelele *fonemic, lexemic*, îl utilizează pe *sintagmic*.

[6] Drașoveanu, 1975 p. 69—71.

file se află în afara inerenței ; (d) ca *relatum corelativ* al *S-ului*, *P-ului* trebuie să i se formuleze o *Def* în consecință, cuprinzînd adică și corelatul, *Def* pe care *pers 2 + nr 2* o permit, în timp ce *modul*, fiind străin *Sl-ului*, nu o permite.

1.3. O dată stabilite c.g. *definitoare*, logica impune prezența e x c l u s i v ă a respectivelor c.g. în formularea *Def*, *PV* urmînd a fi „verbul care selectează un *Sl* (în *N*) prin *acord* cu acesta în *pers* și *nr*".

1.3.1. Precizări și considerații cu privire la *Def* propusă — pe scurt, o *Def* prin *acord* în *pers*, o *Def A*. (Vezi și o *Def B*, *infra* **3.**)

1.3.1.1. *Def A* nu cuprinde decît ocupantul de bază al poz. *P*, „realizarea definitorie"[7] lăsînd în afara ei alte realizări ; pentru cuprinderea și a acestora vom propune și o *Def B*, care însă nu poate fi formulată decît după descrierea de la **2.**

1.3.1.2. *Def A* subînțelege ca acceptată teza existenței unui *S* în structura de adîncime [8]. La argumentele de ordin transformațional de la baza acestei teze, alăturăm : (a) orice *Sl* este binară [9] ; (b) dată fiind exprimarea lor *desinențială*, *pers* și *nr* nu-și schimbă natura, calitatea de *secunde*, *pers 2 + nr 2*, nici în verbele „impersonale", iar ca *secunde* continuă să le presupună pe cele *prime* : dacă și în română ar fi obligatorie folosirea pronumelui personal, am zice și noi — nu *ea (ploaia) plouă* — *el plouă*, ca în lat. *Jupiter tonans* → *Jupiter tonat* sau ca în fr. *Il pleut*, adică, în rom. *Dumnezeu* [*face să*] *plouă*.

1.3.1.3. *Def A* urmărește să concentreze, explicit sau implicit, următoarele trăsături : (a) să conțină un *definiens gramatical* (vezi *pers* și *nr*) și astfel să fie *gramaticală* și nu semantică ; *Def* prin *mod* este și ea gramaticală, numai că *modul* nu este *definiens*. (b) Să confere astfel *acordului* statutul cuvenit : nelipsit din capitolele despre *P* ale manualelor, dar *subiacent* definițiilor, *acordul* urcă la rang de *definiens* și este, ca urmare, cuprins în *Def*. (c) Să fie *relațională*, prin cuprinderea și a corelativului, a *S*-ului ; *Def* semantică cunoaște și ea această trăsătură : „... care arată ce face ... subiectul" ; *Def* prin *mod* nu o cunoaște ; (d) să conțină ideea de *inerență* (vezi în *Def A* cuvîntul *acord*) ; *Def* prin *mod* nu o poate face. (O explicație a acestei *Def* poate fi aceea că ține să cuprindă și verbele „impersonale" ; despre asta vezi *supra* **1.3.1.2.**). (e) Să arate *felul relației* dintre *P* și *S* : vezi, în *Def A*, verbul *selectează*, știindu-se că selectantul este totdeauna un *Ts* [10]. (Despre teza *P* ↗ *S*, vezi *infra* **4.**) (f) să conțină *dinamica* producerii *St S—P* : vezi, în *Def A*, *selectează* (= „contractează", „angajează").

2. *Problema* **clasificării predicatului.** Cum *definiens*-ul *P*-ului este *pers 2* și cum *pers 2* este, în conținutul ei, una indivizibilă [11], nici *P*-ul nu are cum să fie supus vreunei subcategorizări de ordinul conținutului ; la nivelul expresiei sale, a *pers 2*, o dihotomie însă se impune. Înainte de a o înfățișa, la **2.3.**, este necesar să examinăm validitatea predicativității unor fapte. Vom grupa aceste fapte în extraliminare *Def*-ei propuse și intraliminare acesteia.

[7] Pentru „realizare definitorie", vezi Guțu Romalo, p. 109.
[8] Vasiliu—Golopenția, p. 77 și Guțu Romalo, p. 116—117.
[9] „Tout syntagme est binaire", Bally, p. 45.
[10] Stati, p. 116.
[11] Valorile *pers 2*, I, II, III sînt aici nesemnificative.

2.0.1. *Extraliminare.* Intră în discuție aici adverbele „predicative" și interjecțiile „predicative".

Observație. În ce privește interjecția, vom face deosebire între interjecția ca *propoziție*, situație pe care o discutăm aici, sub **2.0.1.**, și interjecția purtătoare de *Int pred* (vezi **2.3.2.2.**). Pentru aceeași deosebire, vezi și GA, p. 429.

Respectivele cuvinte nu sînt varietăți ale *P*-ului, pentru că nu au *pers*; ele nu sînt impersonale, ci *apersonale* și astfel *apredicative*. Foarte probabil, „predicativitatea" lor a fost invocată pentru ca prin aceasta ele să poată căpăta statut de propoziții; această calitate intermediară (oricum extrinsecă) nu este însă deloc necesară: avem și *propoziții substantivale* (fie, „nominale") *monomembre*, fără ca substantivele respective să fie numite „substantive predicative". Ca acestea din urmă, și adverbele și interjecțiile sînt *propoziții adverbiale*, respectiv *interjecționale* [12]. Calitatea lor de propoziții s-a realizat nu prin predicativitate, ci prin *transpunerea* lexemelor respective de la nivelul lexemic la cel sintagmic [13], „transpozanți" fiind conjuncțiile: ex. **Poate** *că P*, *A zis că* **da**, **Zău** *că P*. În secundar menționînd, însăși calitatea de propoziții monomembre substantivale cu substantivul în *N*-ul *absolut* (altceva decît *N*-ul *pendens* [14]) devine mai ușor acceptată dacă se are în vedere, ca termen de comparație, substantivul coordonat, adică în prezența conjuncției: *Nu vrea și* **pace.**

Observație. Transpunerea, ca fenomen și concept, are drept consecință și satisfacerea unui deziderat — „împărțirea fără rest": ar fi bizar să spunem despre (1) *poate că vine* sau despre (2) *poate că da* că am avea cîte o frază formată, în (1), dintr-o propoziție și un cuvînt, sau, în (2), o frază formată din două cuvinte.

2.0.2. *Intraliminare* — „predicatul nominal" și propozițiile „bimembre substantivale".

(a) Un așa-numit *PN* nu există. Discuțiile sînt purtate; concluzia: nu există verbe copulative, toate verbele, inclusiv *a fi* asem., sînt predicative; toate *P*-ele exprimate prin verb sînt verbale; *np*, întocmai ca *eps*, sînt extrapredicative, ca extrapersonale [15]. (Pentru o denumire mai motivată a *np* și a *eps*, vezi **4.1.**)

Observație. A fi asemantic. Faptul de a fi asemantic reprezintă o trăsătură specifică doar lui, fără însă ca aceasta să-l scoată de pe lista verbelor predicative: fiind asemantic, poate fi suprimat, iar prin această suprimare se explică una din cele două ramuri ale *eps* — *eps obținut*.

(b) Nici propoziții bimembre substantivale („nominale"), în limba română, nu există. În *Vorba multă, sărăcia omului*, avem un *a fi* asem., un *P suprimat*. Propoziția este deci verbală. Referindu-se la acest tip de propoziții, Benveniste le neagă existența în limbile europene occidentale de astăzi [16]. Rațiunile acestei negări sînt valabile și pentru română.

Concluzie. Cele de sub **2.0.1.** și **2.0.2.** se situează în afara sferei *P*-ului.

2.1. Rămînem astfel cu *verbul*, *interjecția* și *substantivul* — acesta, în *Voc* și un anumit *N* (vezi **2.3.2.2.** b).

[12] Vasiliu—Golopenția, p. 73.
[13] Vezi nota 5.
[14] Drașoveanu 1982, p. 41.
[15] Vezi nota 1.
[16] Benveniste, p. 151.

2.2. Respectivele trei clase lexico-gramaticale au drept trăsătură comună, unică și *definitorie* pentru predicativitate, *pers 2*, considerată în *conținutul* ei; întregul *P* va fi deci *personal*[17], confirmînd *Def* de la **1.3.** (ca și pe cea de la **3.**).

2.3. *Criteriul* clasificării *P*-ului — o diviziune aproape dihotomică[18] — va fi deci nu conținutul *pers 2*, ci *expresia* acesteia: (a) de o parte, verbul, ca unul la care *pers 2* se exprimă prin *Des*, se va constitui în *P desinențial*[19]; (b) celelalte două, intrînd sub dominanța *Int*, vor reprezenta *P*-ul *intonațional*.

2.3.1. Predicatul desinențial. Îi revine verbul; sub rezerva precizării de la **2.4.**, este *P*-ul *V*. În cazul său, *pers 2* poate avea toate trei valorile, *I*, *II*, *III*. Se diversifică după un criteriu al *transformărilor* posibile în: **a**. *P*-ul ca datum; *pers 2* este aici prezentă în structura verbului cu conținutul și expresia sa. **b**. *Propredicatul*[20], ca *transformatum*, adică verbul la gerunziu și infinitiv ca ocupant al poz. *P* în contragerile respective (gerunziale și infinitivale): ex. *Temperatura* **coborînd**, *apa a-nghețat.*, *Ion s-a ascuns spre a nu-l* **găsi** *Vasile*. Aici *pers 2* este absentă ca expresie, dar conținutul ei, *raportarea* la *S*, rămîne și rămîne perceptibilă prin însăși prezența, exprimată sau subînțeleasă, a relatului corelativ, a *S*-ului *(temperatura, Vasile)*. **c**. În legătură tot cu o transformare, *suprimarea*, două precizări: (1) atunci cînd este suprimat *a fi* asem., tot un *P*, se obțin propoziții nu contrase, ci *reduse*, *abreviate*[21]; (2) *însoțitorii* (vezi nota 34) rămași ai acestuia, participiile și *np*, n u d e v i n ocupanți ai poz. *P*, nu glisează[22] pe golul lăsat de *P*, ci rămîn reprezentanți ai propozițiilor abreviate: în *O dată adoptată, legea trebuie respectată*, despre *adoptată* nu vom putea spune că este ocupant al poz. *P*, ci că este o propoziție cauzală redusă la un participiu.

2.3.2. Predicatul intonațional.

2.3.2.1. *Intonația predicativă*. (a) Situarea — prin clasificare — a *Int* pe același plan cu *Des* poate părea forțată, dar, dacă facem abstracție de cantitate (frecvența incomparabil mai mare a desinenței), impresia nu ar mai fi justificată, căci s-ar datora diferenței dintre *vizibilul* segmental și *audibilul* asegmental, diferență care, evident, nu înseamnă pentru *Int* o existență mai puțin obiectivă. (b) Afirmația că *Int* este un „indice de predicație" este vagă; ea se referă la *Int* exclamativă luată în general, putîndu-se cuprinde aici și (1) *Mașina!*, și (2) *Sanda!* [*te așteptăm*]; or, aici avem două realități: spre deosebire de (1), unde *Int* este exclamativă în sensul propriu al cuvîntului, în (2), conținutul *Int* nu este unul exclamativ, ci unul — asumîndu-ne riscul terminologic — *adresativ (destinativ)*, adică tocmai conținutul care încorporează *pers 2 II*, orientînd spre o *pers 1 II* (vezi explicit *infra* **2.3.2.2.**), și care *astfel*, prin *pers 2 II*,

[17] Drașoveanu 1975, p. 71, **5.3.1.**
[18] Dihotomia nu este absolută, din cauza celor de la **2.4.** și **2.5.**
[19] Pentru *desinențial* în loc de *verbal*, vezi **2.6.**
[20] Despre *propredicat*, vezi Drașoveanu 1988, p. 37—38.
[21] *Ibidem*.
[22] Idem, 1989, **2.4.1.**

se constituie în *Int pred*; de aceea, *Int*, cea din (2), adresativă, nu este doar vreun indice, ci este *expresia* „suprasegmentală", de fapt „asegmentală" [23] a *pers 2 II*, purtătoare a trăsăturii „personal", întocmai ca cea *segmentală*, desinențială. Prin opoziție cu (2), în (1), *Int*, exclamativă, este nonorientată, nonadresativă și astfel nonpredicativă; *pers*, în *Mașina!*, este o *pers 1 III*; *Mașina!* este o propoziție (monomembră) substantivală exclamativă, întocmai ca interjecțiile-propoziții (ex. *Vai!*).

2.3.2.2. *Int pred*, adresativă, se împarte, după conținut, în: *Int hortativ-imperativă* — interjecțiile și *apelativă* — substantivele (în *Voc* și *N apelativ* [24]).

a *Predicatul intonațional hortativ-imperativ*, ex. *Na!*, *Iată!*.

b *Predicatul intonațional apelativ*, ex. N — *Sanda!*, *Voc — Ioane!* [25].

Le prezentăm comparativ. *Note comune.* (1) În ambele, *P-ul* este *Int*, care încorporează *pers 2 II*; *S*-ul, încorporînd *pers 1 II*, este, în **a**, *tu*, în **b**, *Sanda*. Valoarea de *pers 1 III* a substantivului *Sanda (ea)* este schimbată în valoarea II *pers 1 II)* de către *Int*: lexicalizînd *Int*, obținem *Sanda [tu] ești chemată*; (2) raportarea *P*-ului la *S* se realizează prin concordanța valorilor: *II pers 2 — II pers 1.*

Precizare. Se-nțelege, considerăm substantivul din **b** drept *S* în raport cu propria-i *Int* și nu față de vreun verb la imperativ, față de care nici *N*-ul *ap*, nici *Voc*-ul nu sînt — cum se mai susține (vezi autorii citați la nota 25) — S^{26}, ci propoziții independente juxtapuse acestuia.

Deosebiri. (1) Între **a** și **b** există, în privința cuvîntului intonat, o deosebire importantă: în **a**, *Int* își are un segment propriu, interjecția; în **b**, *Int* nu-și are un asemenea segment propriu, intonat fiind aici însuși *S*-ul, de care ea, ca *P*, rămîne distinctă, impunîndu-se privită, prin analiză, ca desprinsă. (2) Prin constatarea de sub (1), în **a**, raportarea ne apare ca *extravertită*, iar în **b**, ca *intravertită*, motiv pentru care analiza cere un (neînsemnat) plus de efort. (3) În **a**, *S*-ul, urmînd regimul așa-numitului *S* „inclus" [27], este neexprimat; în **b**, *S*-ul este, prin forța lucrurilor, exprimat. În *concluzie*, și atunci cînd *P*-ul este intonațional, **a** și **b**, avem a face cu *St predicative* și *binare*.

2.4. *Predicativitate unic și dublu exprimată.* Fenomen aproape general și legic, predicativitatea este unic exprimată, ori prin *Des*, ori prin *Int*. Există însă două situații care se abat de la această unicitate; le vom semnala prin cîte o comparație. (1) Comparăm între ele *N ap* și *Voc*; în *N ap*, *Int* este exclusivă; în *Voc*, *Int* este dublată de *Des* de *Voc* — acolo unde aceasta există; *Des* este însă aici superfluă; ca dovadă, *N ap*: avem adică a face cu variante libere *(Ecaterina! / Ecaterino!)*, încît tratamentul sintactic al *N ap* și al *Voc* este / poate fi identic: *P into-*

[23] Imaginea produsă de *suprasegmental* contrazice *unidimensionalitatea* saussuriană a lanțului vorbirii; fenomenele fonetice sînt încorporate și nu suprapuse lanțului; le numim *asegmentale*, pentru că nu ocupă (nu dețin) distanțe proprii, altele decît cele ocupate de elementele segmentale.

[24] *N*-ul *apelativ* îl desprindem din cel *exclamativ* al sintaxei limbii latine; vezi Ernout—Thomas, p. 11.

[25] Despre valoarea de *pers II* a *Voc*-ului, vezi Zdrenghea, p. 25; Vlad, p. 276 și urm.; tot la Vlad, *ibidem*, o bogată bibliografie a problemei.

[26] Drașoveanu 1975, p. 73.

[27] Drașoveanu 1982, p. 40—41.

național apelativ. (2) Prin asociație, *Voc* ne trimite la o altă comparație — între interjecția intonată *(Na!)* și verbul la modul imperativ : în cazul interjecției, *Int* este, ca la *N ap*, exclusivă, unică ; în cazul verbului la imperativ, *Int*, ca la *Voc*, nu mai este exclusivă, întrucît intervine, la singular, *Des ;* înseamnă că în acest caz *P*-ul este și *intonațional*, și *desinențial:* Soluția care logic s-ar impune ar fi aceea a unei *duble* — în expresie — predicativități ; respectînd însă paradigmatica modurilor — unde imperativul își are și el un loc și un statut, fie acestea mai puțin ferme — , vom considera, în parte arbitrar, verbul la modul imperativ drept *P desinențial*.

Observație privind a *Haide!, Haidem! ...* și *Uite!* nu se înscriu sub a ; *haide* a devenit verb, un verb, cc-i drept, defectiv de multe și, în primul rînd, de infinitiv ; *uite* este, de asemenea, verb [28], cu forma frecvent citată ca exemplu de haplologie.

2.5. *Predicativitate zero*. Interjecțiile de tipul *Zbrrr*, *Pleosc ...* se află, ca *P*, în situația de a nu cunoaște nici *Des*, nici *Int*, iar, dacă li se identifică vreo *Int*, aceasta este ea însăși una onomatopeică, oricum nesemnificativă pentru calitatea de *P ;* sînt adică lipsite de definient, de *pers 2*, și astfel sînt ocupanți „frauduloși" ai poz. *P*, poziție pe care ele sînt doar „chemate" de către corelativ, de către *S : Pupăza zbrrr. Pers 2* este aici extrinsecă, deductibilă din *pers 1* a *S*-ului, și, spre deosebire de cele de la **2.3.2.2.**, poate avea oricare din cele trei valori — *III*, *II*, *I* (ex. *Noi pleosc ...*). Situația de aici pare asemănătoare cu a *pP*-ului (vezi *supra* **2.3.1.**b) ; rămîne însă, între cele două situații, o reală deosebire : *pP*-ul este un *transformatum*, ce-și presupune *transformandum*-ul.

2.6. *Observație* **terminologică** *privind felurile P-ului*. Denumirea felurilor *P*-ului prin clasele lexico-gramaticale — *P verbal*, *P interjecțional* — devine, prin cele de mai sus, (a) sau *imprecisă :* verbul (finit) nu se constituie în *P* prin întreaga lui structură, ci prin *Des ;* interjecția, la rîndul ei, nu prin faptul de a fi interjecție — ca dovadă, interjecțiile-propoziții — , ci prin *Int ;* (b) sau *imposibilă :* substantivele intonate apelativ nu ar putea fi numite *predicate* pentru că ... sînt *subiecte*, subiecte în raport cu propria lor intonație (vezi **2.3.2.2.**). Precizarea de aici nu va fi înțeleasă ca presupunînd pretenția repudierii denumirilor de *P verbal*, *P interjecțional*, denumiri impuse la scară generală cel puțin de uz, dacă nu și din motive de concepție diferită.

3. *Definiția B*. Definițiile *P*-ului, nici *Def A*, propusă la **1.3.**, nici celelalte (prin *mod* și *semantică*), nu cuprind *P*-ul intonațional. Pentru necesara cuprindere și a acestuia, propunem o *Def B* și o clasificare în consecință : *P*-ul este un purtător de *persoană secundă ;* după expresia acesteia, el se împarte în (a) *P desinențial* și (b) *P intonațional ;* relația dintre *P* și *S* se realizează : în (a), prin *acord* în persoană, iar în (b), prin *concordanță* de persoană. Pentru *Def B* și clasificarea aferentă pledează cele de mai jos. (1) Cuprindere — extraliminarul devine intraliminar sferei *P*-ului : (a) pentru a se ajunge la „interjecția predicativă" din perspectiva celorlalte *Def*, este necesar să se recurgă la echivalări, extinderi, extrapolări, analogii ; (b) substantivele intonate apelativ, prin identificarea și definirea unei *Int pred* (= adresative), sînt scoase din amalgamul

[28] În DEX s.v. *uita*, „la imperativ, cu valoare de interjecție".

exclamativului (vezi diferența dintre *Mașina* ! și *Ecaterina* !) și incluse în zona *P*-ului, nu ca element în enumerare, ci încadrat în clasificare. (2) Clasificarea

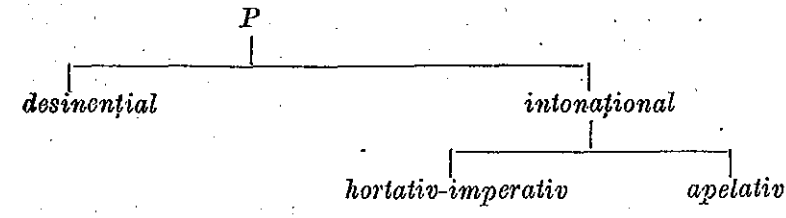

(a) este la ambele noduri dihotomică; (b) *P*-ul intonațional *hortativ-imperativ* și cel *apelativ* sînt, logic, cosubordonate aceluiași nod și coordonate între ele; menționăm aici, fie ca excepție, că *P*-ul și *pP*-ul nu pot fi logic coordonate, pentru că nu sînt de același rang; (c) este menținută și în plan sintactic distanța dintre verb și interjecție, care interjecție, după celelalte *Def*, este asimilată *P*-ului verbal. Alte considerente: (3) *Ini pred* este scoasă de sub cuvintele cu sensuri obscure: *indice* de *predicație*. (4) *Binaritatea St*-ei este apărată și în situațiile cînd *P*-ul este intonațional

4. Predicatul este subordonat subiectului. Reafirmăm teza $P \nearrow S$ [29] nu numai spre susținerea *Def A* și *B*, ci și pentru că această teză intră în confruntare cu o alta, relativ recentă și larg împărtășită, anume teza că *S* și *P* sînt în relație de *interdependență*.

(1) Argumentul pe care se sprijină teza $S \rightleftarrows P$ este că, așa după cum *S*-ul impune *P*-ului *pers* și *nr*, și *P*-ul impune *S*-ului cazul *N*. Acest argument ascunde însă un viciu, viciu care constă în faptul de a nu se fi făcut deosebirea între două fenomene sintactice diferite: *impunerea* (regimul) și *restricția selecțională*. Exemplu de impunere: substantivul impune adjectivului genul, numărul și cazul său; exemplu de restricție selecțională: adjectivul nu selectează un lexem *decît dacă* acesta este un *Sl*. Aplicate cele două fenomene la relația $S - P$, constatăm: *S*-ul, da, *impune P*-ului *pers* și *nr*; *P*-ul nu selectează un *Sl decît dacă* — restricție selecțională — aceasta este în *N*. A spune că *P*-ul *impune S*-ului cazul *N* ar fi tot așa de absurd ca a spune că obiectul direct impune verbului său regent tranzitivitate.

(2) Relația $S - P$ nu este, cum se mai susține [30], dublu marcată, adică, pe lîngă *acord*, și prin *N*; *N*-ul din *Sl* nu este cauza *S*-ului, ci *condiția* lui; dovadă, *N*-ul care nu este *S*, *N*-ul absolut — propoziție monomembră substantivală.

(3) *Dependență* în sintaxă înseamnă *subordonare*; or, este imposibil de imaginat ca fiecare din doi, *S*-ul și *P*-ul, să se subordoneze celuilalt. (Presupunem că atunci cînd se afirmă teza discutată ($S \rightleftarrows P$) nu i se atribuie lui *interdependență* sensul filozofic pe care-l are în „interdependența fenomenelor").

[29] Drașoveanu 1958, p. 178—182.
[30] Stati, p. 117 și 118.

(4) Teza $S \rightleftarrows P$ este susținută și prin proba *Oms*, aplicată însă defectuos de susținătorii ei [31]; cauza acestui mod de aplicare o constituie faptul de a nu se fi înțeles relația dintre sfera *St*-ei și sfera *E*-ului. Această relație este de *intersectare*; în zona intersectării se situează *segmentele structurate* care sînt în același timp și *St*, și *E* [32]. Un asemenea segment, unul și același, ex. *Soarele strălucește*, poate fi examinat din două puncte de vedere s t r ă i n e unul de altul: 1. ca *E* (+ / — *E*), el trebuie raportat la definiția *E*-ului — caracterul finit al conținutului său; or, proba *Oms*-tății este inoperantă asupra *E*-ului, ca improprie acestuia; 2. ca *St*, în schimb, o supunem, ca pe orice *St*, probei *Oms*-tății și o constatăm drept *St* subordonativă, *P*-ul fiind, întocmai ca un atribut (ex. *soarele strălucitor*), *T*-ul subordonat, omisibil. Defecțiunea menționată mai sus constă, pe scurt spus, în respingerea calității de *St* a *E*-ului, a celui din zona de intersectare.

(5) Atît teza $S \rightleftarrows P$, cît și teza mai veche $S \nearrow P$ [33], *blochează situarea relațională a adjectivalului* cînd acesta este *însoțitor* [34] al lui *a fi* asem: adjectivul din *fetița este voioasă* sau participiul din *fetița este văzută*. Adevăr unanim recunoscut, amîndouă *se subordonează St*-ului în *N*, iar *subordonarea* confirmă teza $P \nearrow S$ și le infirmă pe celelalte două, reducîndu-le la absurd:

(a) potrivit tezei $S \rightleftarrows P$, ar însemna ca *voioasă* și *văzută* să fie „trimise" la *Sl* prin săgeata ←, ca unele care ar impune acestuia genul, numărul și cazul lor; (b) potrivit tezei $S \nearrow P$, ar însemna: (b') fie ca *voioasă* și *văzută* să se *supraordoneze*, alături de *este*, lui *fetița*, după modelul lui Tesnière, p. 14:

ceea ce ar însemna ca substantivul să se subordoneze adjectivului; (b") fie ca *este* să rămînă deasupra lu *fetița*, iar *voioasă*, *văzută* să treacă dedesubtul lui.

(6) Tezei $S \nearrow P$ îi opunem teza $P \nearrow S$ argumentînd — aici cît mai pe scurt — și prin conținutul acordului — *inerența*. Se accrdă cuvintele care exprimă *note*, adjectivul și verbul finit (acesta din urmă, note în desfășurare), cu și numai cu cuvinte care exprimă *noțiuni*, iar acestea nu pot fi decît cele ale *Sl*-ului; ca intrinsece (inerente) noțiunilor, notele afirmate sau nu — fac parte din conținutul noțiunii și astfel sînt subordonate acestuia ca partea față de întreg: „Le sujet est le lieu du prédicat,..." (Bally, p. 43) or, nu poate fi identificat nici un factor, nici o cauză — fie de ordin logic, fie de ordin gramatical — care să impună inerenței ca

[31] Rădulescu, p. 11 și urm.; pentru infirmarea argumentelor aduse de autoare în apărarea tezei $S \rightleftarrows P$, vezi Neamțu, p. 17 și urm.

[32] Pentru demonstrarea tezei că *St* nu este inferioară propoziției și că propoziția și fraza sînt particularizări ale *St*-ei vezi Drașoveanu 1976, p. 159—161.

[33] Vezi Tesnière, p. 14 și urm.

[34] Pentru *însoțitor* (al verbului, dar determinant al *Sl*-ului), vezi Edelstein, p. 71; Drașoveanu 1973, p. 269, nota 19.

aceasta să-și răstoarne, să-și inverseze în planul expresiei (acordul) pozițiile termenilor, să încrucișeze corespondențele. *P*-ul rămîne, de aceea, și în planul sintactic, subordonat *S*-ului, iar ca subordonat (ca dependent), *P*-ul este și el, pur și simplu, un autentic determinant la *S*-ului [35], alături de atribut.

4.1. Numărînd, în consecință, și *P*-ul, sistemul determinanților *Sl*-ului în *N*[36] este astfel unul t e t r a d i c : (1) *predicatul ;* (2) *atributul ;* (3) *atributul dislocat* prin *a fi* asem. *(np) ;* (4) *atributul dislocat* prin oricare alt verb *(eps)* [37], acesta din urmă, cu cele două ramuri : *primar* și *obținut* [38]. În secundar menționînd, *np* și *eps* le putem defini drept *atribute la distanță* [39], distanță pe care se află *a fi* asem., respectiv un verb semantic.

BIBLIOGRAFIE

Bally
1932 Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris.
Benveniste
1966 Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris.
Berceanu
1971 B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române*, București.
DEX
1975 *Dicționarul explicativ al limbii române.*
Drașoveanu
1958 D. D. Drașoveanu, *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în CL, III, p. 175—183.
1967 D. D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, nr. 2, p. 235—242.
1973 D. D. Drașoveanu, *Sintagma „verb + adjectiv" — o certitudine?*, în CL, XVIII, nr. 2, p. 265—277.
1975 D. D. Drașoveanu, *Categoriile gramaticale de* **relație** *și de* **opoziție** *ale limbii române*, în CL, XX, nr. 1, p. 67—79.
1976 D. D. Drașoveanu, **Sens relațional** *și* **gramatem** *— conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, XXI, nr. 2, p. 153—163.
1982 D. D. Drașoveanu, *Nominativul și acuzativul — schițe sintactice cu adnotări*, în CL, XXVII, nr. 1, p. 37—46.
1988 D. D. Drașoveanu, *Propoziții* **contrase** *și propoziții* **abreviate** *(I)*, în CL, XXXIII, nr. 1, p. 35—47.
1989 D. D. Drașoveanu, *Propoziții* **contrase** și *propoziții* **abreviate** *(II)*, în CL, XXXIV, nr. 2, p. 123—134.
Edelstein
1972 Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, București.
Ernout—Thomas
1964 Alfred Ernout, François Thomas, *Syntaxe latine*, Paris.
GA
1963 *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, Editura Academiei R.S.R., București.
Guțu Romalo
1973 Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București.
Martinet
1970 André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București.

[35] Vezi și Berceanu, p. 46.

[36] Restricția „în *N*" este condiție pentru (1) și (3).

[37] (3) și (4) sînt denumite de Pană Dindelegan prin termenul *atributiv* (p. 133 și urm.); prelungirea prin *-iv* ne-o explicăm prin intenția autoarei de a le deosebi de (2), atributul nedislocat.

[38] Listele de realizări ale pozițiilor (2), (3) și (4) nu sînt decît în parte identice ; prin dislocare, unele valențe se pierd.

[39] „La distanță", în topica normală : *copiii vin zgomotoși.*

Neamţu
1986 *Predicatul în limba română. O reconsiderare a predicatului nominal*, Bucureşti.
Pană Dindelegan
1974 Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformaţională a grupului verbal în limba română*, Bucureşti.
Rădulescu
1980 Marina Rădulescu, *Relaţia sintactică dintre subiect şi predicat*, în LR, XXIX, nr. 1, p. 11—26.
Stati
1967 S. Stati, *Sintagma şi locul ei în structura limbii*, în vol. *Elemente de lingvistică structurală*, p. 113—127, Bucureşti.
Tămâianu
1990, Emma Tămâianu, *Procese configuraţionale textual-poetice (Cu aplicare la numele proprii)*, în vol. *Semiotică şi poetică (5)*, Cluj-Napoca (sub tipar).
Tesnière
1965 Lucien Tesnière, *Élements de syntaxe structurale*, Paris.
Vasiliu—Golopenţia
1969 E. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti.
Vlad
1970 Carmen Vlad, *Categoria gramaticală a persoanei la substantiv*, în SCL, XXI, nr. 3, p. 275—283.
Zdrenghea
1970 Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană. Morfologia* (curs litografiat), Cluj.

INFLECTIONAL AND INTONATIONAL IN DEFINING AND CLASSIFYING THE PREDICATE

(Abstract)

The author tackles the definition and classification of the predicate. He proves that its *definiens* is not, as currently stated, the (presonal) *mood*, but the *person*, and consistently formulates the definition of the predicate. The classification criterion is found in the *definiens* itself, specified as the person's expression : (a) inflectional ; (b) intonational.

In a third part of the article, the author argues that subject and predicate are not interdependent, as also currently held, but that the predicate is subordinated to its subject.

Aprilie 1991

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

COMMENT SUPPLÉE LE DISCOURS À UNE PRÉTENDUE LACUNE DU SYSTÈME. LE CAS DE *EN*

LIGIA STELA FLOREA

Avant d'examiner la façon dont le roumain traite de la pronominalisation là où le français use d'un substitut issu de *inde*, il nous semble indispensable d'envisager dans un premier temps les relations que ce pronom dit « adverbial » entretient avec d'autres substituts au sein du système pronominal français. La comparaison avec le roumain fera surgir ensuite quelques divergences dues à ce que chacune des deux langues met en œuvre un autre réseau d'oppositions pour assurer le relais des unités linguistiques.

On ne manquera pas de constater ainsi que certaines de ces divergences remontent à d'autres niveaux du système — celui des articles — et rejaillissent de façon inévitable sur les phénomènes syntagmatiques, c'est-à-dire sur les contraintes qui gouvernent la structuration de la phrase.

La nécessité de reprendre par EN un syntagme ou une phrase antérieurs afin de les insérer dans un nouveau contexte amène en français un surplus de cohésion par rapport au roumain, où celle-ci est assurée le plus souvent par le mécanisme des références implicites. Nécessité qui entraîne par ailleurs un surplus de liberté dans le choix des procédés de reprise, le français pouvant se livrer, le cas échéant, à une pronominalisation double, que l'absence d'un pronom issu de *inde* ne permet pas en roumain.

1.0. En tant que substitut d'un SN expansion du verbe, EN s'oppose à *le*, *la*, *les* et peut, comme ces derniers, remplir dans la phrase une fonction d'attribut, de complément d'objet ou de terme complétif. Il réfère dans ce cas à un SN contenant un nom / ± animé / et s'oppose à LE de manière différente selon la fonction qu'il assume.

Pour pronominaliser un SN, expansion du verbe, le roumain dispose d'une série de pronoms personnels atones *îl (-l)*, *o- îi (-i)*, *le* pouvant évoquer un nom animé ou inanimé, et de deux pronoms neutres *o* et *asta*. Réservés exclusivement à la fonction complément d'objet, les pronoms personnels, substituts d'un SN, s'opposent aux pronoms neutres qui, tout en ayant la même fonction, renvoient à toute une phrase, antécédente ou subséquente. Quant à la fonction attribut, dévolue aux pronoms neutres [1], elle ne repose pas en roumain sur des oppositions régulières, alors qu'en français elle oppose *le* et *cela* au pronom issu de *inde*.

[1] Les pronoms atones en accusatif ne sauraient l'assumer, à l'exception du neutre *o*, alors que les pronoms sujets peuvent le faire dans les fragments de phrase du discours dialogué :
— Sînteţi noul nostru director?
— *El* în persoană.
— Domnul Mihai Popescu?
— Da, *el*.

CL, anul XXXVI, nr. 1–2, p. 47–56, Cluj-Napoca, 1991

1.1. Examinons les choses de plus près à l'aide d'exemples. *Le* attribut évoque un adjectif ou un substantif non prédéterminé [2] :

(i) Il n'était pas riche, il *l'*est devenu
Il n'était pas député, il *l'*est devenu

EN, lui, ne peut représenter qu'un substantif prédéterminé étant souvent accompagné du numéral indéfini UN :

(ii) De loin il avait cru voir des flammes et c'*en* étaient
(iii) Pour une franche crapule, c'*en* est *une*

Pour représenter un SN par un pronom attribut, le roumain recourt tantôt à *asta*, tantôt, le plus souvent, à un représentant zéro.

Ainsi dans (i) ce dernier est la seule solution admise :

Nu era bogat, dar a devenit peste noapte
Nu era deputat, dar a devenit acum

Dans (ii) le roumain dispose de trois possibilités :

— représentation zéro

De departe crezuse că vede flăcări şi chiar erau.

C'est l'adverbe modal *chiar* qui supplée à l'absence du pronom.

— représentation par *asta*

De departe crezuse că vede flăcări şi *asta şi* era

Le pronom neutre coexiste ici avec un *şi* adverbial.

— répétition lexicale

De departe crezuse că vede flăcări şi erau *flăcări.*

On a affaire là à une simple reprise littérale et non plus à une anaphore.

Dans (iii) le roumain usera du démonstratif neutre ou du pronom indéfini *unul, una*:

E un ticălos şi jumătate, *asta* e
E un ticălos şi jumătate şi încă *unul* foarte periculos

1.2. En fonction de complément d'objet ou de terme complétif [3] *en* s'oppose à *le, la, les*, comme les articles partitifs *du, de la* s'opposent aux articles définis *le, la* et comme *des* s'oppose à *les*. Les uns permettent de réaliser une saisie partielle, les autres, une saisie globale des phénomènes. Ces pronoms représentent des animés et des inanimés, des entités nombrables ou non nombrables [4].

(i) Il a acheté le pain / les œufs. Il *l'*a acheté / *les* a achetés
Il a acheté du pain / des œufs. Il *en* a acheté
Il n'a pas acheté de pain / d'œufs. Il n'*en* a pas acheté

En peut fournir une représentation complète comme les pronoms personnels compléments, ou une représentation conceptuelle, lorsqu'il s'accompagne d'un quantificateur (numéral, pronom indéfini, adverbe) déterminé ou non à son tour par un adjectif ou par une relative.

[2] En français, où le pronom complément *la* peut faire lui aussi office d'attribut, il se substitue, lui, à un substantif prédéterminé ayant les traits /+Personne/ et /+Féminin/ et ceci toujours dans un dialogue : — Etês-vous la secrétaire de M. Dupont?
— Oui, je *la* suis.

[3] On ne s'en occupera pas, car le terme complétif, connu d'habitude sous le nom de « sujet logique », est l'apanage du français, qui comporte des pronoms impersonnels :
Il manque d e u x b o u t o n s à cette veste → il *en* manque deux

[4] Pour les relations que le pronom issu de INDE entretient avec, d'un côté, les pronoms personnels et, de l'autre, les articles partitifs, se reporter à l'ouvrage de Jacqueline Pinchon, *Morphosyntaxe du français. Étude de cas*, Hachette Université, Paris, 1986, pp. 82—83. L'exemple (i) est emprunté toujours à cet auteur.

(ii) Tu as un stylo ? — Oui, j'*en* ai *un / trois / plusieurs*
Tu manges du pain ? — Oui, j'*en* mange *beaucoup / un morceau*
Tu manges des fruits ? — J'*en* mange *des quantités / un kilo*
(iii) Il avait déjà un chien, il *en* voulait *un autre*
Il avait acheté une voiture blanche, il *en* voulait *une rouge*
Il n'avait connu que des femmes intéressées. Il *en* rencontrait *une* qui ne l'était pas

Toujours est-il qu'en surface ou en profondeur, EN réfère à un SP de forme DE + Nom ou DE + GN. La préposition DE s'actualise en présence d'un quantificateur ou de la négation :

J'ai un ami. J'ai beaucoup *d'*amis. Je n'ai pas *d'*amis

Avec EN la préposition peut également faire surface pour s'insérer entre un adjectif et un numéral *(J'en ai deux de sûrs)* ou entre un substantif et un numéral *(J'en ai deux d'amis. Il en avait une de voiture)*, phénomène propre au français populaire.

1.3. Le roumain a une tout autre manière d'appréhender les choses : là où le français recourt à l'article partitif, il se contente de supprimer l'article tout court ou d'utiliser un partitif indifférencié, création de la langue familière *(niște)*. Que ce soit un singulier partitif ou un pluriel indéfini, *niște* n'entretient aucun rapport étymologique avec la préposition DE, ce qui amène dès ce stade-là une nette différence de comportement entre les deux langues.

On assistera donc en roumain à une tout autre saisie de l'opposition nombrable / non nombrable, visée globale / visée partielle. L'article défini s'oppose cette fois à *niște* ou à zéro comme les pronoms personnels compléments *îl, o, îi, le* s'opposent à un représentant zéro. Les exemples ci-dessus deviennent en roumain :

(i) A cumpărat pîinea / ouăle. A cumpărat-*o*. *Le*-a cumpărat
A cumpărat pîine / ouă. A cumpărat ieri
N-a cumpărat pîine / ouă. N-a cumpărat deloc

Le roumain peut fournir lui aussi une représentation conceptuelle à l'aide du seul quantificateur qui, du fait qu'il comporte souvent une forme variable, supplée parfaitement à l'absence du pronom adverbial. Vu qu'un quantificateur, même invariable, réfère toujours à une entité quantifiée, on peut dire que le roumain satisfait au principe de l'économie linguistique par des moyens assurant une représentation minimale suffisante [5].

(ii) Ai un stilou ? — Da am *(unul) / două, trei / mai multe*
Mănînci pîine ? — Da, mănînc *multă / o bucată*
Mănînci fructe ? — Da, mănînc *o grămadă / un kilogram*
Cîtă pîine ai mîncat ? — Am mîncat *destulă*
(iii) Avea deja un cîine, dar mai voia *unul*
Cumpărase o mașină albă, dar voia acum *una* roșie
Nu cunoscuse decît femei interesate, cunoștea în fine *una* care nu era

[5] Le français use d'ailleurs lui aussi d'une représentation minimale suffisante lorsqu'il place certains quantificateurs en position sujet, ce qui explique en fait les problèmes d'accord qui s'ensuivent :
Parmi ces personnes / beaucoup sont de notre avis la plupart
Sur dix personnes, neuf sont de notre avis

Deux conclusions se dégagent de cette comparaison : le français recourt à un représentant discontinu là où le roumain n'use que d'un représentant simple comme d'un minimum suffisant. Mais il importe de saisir les raisons de ce comportement différent. Elles sont à repérer d'abord au niveau des paradigmes (présence ou absence de l'article partitif) et à rattacher ensuite à certaines contraintes d'ordre syntagmatique [6]. C'est ce qui fait que le français ait besoin à la fois d'un anaphorique, pour assurer la cohésion avec le segment antérieur, et d'un quantificateur, pour assurer la progression de la phrase. Le roumain s'accommode parfaitement d'un représentant zéro, quitte à trouver parfois dans le quantificateur un moyen d'étayer morphologiquement le jeu des références contextuelles.

EN apparaît dans cette perspective comme une solution offerte par le système du français à un problème que le roumain ne parvient effectivement à résoudre qu'au niveau du discours.

2.0. Comme substitut d'un SP, *en* s'oppose à *de lui, d'elle(s) d'eux*, pouvant assumer toute une gamme de fonctions syntaxiques : complément d'objet second, complément du nom ou de l'adjectif et circonstanciel d'instrument.

Cette opposition correspondait au départ à la dichotomie Animé / Non animé. EN étant comme Y antéposé au verbe et réservé à la représentation des inanimés, un déséquilibre est apparu dans le système entre les compléments construits avec la préposition *à* (dont les pendants pronominaux étaient généralement antéposés) et les compléments construits avec *de*, qui avaient pour substituts un pronom antéposé — EN — et un pronom postposé, *de lui* (cf. Pinchon, 1986, 84).

Comme la tendance du français actuel va vers l'uniformité du système et vers l'emploi des pronoms antéposés, l'usage de EN a été étendu aussi à la catégorie /Animé /. EN peut se substituer ainsi à n'importe quel substantif voire aux pronoms personnels eux-mêmes, alors que ces derniers ne peuvent pas se substituer à des substantifs de la classe / Non animé /.

Le roumain dispose en revanche d'une série de pronoms personnels qui, précédés ou non d'une préposition, réfèrent indifféremment à des substantifs animés ou non animés : *de/ despre/ cu/ din el, ea*, etc. Ces formes s'opposent à *de / despre / cu / din asta*, tout comme les formes conjointes s'opposent, on l'a vu précédemment, à *asta*, c'est-à-dire en tant que substituts d'un SP à un substitut de phrase. A remarquer que le français se sert lui aussi de *cela* pour la représentation d'une phrase tout entière.

2.1. En tant que complément d'objet second, EN peut référer à un substantif ou à un pronom personnel précédé de DE. Dans le premier cas, *en* bénéficie généralement en roumain d'un correspondant pronominal : *de el, de ea*, etc.

[6] Le numéral cardinal fait office de prédéterminant en français. Pour lui conférer un statut pronominal, il ne suffit pas de le faire précéder de l'article défini (article adjectival en roumain : *cei doi*), il faut y ajouter un adjectif déterminatif : *deux amis* → *les deux** → *tous les deux*
les deux autres
les deux premiers

(i) Tu as lu son dernier roman ? Parle m'*en* un peu.
Ai citit ultimul lui roman ? Vorbeşte-mi puţin *de el*
Ces gens attendent là depuis une heure. On ne s'*en* occupe donc pas ?
Oamenii ăştia aşteaptă de o oră. Nu se ocupă nimeni *de ei* ?

Quand son référent est un pronom personnel, EN correspond plutôt en roumain à un représentant zéro. On a affaire là à un emploi propre au dialogue et au style épistolaire.

(ii) Parliez-vous de moi ? — Oui, nous *en* parlions
Vorbeaţi de mine ? — Da, vorbeam (de tine)
Vous venez de chez elle ? — Oui, j'*en* viens
Veniţi de la ea ? — Da, vin (de la ea)
Elle voulait plus de toi ? — Mais si, au contraire, elle *en* voulait bien (Céline)
Nu mai voia să audă de tine ? — Ba nu, dimpotrivă, tocmai că voia

Le roumain ne se prête pas volontiers à la double pronominalisation, que le français réalise sans difficulté grâce à EN. Les solutions qu'il offre dans ce cas sont : reprise littérale *(de ea → de ea)* ou reprise alternante *(de mine → de tine)*.

2.2. Une situation à part présente le SP à fonction de complément du nom. Le français oppose cette fois le pronom EN à la série des adjectifs possessifs *son, sa, ses, leur(s)*. En fait, il ne s'agit pas la plupart du temps d'une opposition mais d'une alternance libre, le pronom ou l'adjectif possessif pouvant s'employer concuremment.

(i) Le clocher d'une église : l'église a un clocher
Le clocher *en* a été construit en 1918
Son clocher a été construit en 1918

(ii) Les soucis de ces gens-là : ces gens ont des soucis
Il faut *en* connaître les soucis
Il faut connaître *leurs* soucis

Lorsque le segment SN + SP ne peut plus subir la transformation en structure avec *avoir*, qui intervertit l'ordre et la fonction syntaxique des deux syntagmes, l'emploi de EN est seul possible (cf. Pinchon, *op. cit.*, 107).

(iii) Le bénéfice d'une mesure
Le bénéfice *en* sera réservé à ...
Le goût du luxe → Elle *en* a le goût

On retrouvera une alternance presque analogue en roumain entre, cette fois, les adjectifs possessifs et le pronom personnel atone en datif, qui s'y substitue couramment pour des raisons d'économie et / ou d'expressivité. L'emploi du datif possessif, beaucoup plus étendu en roumain qu'en français, n'en est pas moins soumis en roumain à des restrictions d'ordre syntaxique, tout comme celui de EN complément du nom en français.

(i) Clopotniţa unei biserici
Clopotniţa | *ei* a | fost construită în 1918
| *i*-a |

(ii) Grijile acelor oameni
Trebuie să *le* cunoaştem grijile
Trebuie să cunoaştem grijile *lor*

Dans (iii), en revanche, la possibilité de confusion avec le datif du bénéficiaire exclut le datif possessif comme variante contextuelle :

Beneficiul unei măsuri
Beneficiul *ei* va fi rezervat ...
| *acesteia* |

Si, en dernière analyse, c'est le contexte qui tranche en faveur de tel ou tel substitut — adjectif possessif ou pronom — la présence du substitut s'avère tout aussi nécessaire en roumain qu'en français.

2.3. EN a également un correspondant pronominal obligatoire en roumain quand il fait office de complément de l'adjectif, cas où l'opposition Animé / Non animé reprend tout son poids.

(i) Il est fou de ce chanteur. Il est fou *de lui*
(ii) Il est fou de ses chansons. Il *en* est fou

Le roumain aura recours à un pronom personnel qui, indifférent à la distinction Animé / Non animé, n'en sera pas moins sujet à des variations de genre et de nombre :

(i) E înnebunit după cîntărețul ăsta / *după el*
(ii) E înnebunit după melodiile lui / *după ele*
(iii) Mes petits dessins ? J'*en* suis très fier
Micile mele desene ? Sînt mîndru *de ele*
(iv) La paix de notre foyer. Nous *en* sommes responsables
Liniștea căminului nostru. Sîntem răspunzători *de (pentru) ea*

Le régime prépositionnel des adjectifs diffère assez souvent d'une langue à l'autre, ce qui ne fait qu'accentuer les disparités entre le pronom issu de *inde* et ses correspondants roumains.

2.4. C'est aussi le cas quand le pronom adverbial remplit une fonction de complément d'instrument et qu'il se traduit en roumain par *cu el / ea*, syntagme de structure nettement distincte de celle qui sous-tend le pronom *en*.

(i) Il prit une pierre et l'*en* frappa
Luă o piatră și îl lovi (cu ea)
(ii) Tu m'as demandé un couteau. Que veux-tu *en* faire ?
Mi-ai cerut un cuțit. Ce vrei să faci *cu el* ?

Du reste, la pronominalisation n'est pas toujours obligatoire dans ce cas, en roumain comme en français :

(iii) Il arracha un brin d'herbe et se mit à lui chatouiller l'oreille
Smulse un fir de iarbă și începu să-l gîdile la ureche

3.0. Le pronom issu de *inde* peut se substituer aussi à un SV faisant office de prédicat ou de prédicatoïde [7], cas où il se trouve en concurrence avec *de cela* ou avec *(le) faire / en faire autant.*

(i) Viendrez-vous ? — Je n'*en* ai pas le temps
Je n'ai pas le temps *de le faire*
(ii) Il se réjouit de partir ——→ Il s'*en* réjouit
Il se réjouit *de cela*

Il se trouve d'autre part en distribution complémentaire avec *le*, *cela* et *y*, car, pour un SV prédicatoïde, le choix du pronom est fonction

[7] Terme emprunté à la syntaxe fonctionnaliste et désignant un prédicat subordonné : de par sa forme même (l'infinitif) ou du fait qu'il est régi par une conjonction, un pronom ou un adverbe relatif.

du verbe régent, ce qui fait qu'à des infinitifs de construction identique correspondent des pronoms différents (cf. Pinchon, *op. cit.*, 87).

(iii) Je crains d'avoir dit ... → Je *le* crains
Je doute d'avoir dit ... → J'*en* doute
Je doute qu'il ait dit ... → J'*en* doute
(iv) Je vous demande de m'obéir → Je vous *le* demande
Je vous prie de m'obéir → Je vous *en* prie

Pour qu'un SV soit pronominalisable par EN, il faut que le verbe, même s'il est au départ un prédicat à part entière, subisse une transformation d'enchâssement qui en fasse un prédicatoïde. Celui-ci est tantôt un infinitif suivi de ses compléments, tantôt un verbe fini, noyau d'une subordonnée complétive. Son substitut, le pronom EN fait office de complément déterminatif (d'objet second, du nom ou de l'adjectif) ou de complément circonstanciel (cause ou concession).

En roumain, on aura la plupart du temps comme prédicatoïde un verbe à l'indicatif introduit par *că* ou un verbe au subjonctif introduit par *să*, le SV représenté étant donc une subordonnée conjonctive. Quant aux pronoms représentants, ils sont fonction du verbe régent, de sa nature : avec un transitif direct, on aura pour substituts les pronoms neutres *o* ou *asta*, avec un transitif indirect, on aura *de / din asta*.

(iii) Mă tem că am spus ... → Mă tem *de asta*
Mă îndoiesc că am spus ... → Mă îndoiesc *de asta*
(iv) Vă cer să mă ascultaţi → V-*o* cer insistent
Vă rog să mă ascultaţi → Vă rog *asta* întîia dată

Le microsystème que forment ces pronoms est entaché, par l'absence de EN d'une certaine dissymétrie par rapport au microsystème des pronoms français, substituts d'un SV [8] :

o, asta / de asta le, cela / en, de cela

Mais, du fait qu'ils reposent sur le même type d'oppositions (cas régime — cas obliques), les deux microsystèmes n'en présentent pas moins d'incontestables analogies.

Il en va de même pour l'emploi de ces pronoms au niveau du discours, emploi tantôt obligatoire, tantôt facultatif, suivant le contexte : selon qu'on a affaire à tel ou tel verbe régent (en français) ou selon qu'on a affaire à un verbe, à un substantif ou à un adjectif (en roumain).

3.1. J. Pinchon distingue en français deux catégories de verbes régents : des verbes bivalents, avec lesquels la représentation d'un SV par un pronom est possible mais non nécessaire, et des verbes trivalents ayant un pronom complément pour représenter le SV.

Appartiennent à la première catégorie des verbes tels que : *se retenir*, *s'abstenir*, *se souvenir* et des locutions comme *avoir envie / le droit / le temps /le pouvoir /l'habitude*, etc.

(i) Je ne devrais pas le faire mais je ne peux m'abstenir
N-ar trebui s-o fac, dar nu mă pot abţine
(ii) Ne pouvant me rendormir et n'*en* ayant nulle envie (Gide)
Nemaiputînd să adorm şi nemaiavînd nici un chef *de somn*

[8] On fait abstraction ici des relatifs complexes *ce que*, *ceea ce* et du pronom adverbial *y* pour ne retenir que les substituts qui intéressent le sujet en question.

(iii) Tu m'as promis quelque chose — Je ne m'(en) souviens pas
Mi-ai promis ceva — Nu-mi amintesc

Avec cette catégorie de verbes, la pronominalisation du SV est facultative dans les deux langues, tandis qu'avec les verbes de la seconde catégorie, elle reste facultative en roumain mais devient obligatoire en français. Ce sont des verbes tels que : *blâmer, empêcher, parler, remercier*, etc. ou *s'apercevoir, se blâmer, se réjouir, se vanter*, etc.

(iv) Elle le remercie d'être venu → Elle l'*en* remercie
Ea-i mulţumeşte că a venit → Îi mulţumeşte călduros

(v) Il voudrait bien partir mais sa femme l'*en* empêche
Ar vrea el să plece, dar soţia lui îl împiedică (s-o facă)

(vi) On a fait une grave erreur. On ne s'*en* est aperçu que trop tard = Am făcut o mare greşeală. Ne-am dat seama prea tîrziu (de asta)

3.2. Il en est de même avec un substantif pour terme régent : si le français procède régulièrement à la pronominalisation du SV par *en*, le roumain use toujours du mécanisme des références implicites.

(i) Il peut réussir s'il *en* a la volonté (apud Pinchon)
Poate să reuşească dacă are voinţa necesară

(ii) Essaie donc de l'affronter, si tu *en* as le courage
Încearcă atunci să-l înfrunţi, dacă ai curajul

(iii) On m'avait menti. Le lendemain j'*en* eus la preuve
Mă minţiseră. A doua zi avui dovada (acestui fapt)

Mais le roumain ne laisse pas de pourvoir à un minimum suffisant en utilisant dans (i) un adjectif dont le sens implique le SP *pentru asta*. Dans (ii), on pourrait avoir aussi un représentant complet du type *faire (dacă ai curajul s-o faci)* et dans (iii), un substitut verbal du genre *il en est ainsi (că aşa era)* ou un substitut nominal *(de ce fait = acestui fapt)*.

Le roumain se prêterait donc volontiers à une pronominalisation simple *(s-o faci, că aşa era, acestui fapt)*, que le français pratique également *(de le faire, qu'il en était ainsi)*, mais se refuserait de nouveau à une double pronominalisation, que seul le français peut réaliser par EN.

3.3. En présence d'un adjectif, la reprise du SV par un pronom représentant est obligatoire en français et assez courante en roumain : *en* et son pendant *de asta* font office de complément de l'adjectif.

(i) Il est parvenu à la convaincre et il *en* est fier
A reuşit s-o convingă şi e mîndru *de asta*

(ii) Tu es sûr de l'avoir vu ? — J'*en* suis tout à fait sûr
Eşti sigur că l-ai văzut ? — Sînt absolut sigur (de asta)

(iii) Je ne peux pas l'aider, j'*en* suis très fâché
Nu pot să-l ajut şi sînt tare supărat (pentru asta)

Comme avec certains verbes, avec des adjectifs comme *bucuros, trist, necăjit, supărat*, etc. la préposition utilisée en roumain n'est pas la même que celle qui sous-tend le pronom EN. C'est que le complément de l'adjectif y est teinté parfois d'une nuance causale, d'où la possibilité de recourir aussi à un autre substitut : *din cauza asta*.

3.4. La nuance causale prend définitivement le dessus lorsque le pronom issu de *inde*, ainsi que son pendant analytique, assument dans la phrase le rôle de complément circonstanciel. EN renvoie alors en structure

profonde au SP *de ce fait*, dont l'équivalent roumain *de asta / aceea* ou *din cauza asta* est, lui, un élément de structure superficielle.

(i) Il a eu la grippe et il *en* est resté très affaibli
A avut gripă şi *din cauza asta* e foarte slăbit

(ii) J'ai beaucoup de soucis et je n'*en* dors plus
Am multe griji şi *de aceea* nici nu mai dorm

(iii) Elle pleura beaucoup et sa passion pour Fabrice s'*en* augmenta (Stendhal)
Plînse mult şi *astfel* pasiunea pentru Fabrice crescu şi mai tare

Là encore le roumain s'arrête à la pronominalisation simple, alors que le français passe outre et remplace *de ce fait* par *en*, tout comme dans la structure concessive *n'en ... pas moins / que davantage*.

(iv) Elle connaissait ses défauts mais ne l'*en* aimait pas moins =
= Îi cunoştea defectele, dar *cu toate astea* nu-l iubea mai puţin

(v) Elle connaissait ses défauts et ne l'*en* aimait que davantage =
= Îi cunoştea defectele şi-l iubea *cu atît mai mult*

4.0. Pour faire maintenant la synthèse des cas examinés, qui englobent sinon tous, du moins les plus importants de ceux qui intéressent notre sujet, on va les grouper en trois séries distinctes :

— cas où EN n'a pas de correspondant pronominal en roumain
— cas où EN a un correspondant facultatif en roumain
— cas où EN a un correspondant nécessaire ou très courant

4.1. La première série en compte trois, à savoir :

a) EN substitut d'un SN et faisant office de complément d'objet direct

b) EN substitut d'un SV et figurant dans une incise :
je vous en prie / supplie, etc.

c) EN figurant dans des locutions ou expressions verbales où il n'est plus substitut : *en avoir assez, s'en prendre*, etc.

Si, dans (a) nous hésitons à parler de représentant zéro, vu que le roumain semble disposer de moyens qui assurent une représentation minimale suffisante, dans (b) et (c) on est vraiment en présence d'un substitut ou d'un équivalent zéro respectivement.

4.2. La seconde série compte le plus grand nombre de cas : cinq.

a) EN réfère à un SN expansion du verbe et remplit une fonction d'attribut. Il peut alors se traduire en roumain par un pronom neutre *(asta)* ou par un numéral indéfini *(unul, una)*, voire même par un simple adverbe modal *(şi, chiar, într-adevăr) :*

b) EN se substitue à un SP du genre prép. + pronom (personnel ou autre) et fait office de complément d'objet second (double pronominalisation). Le roumain, quand il ne se contente pas d'un représentant zéro, préfère recourir soit à une reprise littérale *(de el → de el)*, soit à une reprise alternante *(de mine → de tine) ;*

c) EN renvoie toujours à un SP mais assume cette fois une fonction de circonstanciel d'instrument. Il a pour équivalent roumain un SP différent comme structure de celui qui sous-tend le pronom issu de *inde*, à savoir *cu el, cu ea*, etc. ;

d) EN réfère à un SV au rôle de prédicat ou de prédicatoïde et correspond en roumain à un représentant analytique : préposition *(de, despre, după, pentru)* + *asta*. Pour un EN complément d'objet second, la prono-

minalisation est parfois facultative dans les deux langues, alors que pour un EN complément du nom, elle ne l'est plus qu'en roumain ;

e) EN se substitue à un SV noyau d'une subordonnée conjonctive (en structure profonde) et remplit une fonction de circonstanciel de cause ou de concession. En ce cas sa présence, comme celle de son équivalent roumain, semble plutôt facultative dans les deux langues.

4.3. La dernière situation, où, par contre, la présence du pronom représentant est tout aussi nécessaire dans les deux langues ou assez courante en roumain, compte quatre cas :

a) EN réfère à un SP du type *de* + GN et assume auprès du verbe un rôle de complément d'objet second. Le roumain recourt de nouveau à un représentant analytique : *de el, de ea,* etc. ;

b) EN substitut d'un même SP mais déterminant cette fois un substantif a pour correspondant roumain un pronom personnel en datif (datif possessif). Soumis tout les deux à des contraintes sémantico-syntaxiques, qui règlent l'alternance pronom / adjectif possessif, ils s'intègrent, en revanche, à des groupes distincts : nominal, pour EN et verbal, pour *îi (-i), le ;*

c) EN complément de l'adjectif renvoie à un même SP *(de* + GN) contenant un nom /+ Animé /. En roumain, où l'opposition Animé / Non animé se trouve occultée sous le coup de la pronominalisation, on aura de nouveau un représentant analytique : *de / după / pentru el, ea ;*

d) Un *en* complément de l'adjectif mais référant à un SV aura assez couramment son correspondant en roumain : un SP de forme *de* + *asta* ou *pentru* + *asta.*

4.4. On pourrait en conclure que le français fait usage d'un pronom là où le roumain utilise d'habitude un syntagme prépositionnel contenant un pronom personnel ou un démonstratif neutre. Celui-ci n'est souvent par rapport à celui-là que le stade qui sépare une pronominalisation simple d'une double pronominalisation. Une langue « synthétique »[9] peut donc fournir parfois des solutions « analytiques » et inversement, les procédés syntagmatiques suppléant ainsi parfaitement aux « lacunes» du système morphologique.

Mars 1990

Université de Cluj-Napoca
Faculté des Lettres
31, rue Horea

[9] En tant qu'il bénéficie d'une flexion nominale, le roumain est une langue « synthétique » ; le français, qui n'en a pas, et qui fait appel aux procédés sytagmatiques pour marquer la fonction d'un terme dans la phrase est une langue « analytique ».

SUBORDONATA COMPLETIVĂ DE AGENT (VARIANTE NEPRONOMINALE)

G. GRUIȚĂ

0. Gramaticile descriptive ale limbii române disting două categorii mari de subordonate: de tip circumstanțial și de tip necircumstanțial[1]. O caracteristică a celor din urmă constă în faptul că nu au conective specifice, fiind introduse prin toate cele trei clase de cuvinte subordonatoare interpropoziționale: pronume relative[2], adverbe relative și conjuncții subordonatoare. În consecință, fiecare subordonată necircumstanțială se poate realiza în trei variante: pronominală, adverbială și conjuncțională.

Subordonata completivă de agent, încadrată în mod natural la subordonatele necircumstanțiale, este prezentată totuși ca o excepție, recunoscîndu-i-se o realizare exclusiv pronominală[3]: *de* / *de către* + pronume relativ *(Era apreciat* **de oricine îl cunoștea).**

1. Cercetarea noastră aduce în discuție variantele nepronominale ale subordonatei de agent, susținînd ideea existenței lor în limba română actuală. Este vorba de enunțuri ca următorul:

Am fost surprins **că ai spus asta**

în care subordonata *că ai spus asta* îndeplinește toate condițiile acestui raport: exprimă agentul unei structuri pasive[4] și poate realiza o funcție subiectivă în cazul transformării verbului regent în construcție activă *(M-a surprins* **că ai spus asta).**

Sub aspect generativ, ea urmează modelul tuturor subordonatelor conjuncționale de tip necircumstanțial, care apar în structura de suprafață ca rezultat al suprimării unui nominal cu trăsăturile [+ Indefinit], [+ Abstract][5], preluînd funcția acestuia din structura de adîncime. Prezentăm, ilustrativ, cîteva exemple paralele:

(1) *M-a surprins* **faptul** *că ai venit* → *M-a surprins* **că ai venit.** (subiect → subiectivă)

[1] Vezi *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1963, p. 257.

[2] Includem aici și pronumele nehotărîte, care, atunci cînd introduc o subordonată, au valoare de pronume relative.

[3] Vezi *Gramatica...*, p. 292. În alte lucrări, această idee este formulată mai categoric: „Este exclusiv pronominală [completiva de agent — n.n., G.G.], fiind introdusă prin pronume relative sau nehotărîte construite cu prepoziția *de* ori *de către* ..." (Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei R.S.R., 1986, p. 349).

[4] Evităm formularea „verb pasiv", deoarece au fost semnalate și unele adjective cu sens pasiv, compatibile cu rolul de regent al unui complement de agent (vezi Mioara Avram, *Cu privire la definiția complementului de agent și a complementului sociativ*, în LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 469).

[5] Vezi Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei R.S.R., 1974, p. 31.

CL, anul XXXVI, nr. 1—2, p. 57—59, Cluj-Napoca, 1991

(2) *Recunosc* **faptul** *că ai venit* → *Recunosc* **că ai venit.** (complement direct → completivă directă)

(3) *Am fost surprins* **de faptul** *că ai venit* → *Am fost surprins* **că ai venit.** (complement de agent → completivă de agent).

Examinînd situația de la (3), constatăm că transformarea operată (suprimarea nominalului) este, ca și la (1) sau (2), facultativă, în structura de suprafață înregistrîndu-se atît varianta cu nominal, cît și cea fără nominal. Interpretarea lui *de faptul* ca un complement de agent, singura posibilă, obligă la o analiză similară și a propoziției care îi preia funcția după suprimare.

Agentiva conjuncțională — ca orice propoziție introdusă de un asemenea conectiv — este o subordonată de tip integrat (total), în sensul că agentul acțiunii pasive este conținut în însuși predicatul subordonatei (acțiunea exprimată de acesta, faptul „că ai venit"; vezi exemplul de mai sus). Agentivele pronominale sînt de tip parțial, agentul propriu-zis al acțiunii pasive fiind *designatum*-ul pronumelui relativ: *Am fost surprins* **d e c e s-a spus aici** (am fost surprins nu de faptul că „s-a spus", ci de „ceea ce s-a spus").

Conjuncțiile *să* și *dacă*, întîlnite frecvent la celelalte subordonate necircumstanțiale, sînt și ele reperate la subordonata de agent:

Am fost surprins **s ă aud asemenea vorbe de la el.**

Era frămîntat **d a c ă poate sau nu poate accepta acest lucru.**

O caracteristică restrictivă a completivei de agent de tip conjuncțional este faptul că nu se realizează decît în prezența unui regent participial, în timp ce agentiva pronominală este compatibilă și cu un reflexiv pasiv (*Marfa* **s e v a r i d i c a de către cine va fi de serviciu atunci**) sau cu un regent adjectival (*Sînt mașini ușor* **m a n e v r a b i l e de către oricine are cunoștințe elementare de mecanică**).

2. În situația unui nominal cu structura semantică [+ Indefinit], [— Abstract], [+ Circumstanță], în care ultimul simbol notează una din trăsăturile [+ Mod], [+ Timp], [+ Loc] [6], suprimarea nominalului generează subordonate agentive de tip adverbial. Aceste transformări, posibile teoretic, sînt mai rar reperate în practica vorbirii, apariția lor putînd fi semnalată mai ales în exprimarea orală:

Am fost surprins **de felul** *cum și-a organizat el munca* → *Am fost surprins* **de cum și-a organizat el munca.**

Am fost surprins **de timpul** *cît a vorbit* → *Am fost surprins* **de cît a vorbit.**

Am fost surprins **de locul** *de unde avea el aceste informații* → *Am fost surprins* **de unde avea el aceste informații.**

3. Considerăm că faptele de limbă discutate aici pledează convingător pentru înregistrarea subordonatei de agent cu toate cele trei variante (pronominală, conjuncțională, adverbială), eliminîndu-se tratarea ei ca o excepție în cadrul subordonatelor necircumstanțiale. Argumentul că agentiva conjuncțională și cea adverbială ar fi, cantitativ vorbind, slab reprezentate în limbă, nu poate fi luat în considerare, deoarece și varianta

[6] Vezi Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformațională* ..., p. 34.

pronominală se întîlnește foarte rar, vorbitorii preferînd exprimarea ideii de agent la nivelul propoziției [7].

Felul în care sînt generate subordonatele agentive de tip nepronominal (prin suprimarea unui nominal cu rol agentiv) înlătură, credem, orice echivoc de interpretare. O eventuală confuzie a agentivei conjuncționale, de pildă, se poate evita prin proba / argumentul unicității [8]. Spre exemplificare, apreciem că într-o frază ca *Am fost surprins* **că ai luat cuvîntul,** subordonata nu poate accepta o interpretare cauzală, atîta timp cît este posibilă apariția unei veritabile subordonate cauzale pe lîngă participiul din regentă: *Am rămas* **s u r p r i n s** *că ai luat cuvîntul,* **deoareee înțelegerea noastră fusese alta.**

THE SUBORDINATE CLAUSE OF AGENT (NON-PRONOMINAL VARIANTS)

(Abstract)

The author demonstrates that in Romanian the subordinate clause of agent can be actualized in three variants: through pronouns, through adverbs and through conjunctions. Romanian descriptive grammars usually acknowledge only its pronominal variant *(de / de către* + relative pronoun + S).

Noiembrie 1990

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

[7] Între lucrările care menționează în mod expres acest lucru, vezi Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 663 („Realizarea propozițională a agentului este mult mai rară; livrească ...").

[8] Vezi, pentru conceptul de unicitate, D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.

VALENȚĂ ACUZATIVALĂ DOBÎNDITĂ

ȘTEFAN HAZY

0. Verbul cunoaște diferite clasificări. Dintre acestea, ne interesează aici dihotomia tranzitivitate—intranzitivitate.

1. Toate gramaticile în uz fac referiri, mai mult sau mai puțin detaliate, la clasa verbelor tranzitive și la a celor intranzitive.

1.1. În ce privește definirea conceptului de tranzitivitate, trebuie subliniat faptul că, deși opinia gramaticilor nu diferă în esență, întîlnim totuși formulări ce fac posibilă înțelegerea inexactă sau diferită a acestui concept.

1.2. *Gramatica limbii române* consideră că „verbele care pot primi un complement direct sînt tranzitive" [1], ca apoi să afirme că „verbele care au un complement direct sînt tranzitive" [2]. Cele două afirmații creează așadar o neclaritate: sînt tranzitive verbele care pot avea sau care au un astfel de complement [3]?

Este adevărat, *Gramatica* menționează [4] că atunci cînd complementul direct nu este exprimat, verbele tranzitive sînt folosite absolut: *citește*, *scrie*, *mănîncă* etc. (evident absolut, întrucît acțiunea unui astfel de verb presupune existența unui obiect: *citește* **un articol** etc.).

1.3. Rezultă că, pentru ca un verb să fie acceptat drept tranzitiv, este necesar și suficient să poată avea un complement direct (în A_1) [5], idee ce apare explicit formulată la I. Iordan [6]. În sprijinul acestei afirmații vine și felul în care se definește complementul direct (în toate gramaticile), ca unul a cărui prezență este reclamată, cu realizarea obligatorie sau facultativă [7], de un verb tranzitiv (sau de o interjecție folosită ca echivalent al unui astfel de verb: *iată — ascultă*, *privește; hai — prinde*, *înșfacă* etc.).

1.4. La un singur autor [8] am întîlnit afirmația că verbele determinate de un complement direct sînt de obicei tranzitive. Constatarea autorului este cel puțin surprinzătoare, deoarece nu se poate deduce exact ce înseamnă *de obicei*: se referă la complementul direct (intern [9]) al unor verbe intranzitive sau la posibilitatea ca, după verbe de tipul *a se gîndi*,

[1] Vezi [5], vol. I, p. 207.
[2] Vezi [5], vol. II, p. 153.
[3] Probleme asemănătoare există și în gramaticile altor limbi.
[4] Vezi [5], vol. II, p. 207.
[5] Vezi [3], p. 78.
[6] Vezi [9], p. 406.
[7] Pentru detalii și precizări în acest sens, vezi [7], p. 160 ș.u.
[8] Vezi [13], p. 148.
[9] Pentru definirea și descrierea complementului direct intern, vezi [1] și [5], vol. II, p. 157—158.

CL, anul XXXVI, nr. 1—2, p. 61—65, Cluj—Napoca, 1991

complementul să fie interpretat, după cum are sau nu în construcţie prepoziţia *la*, fie complement indirect, fie complement direct *(mă gîndesc* **la ceva,** *mă gîndesc* **ceva** [10]*)*.

Chiar dacă autorul citat n-a avut în vedere construcţiile amintite, afirmaţia din *Gramatică* impune (re-)examinarea acestor verbe din perspectiva tranzitivităţii.

1.5. S-a arătat [11] că orice pronume reflexiv în A_1, indiferent care este verbul tranzitiv însoţit, blochează tranzitivitatea acestuia, făcînd imposibilă realizarea unui (al doilea) A_1 (complement direct) în subordinea aceluiaşi verb. Ca dovadă, spunem : *Mă gîndesc* **la părinţi,** dar nu şi **Mă gîndesc* **(pe) părinţi.** Complementele acestui verb sînt relate cu ajutorul prepoziţiei *la* şi, ca urmare, acestea nu pot fi directe, ci indirecte (în A_3).

Admitem, în consecinţă, că tranzitivitatea reprezintă o proprietate intrinsecă a unor verbe, prin care acestea se constituie într-o clasă distinctă, opunîndu-se celor intranzitive.

2. În cadrul acestei clase, gramaticile admit existenţa unui număr limitat de verbe, diferit de la o gramatică la alta, ce au capacitatea de a guverna, simultan, două A_1 (complemente directe), şi reprezintă, prin urmare, în cadrul clasei, o subclasă, aceea a verbelor dublu tranzitive.

2.1. Nesiguranţa pe care o trădează inventarul (numeric) diferit de la un autor la altul (ca şi în cazul auxiliarelor sintactice) se datorează criteriului labil şi discutabil aplicat pentru a stabili dubla tranzitivitate a unor verbe, criteriu ce are în vedere compatibilitatea acestora cu două pronume nehotărîte *(a asculta* **pe cineva ceva** etc.), dintre care unul *(pe cineva)* este al fiinţei, iar celălalt *(ceva)* al lucrului sau al acţiunii. De remarcat că ambele pronume nehotărîte au o sferă de cuprindere (semantică) foarte largă, ceea ce înlesneşte atașarea lor şi la verbe a căror dublă tranzitivitate trebuie privită cel puţin cu rezerve, ca, de exemplu, *a examina, a sfătui* **pe cineva (pe oricine) ceva (orice),** deoarece, dacă nehotărîtul *pe cineva* este substituibil printr-un substantiv sau un substantival animat : *Pe Ion (pe elev, pe al doilea, pe acela* etc.) *îl examinez (îl sfătuiesc)*, acelaşi lucru nu este posibil cu privire la nehotărîtul *ceva*, adică putem formula : *Pe elev îl examinez (îl sfătuiesc)* **ceva (orice),** dar nu şi **Pe elev îl examinez* **tabla** *înmulţirii* sau ... *îl sfătuiesc* **supunere** etc., pentru că al doilea A_1, nonanimat, ne apare ca o structură forţată (cel puţin în prezent), iar legarea acestuia cu verbul impune, după opinia noastră, a se recurge la o prepoziţie : *la, din, în (îl examinez* **la** *matematică* sau ... **din (în)** *sfera matematicii ; îl sfătuiesc* **la** *supunere* **(la** *ascultare* etc.), ce are drept consecinţă materializarea unui (A_3) complement indirect.

2.2. Menţinîndu-ne încă în sfera diferenţelor vizînd numărul acestor verbe în lucrările de specialitate, reţinem că *Gramatica* [12] admite 7 astfel de verbe *(a anunţa, a asculta, a examina, a întreba, a învăţa, a ruga, a sfătui)*, dîndu-l, apoi, în construcţii fixe, şi pe *a trece*, ca al optulea, în timp ce la I. Iordan apar 5 *(a învăţa, a face, a numi, a chema, a zice* [13] —

[10] Vezi [5], vol. II, p. 287—288.
[11] Vezi [4], p. 334, la **5.7.0.**
[12] Vezi [5], vol. II, p. 157.
[13] Vezi [9], p. 636.

dintre care doar primul se înscrie în preocupările de față), iar la I. Coteanu și V. Șerban numai cîte 3 [14] *(a întreba, a învăța, a ruga* și, respectiv, *a asculta, a învăța, a ruga)* sau în *Sinteze de limba română* [15] se consemnează 6, lipsind, față de inventarul din *Gramatică*, verbul *a asculta*.

2.3. Gramaticile sînt unanime în a accepta că unul din complementele directe ale verbelor dublu tranzitive reprezintă obiectul animat (al ființei), iar celălalt obiectul nonanimat (al lucrului sau al acțiunii), care se exprimă, de preferință, printr-o subordonată [16] (completivă directă).

2.4. *Gramatica* menționează că sînt posibile și structuri în care ambele complemente directe reprezintă obiecte ale lucrului : [*Mărfurile*] **le** *trece* **Dunărea** [17]. Statutul verbului *a trece* și al complementelor directe (guvernate de el) din astfel de construcții, extrem de rare de altfel, nu se înscrie între „limitele gramaticale" pe care celelalte verbe le admit. (Pentru argumente, vezi mai jos.)

3. O (re)examinare a fenomenului dublei tranzitivități o impune, cu necesitate, „încălcarea" categoriei sintactice a *unicității*, categorie sintactică elaborată, circumscrisă și convingător argumentată de D. D. Drașoveanu [18], care a fost aplicată cu eficiență în numeroase studii de sintaxă mai recente [19].

După părerea autorului, unicitatea rezultă „din imposibilitatea unei a doua funcții, identică cu prima și necoordonată cu aceasta" [20]. Verbele cu două complemente directe sînt, după părerea autorului citat [21], excepții de la marele rest al verbelor tranzitive.

3.1. Problema care se pune este următoarea : de ce verbele acestea „nu se supun" categoriei unicității și dacă ele reprezintă excepții reale de la această categorie ori excepții aparente ?

3.2. Vom examina, în continuare, comportamentul a cinci verbe : *a anunța, a asculta, a întreba, a învăța, a ruga* + *a trece* în construcții fixe (vezi, mai sus, motivele excluderii de pe listă a verbelor *a examina* și *a sfătui*).

Să examinăm exemple de tipul celor de mai jos :

Te *vom anunța mîine* **ora** *plecării* (= *cînd plecăm*).
Te *asculți* **poezia** (= *cum recîți poezia*).
Te *întreb* **rostul** *acestor străduanii* (= *care este rostul acestor străduanii*).
Te *învăț* **șah** (= *să joci șah*).
Te *rog* **un foc** (= *să-mi dai un foc*).

Este incontestabil că, în toate aceste exemple (și în altele cu aceeași structură), pronumele personal *te*, în A_1, ocupă poziția de complement direct „animat", satisfăcînd una din cele două valențe tranzitive ale verbelor.

[14] Vezi [13], p. 150 și [2], p. 167.
[15] Vezi [12], p. 249.
[16] Vezi [5], vol. II, p. 287.
[17] Acest exemplu, luat din [5], vol. II, p. 157, citat și în [7], p. 172 (și în alte lucrări), ni se pare neconcludent pentru a ilustra existența simultană a două complemente directe inanimate.
[18] Vezi [4], p. 325—335.
[19] Vezi [6], [8] și [10].
[20] Vezi [4], p. 325.
[21] Vezi [4], p. 325.

Ne întrebăm dacă cea de a doua, satisfăcută aparent, în exemplele noastre, prin *ora*, *poezia*, *rostul* etc. sau prin echivalentele lor propoziţionale, reprezintă o valenţă proprie sau una dobîndită.

3.3. Verbele în discuţie presupun intenţionalitatea (ca, de altfel, marea majoritate a verbelor : *plec*, *vorbesc*, *citesc* etc., cu un anumit scop), trăsătură ce trebuie să se materializeze în planul expresiei doar dacă ţinem să explicităm scopul *(Citesc ziarele* **ca să aflu noutăţi.)**.

Rezultă că şi verbele pe care le discutăm aici presupun un scop, care s-ar exprima, în mod necesar şi firesc, printr-o structură (intra- sau interpropoziţională) finală, în componenţa căreia ar intra, legic, un verb tranzitiv. Pentru exemplificare : *Te vom anunţa mîine (spre a afla, ca să afli) cînd plecăm* = **ora** *plecării ; Te ascult (spre a auzi, ca să aud) cum reciţi poezia* = **poezia** etc.

Întrucît verbul omis din structura dezvoltată este tranzitiv, valenţa sa se transferă la verbul tranzitiv din structura redusă, producînd aparenta dublă tranzitivitate a acestuia, ce face posibil să i se ataşeze cel de-al doilea complement direct [22], nonanimat.

3.4. Raţionamentul de mai sus conduce firesc, şi de astă dată, la concluzia că *unicitatea* nu este — fie şi parţial — infirmată, căci verbele dublu tranzitive reprezintă, de fapt, aparente abateri de la această categorie sintactică.

4. Verbul *a trece* din exemplele de tipul **L-*am trecut* strada** [23] se supune altei interpretări, în ciuda asemănărilor structurale pe care acesta le are cu cele la care participă verbele examinate mai sus. În exemplul nostru, cel de-al doilea A_1, nonanimat, este doar aparent complement direct, acesta avînd drept corespondent în structura primară *un prepoziţional* [24] (complement de loc), din care a rezultat, prin omiterea prepoziţiei, întotdeauna aceeaşi *(peste) : L-am trecut* **peste** *pod — L-am trecut podul.*

Consecinţe :

1. Structurile cu 2 complemente directe, ataşate aceluiaşi verb tranzitiv, se explică prin intenţia de concizie în exprimare.

2. Cel de-al doilea complement direct, fără excepţie inanimat, trebuie considerat *secundar*, deoarece este perpetuat din structura a 2-a, al cărei verb tranzitiv este suprimat.

3. Uneori, vorbitorii manifestă o preferinţă pentru utilizarea subordonatei completive directe (secundare), în locul părţii de propoziţie, fapt ce-şi găseşte explicaţia în caracterul mai explicit al conţinutului exprimat de subordonată.

4. Structurile cu *a trece* reprezintă complemente de loc, aparent A_1 [25].

[22] Pentru denumirea acestui al doilea A_1, complement direct inanimat, dependent de verbul tranzitiv păstrat în structura redusă, s-ar putea recurge la *complement direct secundar*. Termenul complement *secundar* a fost pus în circulaţie în [11], dar cu altă accepţie.

[23] Vezi explicaţiile din [5], vol. II, p. 157.

[24] Vezi [14], p. 353 şi [12], p. 144, unde se afirmă textual că „substantivul *(Mă trece dealul)* are rol de circumstanţial de loc, nu de complement direct".

[25] Ca în *se adună ghem, se face covrig* etc.

BIBLIOGRAFIE

[1] Creția, Petru, *Complementul intern*, în SG, I, p. 115—120.
[2] Coteanu, Ion, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros, 1982.
[3] Drașoveanu, D. D., *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81.
[4] Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335./
[5] *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. I—II, București, Editura Academiei R.S.R., 1963.
[6] Gruiță, G., *Acordul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
[7] Guțu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
[8] Hazy, Șt., **Cum de** — *o aparentă abatere de la „unicitate"*, în CL, XXIV, 1979, nr. 1, p. 59—62.
[9] Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană*, București, 1956.
[10] Neamțu, G. G., *Predicatul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
[11] Pană Dindelegan, G., *Subcategorizarea verbului în funcție de obiectul direct în gramatica transformațională a limbii române*, în SCL, XXI, 1970, nr. 4, p. 433—453.
[12] *Sinteze de limba română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981.
[13] Șerban, Vasile, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1964.
[14] Vasiliu, Laura, *Some aspects of the grammar of the verb phrase with special reference to prepositional constructions*, în RRL, 1967, nr. 4, p. 341—367.

Noiembrie 1990

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

DATIVUL POSESIV

CONSTANTIN MILAŞ

1.0. Se consideră că funcţia specifică dativului este aceea de complement indirect, reprezentînd „obiectul" în favoarea sau în defavoarea căruia se realizează acţiunea sau atribuirea exprimată de verbul regent. În ce priveşte conţinutul, cazul dativ se individualizează, în raport cu celelalte cazuri, prin invarianta semantică „orientare" [1]. Semnificaţia lui generală se ramifică în numeroase nuanţe semantice cu un grad mai redus de generalitate, determinate de relaţiile dintre sensurile lexicale ale unităţilor lexico-gramaticale ale contextului ce înglobează elementul în dativ a cărui structură semantică este ea însăşi alterabilă [2]. Valoarea generală a dativului este actualizată în enunţuri de tipul : *Ion* **îi** *arată* **colegului** *o carte*. Subiectul gramatical *(Ion* = agent destinator) săvîrşeşte o anumită acţiune în favoarea unei persoane *(colegului)* cu funcţia de obiect indirect. Semantic, acesta reprezintă [Destinatarul] acţiunii şi [Beneficiarul] ei favorizat [3].

1.1. Structura semică a dativului *colegului* se modifică de îndată ce verbul regent introduce în context alte trăsături semantice. Astfel, în contextul *Ion* **dă (oferă)** *colegului o carte* verbul exprimă un transfer de posesie de la subiect spre destinatarul acţiunii. Ca urmare, substantivul *colegului* cumulează lîngă trăsătura semică [Beneficiar] şi semul [Posesor] al obiectului direct.

Acelaşi mod de distribuire a mărcilor semantice se înregistrează în numeroase alte situaţii ; cf. : *I-a trimis (expediat) un colet prietenului ; i-a făcut colegei un cadou ; i-a conferit o medalie eroului* etc. Aşadar, în funcţie de componenţa contextului, semnificaţia cazului dativ poate înglobă ideea de apartenenţă, întrucît posesia este urmarea firească a actului de atribuire [4].

Includerea apartenenţei, ca relaţie semantică contextuală, în semnificaţia dativului nu are, în cazul substantivului, consecinţe de ordin sintactic. Ea constituie şi rămîne o nuanţă semantică implicată la nivelul conţinutului ; destinaţia — relaţie semantică ce conexează verbul şi sub-

[1] Paula Diaconescu, *Le système casuel du roumain*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", I, 1962, p. 37.

[2] Idem, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Bucureşti, Editura Academiei, 1970, p. 280.

[3] În enunţul citat, agentul de destinaţie [Destinatarul] apare şi sub ipostaza de [Beneficiar] favorizat. Simetria structurii semantice ne obligă să concepem, prin opoziţie, agentul destinator (subiectul) în ipostaza de [Beneficiar] defavorizat. Prin acţiunea săvîrşită, el cedează „beneficiul" destinatarului.

[4] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1956, p. 295.

stantivul în dativ — reclamă ipostaza de posesor a destinatarului, dar nu o explicitează, ci doar o presupune ca o consecință inerentă a procesului enunțat, care o generează numai prin finalizarea lui. Așadar, substantivul în dativ conservă individualitatea sa sintactică și semantică de obiect indirect (destinatar pe cale să-și îmbogățească sfera semantică și cu ipostaza de posesor).

2.0. Din punct de vedere semantic, pronumele, ca substitut al numelui, are un comportament identic. Cu toate acestea, descrierea morfosintactică a pronumelor personale și reflexive în dativ nu ținea totdeauna seama de realitatea limbii [5].

Pronumele conjuncte alăturate unui substantiv regent și exprimînd apartenența acestuia au fost incluse, îndreptățit, în categoria atributului (pronominal). Îmbinări sintagmatice de tipul : „În van mai caut *lumea-mi* în obositul creier" (Eminescu, p. 71) ; „Iară cerul tău se naște / ca o lacrimă din *plînsu-ți*" (Blaga, p. 49) [6], realizate prin formele atone, au fost subsumate conceptului „dativ posesiv", avîndu-se în vedere atît expresia cît și conținutul unităților lingvistice respective. În cazul reflexivelor însă, din multiplele lor utilizări, se admitea că numai cele ce însoțeau verbe (reduse numeric) care explicitează posesia prin sensul lor lexical ar releva firesc și corect capacitatea de a exprima relația de apartenență [7] (*a cîștiga, a dobîndi, a avea, a poseda* etc.), ca în : *Problema* **își** *are importanța ei*. În restul cazurilor, reflexivul ar realiza numai valori semantico-sintactice dependente de verbul însoțit (valoare de marcă a diatezei reflexive etc.). Comunicarea curentă fructifică însă intens procedeul exprimării posesiei prin pronume (personal, reflexiv), posibilitate ce denotă că pronumele în cauză, ca substitute ale numelui, au în raport cu acesta o funcționalitate parțial distinctă, datorată statutului lor semantic.

Pronumele personale (*eu, tu* etc.), ca unități ale limbii, pot fi definite numai prin raportare la valoarea pe care o au în uzul limbii. Formele citate fac referire la agenții procesului enunțării (contextul situațional al actului de comunicare), adică la interlocutori [8]. De aceea, incluse într-un enunț realizat, ele introduc în planul lingvistic al acestuia elemente ale realității extralingvistice.

Astfel, în enunțuri ca *Eu* **îmi** *văd copilul*, *Tu* **îți** *aperi familia*, formele de dativ *îmi, îți* marchează identitatea referențială dintre destinatarul informației comunicate și agenții proceselor enunțate (subiecte gramaticale), identici cu agenții procesului enunțării. Contextele situaționale (extralingvistice) subiacente enunțurilor citate instituie o relație de apartenență între pacienții proceselor (obiecte directe) și agenții acestora. Pronumele

[5] Finuța Asan, *Atributul pronominal în dativ*, în SG, II, 1957, p. 131—139.

[6] Citatele ilustrative sînt selectate din volumele : M. Eminescu, *Opere alese*, ediție îngrijită și prefațată de Perpessicius, București, E.P.L., 1964, vol. 1 ; Lucian Blaga, *Opere*. 2. *Poezii postume*, ediție critică de George Gană, București, Editura Minerva, 1984.

[7] Fenomenul a fost relevat și discutat într-o serie de lucrări, din care selectăm cîteva fundamentale : Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, 1956, p. 295 ; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, 1967, p. 130 ; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică, 1968, p. 304—305 ; Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, Editura Științifică, 1972, p. 100—101.

[8] Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Editions de Seuil, 1972, p. 323, 404 și urm.

în dativ, în virtutea coreferenţialităţii, preiau din structura semantică a agenţilor ipostaza de „posesori" a acestora, ipostază ce o transpun (implicit sau explicit) în expresia enunţurilor realizate.

Prin urmare, pronumele în dativ ce însoţeşte un verb tranzitiv şi este coreferent cu subiectul gramatical (agentul) sau identifică destinatarul integrează în sfera sa semantică cele două trăsături contigue [Destinatar] şi [Posesor].

2.1. Ţinînd seama de specificitatea pronumelui, avansăm ipoteza că sincretismul din sfera conţinutului relevat are un rol activ şi depăşeşte, prin repercusiuni, planul semantic. Presupunem, aşadar, existenţa unei diferenţe de conduită sintactică contextuală sub impulsul deosebirilor de or din semantic (justificate tot contextual) între dativul substantival şi formele pronominale neaccentuate, cu aceeaşi formă cazuală.

Verificăm justeţea supoziţiei prin compararea conduitei semantice şi sintactice a substantivului şi a pronumelui, actualizate alternativ într-un context caracteristic dativului pronominal aton antepus unui verb tranzitiv.

S (= subiect uman) + $V_{tr.}$ (= predicat) + OI (= obiect indirect) + OD(= obiect direct).

Contextul reprezintă un cadru sintagmatic stabil. Unica modificare admisă este de ordin lexematic, constînd în realizarea alternativă a poziţiei sintactice OI (obiect indirect) prin nume, respectiv prin pronume neaccentuat în dativ (caz 1)[9].

Avînd în vedere că, pentru substantiv, coexistenţa trăsăturilor semantice [Destinatar], [Posesor] este cauzată exclusiv de structura semantică a verbului regent (vezi **1.1.**), divizăm ansamblul verbelor tranzitive din limba română în două categorii:

1) verbe al căror sens lexical nu impune cu necesitate disocierea semului [Pacient] ca obiect direct de semul [Destinatar] al acţiunii;

2) verbe al căror sens lexical impune în mod necesar un [Destinatar] distinct formal de [Pacient].

Fiecare din cele două categorii este reprezentată printr-un lexem; pentru categoria de sub 1) fie *a admira*, pentru categoria de sub 2) fie *a procura*. Concretizînd schema structurală precizată mai sus, ajungem, pentru verbele cuprinse în categoria 1), la enunţurile:

a) *Eu îi admir colegului tabloul.*

b) *Eu îi admir tabloul.*

În contextul a), substantivul ocurent iterează sensul [Destinatar], consolidînd semnificaţia generală „orientare", generată şi actualizată de relaţia verb—dativ. În acelaşi timp, prezenţa substantivului atenuează participarea semantică a pronumelui în context, reducîndu-l la rolul de anticipare coreferenţială a dativului. Astfel, ponderea lexicală şi gramaticală a substantivului menţine şi pronumele în raport de subordonare cu verbul.

[9] Caz 1 = formă cazuală realizată prin flexiune, generatoare de funcţie; cf. D. D. Draşoveanu, *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 78.

Sensul „apartenență" (manifest prin ipostaza [Posesor]) este prezent în sfera semantică a pronumelui și a substantivului, dar fiind dominat de sensul [Destinatar] nu are reflexe în plan sintactic.

Enunțul de sub b) prezintă o structură semantică parțial modificată, favorizînd astfel creșterea ponderii semantice a sensului „apartenență".

Pronumele funcționează ca substitut, identificînd prin referire anaforică destinatarul procesului. Sfera semantică mai abstractă a pronumelui, în absența substantivului, reliefează mai pregnant sensul „apartenență". Din aceeași cauză este diminuată forța sensului „destinație". Faptul că sensul lexical al verbului este compatibil cu manifestarea sincretică a destinației și a apartenenței constituie o condiție favorizantă pentru modificarea raportului dintre semele ce alcătuiesc structura semantică a pronumelui [10]. Pe acest fond de conținut, posesia implicată în sfera semantică a pronumelui este reliefată și explicitată prin funcția individualizatoare a articolului definit ocurent în structura formală a lexemului cu funcție de obiect direct — *tabloul*.

2.2. Înlocuind verbul din contextele discutate cu unul al cărui sens lexical este incompatibil cu îngemănarea destinației și a apartenenței în conținutul lexical al uneia și aceleiași unități lexico-gramaticale (pronume), descrierea semantică și sintactică devine mai lesnicioasă. Structurarea enunțurilor apare mai clar ordonată din punct de vedere semantic, evidențiind corespondența dintre rolurile semantice atribuite protagoniștilor procesului și semantismul primordial (nu neapărat și prioritar) al formei cauzale de dativ. Astfel, în contextele : *Eu îi procur colegului tabloul*, *Eu îi procur tabloul*, reliefarea pregnantă a semnificației „orientare" a cazului dativ, realizată în enunțuri sub forma destinației, este indubitabilă. Ea rezidă în caracteristicile structurii semantice a verbului. Acesta, prin sensul său lexical, impune cu necesitate disocierea netă a destinației (atribuirii) și a destinatarului (favorizat sau defavorizat) de consecința actului de atribuire —posesia. Tocmai de aceea asemenea verbe *(a achiziționa, a atribui, a-și însuși, a procura* etc.) nu realizează combinații sintagmatice cu complemente directe al căror referent constituie obiectul unei posesiuni inalienabile în favoarea agentului sau a destinatarului procesului. Exprimări ca **Eu îmi procur tatăl (bunicul, fratele*, etc.) sau **Eu îmi procur caracterul (mentalitatea)* reprezintă enunțuri nereperate în limba română.

Sensul dezvoltat de verbul *a procura* în contextul *Eu îi procur tabloul* indică obținerea a ceva de către un agent din afara sferei destinatarului. Așadar, nici agentul (subiectul gramatical), nici destinatarul nu dețin, în context, calitatea de posesori ai obiectului desemnat prin complementul direct, întrucît acesta abia urmează a fi obținut (procurat). În exemplul nostru, destinatarul nu devine și posesor al obiectului direct în timpul desfășurării acțiunii, ci el accede la această ipostază numai după consumarea procesului. Pînă în acel moment el este numai un posesor posibil, virtual, cum reiese din compararea enunțurilor : *Eu îmi procur tabloul* și *Eu mi-am*

[10] De fapt, în context, alunecarea destinației spre posesie este absolut firească, dată fiind contiguitatea (logică) între conținutul conceptelor *atribuire—destinație—apartenență*. Ipostaza [Posesor] nu este decît o calitate (însușire) ce decurge din actul de atribuire a ceva unui [Destinatar].

procurat tabloul. În timp ce agentul din primul enunț este un posesor posibil, în al doilea enunț, agentul (subiectul) prezintă ipostaza de posesor real al tabloului. Dar și în acest caz sensul verbului trimite la presupoziția reală că actualul posesor a dobîndit această calitate într-un moment oarecare situat într-un raport de subsecvență imediată față de momentul efectiv al procurării (timpul prezent). În contexte de acest tip dativul pronominal actualizează funcția sintactică de obiect indirect specifică dativului flexional.

2.3. Există, așadar, fluctuații în planul semantic al contextului, care pot provoca, sub impactul întîlnirii valorii deictice a pronumelui cu sensul verbului, restructurări de ordin sintagmatic. Transparența acestor mutații este mai pregnantă la formele de persoana I și a II-a.

Să luăm, de pildă, enunțul *Eu îți pregătesc copilul*, enunț care prezintă următoarea configurație a rolurilor semantice:

Eu = agentul procesului enunțării = agentul procesului enunțat = subiectul gramatical al enunțului.

Pregătesc = component verbal (= predicat) care exprimă acțiunea în care este angajat agentul.

Copilul = pacientul procesului enunțat = obiect direct.

Acesta constituie, în același timp, ținta (destinația) propriu-zisă a procesului enunțat, întrucît el beneficiază de acțiunea de a fi pregătit de către cineva, precum și de rezultatul acestei acțiuni. Rolul semantic [Destinatar] fiind cumulat de [Pacientul] procesului, rezultă că pronumele *îți* (deși formal în cazul dativ) nu reprezintă destinatarul procesului. Ținînd seama de aspectul adresat al comunicării, *îți* poate reprezenta cel mult destinatarul și beneficiarul informației date interlocutorului de către locutor. Mecanismul semantic contextual apare astfel determinat de natura ambiguă a pronumelor personale. Referindu-se și la contextul situațional al enunțării, pronumele introduc în enunțul realizat și aspecte ale acelui context. Forma *eu* identifică locutorul (emițătorul) cu agentul procesului (= obiectul comunicării lingvistice), adică: *[Eu spun că]:* **eu pregătesc.** Forma *îți* identifică celălalt protagonist al comunicării, adică: *[Eu îți spun că]:* **eu pregătesc copilul tău.**

Apare evident că interlocutorul nu constituie un destinatar direct al procesului enunțat. El este totuși integrat în enunțul realizat prin relația de apartenență, exterioară enunțului, dar contractată totuși cu unul din componenții acestuia — pacientul procesului enunțat. Relația respectivă conferă interlocutorului ipostaza [Posesor]. Investit cu această calitate, interlocutorul are tot interesul pentru desfășurarea acțiunii în favoarea destinatarului primar (= pacientul). Interesarea se justifică firesc prin faptul că, la rîndul lui, interlocutorul apare inevitabil drept beneficiar indirect al rezultatului acțiunii, adică un destinatar secund, mediat. Interlocutorul (= destinatar al comunicării și posesor al pacientului procesului enunțat) este conexat astfel semantic, prin interesarea lui în derularea acțiunii, cu verbul în raport cu care se definește, ca destinatar secund al ei. Așadar, în context, conținutul pronumelui reflectă rolul semantic ce revine persoanei la care acesta face referință. Acest rol este unic, dar exercitarea lui se realizează simultan în două planuri distincte, generînd două ipostaze între care apar deosebiri calitative, determina-

te de specificul fiecărui plan :

a) pe de o parte, persoana de referință (interlocutor) este [Destinatar] al comunicării (informației) și posesoare a unui obiect (planul situațional al enunțării);

b) pe de altă parte, aceeași persoană apare drept [Destinatar] indirect al procesului enunțat (planul lingvistic al enunțului realizat), calitate care menține o afinitate semantică între pronumele și verbul din enunț. În acest plan (al enunțului realizat), ipostaza [Destinatar] secund este mediată, reprezentînd un reflex al calității deținute, în realitatea extralingvistică, de către persoana de referință de a fi posesoarea unui obiect ce coincide cu pacientul procesului enunțat. Forma gramaticală de dativ acoperă conținutul parțial din sfera semantică a pronumelui descris sub b).

În enunțul realizat, pronumele intră, semantic, în concurență cu verbul, conflict în care ultimul, prin structura sa semică, deține rolul hotărîtor. Or, semantica elementului verbal fiind compatibilă cu un pacient ce cumulează și rolul destinatarului, pronumele în dativ are condiții prielnice pentru a actualiza, în prezența verbului, realități ce nu țin de structura propriu-zisă a enunțului realizat, ci de condițiile generării lui. Una din aceste realități este reprezentată de relația de apartenență ce leagă unul din protagoniștii procesului și pacientul acestuia. Astfel că, în contextul nostru, sensul „apartenență" domină, în sfera semantică a pronumelui, ipostaza [Destinatar] a persoanei desemnate de același pronume în dativ, căreia, de altfel, îi servește de suport. Rolul semantic dominant al „apartenenței" este consolidat de ocurența determinării hotărîte; cf. *Îți pregătesc copilul* [11].

Intercondiționările semantice contextuale diminuează intensitatea regimului verbal, facilitînd reliefarea preponderentă și în plan lingvistic (a unei relații extralingvistice) a posesiei prin includerea pronumelui într-un raport de subordonare sintactică față de substantivul ce denumește obiectul direct.

3.0. Cele prezentate pînă aici relevă faptul indubitabil că dativul pronominal exprimă și, în anumite condiții semantice, actualizează sensul posesie, conținut semantic negat acestui caz de către unii cercetători.

Se consideră, conform unei viziuni tradiționale, în contradicție cu practica analizei sintactice, că valența posesivă este nespecifică dativului, caz prin excelență adverbal. Dar conținutul abstract al acestei forme cazuale, foarte receptiv la presiunile semantice contextuale [12], afinitatea dintre categoriile (destinație) „atribuire" și „apartenență" sînt factori ce nu exclud, ci, dimpotrivă, facilitează generarea sensului „posesie" în sfera semantică a cazului dativ.

Dativul posesiv (cu pronumele antepus verbului) constituie, după toate aparențele, o organizare mai adecvată spiritului limbii decît atributul în dativ, de tipul *nepot bunicului, slavă eroilor* etc. În consecință, o atare modalitate de exprimare a posesiei în dativ s-a impus în circulație în defavoarea structurilor arhaice menționate.

[11] Pronumele în dativ poate exprima posesia și în absența factorului favorizant, reprezentat prin determinarea hotărîtă; cf. enunțul *Îmi văd un copil*, a cărui decodare revelă că este vorba despre unul dintre copiii pe care îi are agentul.

[12] Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 280 și urm.

Din analiza conduitei semantice și sintactice a componentelor din sintagmele verbale cu pronumele în dativ reiese că între sfera semantică a pronumelui și cea a verbului există o legătură reciprocă indubitabilă. Reliefarea unuia sau altuia dintre rolurile semantice asumate de persoana la care trimite pronumele în dativ este sub dominația sensului lexical al verbului. Constatarea aceasta confirmă punctul de vedere însușit și în GLR, potrivit căruia pronumele reflexiv, în majoritatea combinațiilor realizate, are sensul său lexical. De aici decurge implicit recunoașterea funcției sintactice actualizate de pronumele neaccentuate în dativ, inclusiv a formelor reflexive, ca urmare a statutului lor de unități (purtătoare de sens lexical) ale unei clase lexico-gramaticale.

Pronumele neaccentuate în dativ se integrează într-un cadru sintagmatic stabil precedînd un verb tranzitiv. În acest cadru, pronumele în dativ referă fie la o persoană identică cu agentul (subiectul) procesului, fie la o terță persoană, interesată într-un fel oarecare în desfășurarea acțiunii exprimate de verb (persoana a II-a și a III-a). Complementul direct referă, la rîndul lui, la un obiect (în sens larg) real, asupra căruia se exercită posesiunea unuia dintre protagoniștii procesului sau care este destinat (atribuit) prin proces unuia dintre acești protagoniști.

Dată fiind organizarea sintagmatică stabilă, funcția sintactică realizată prin cazul dativ este decisă de rezultatul conflictului dintre semantismul pronumelui și cel al verbului. Rezolvarea tensiunii semantice conduce la impunerea ca prioritară în context a uneia din ipostazele semantice posibile ale pronumelui în dativ. Fiecare din aceste ipostaze se acordă cu actualizarea unei anumite funcții sintactice:

a) pronumele își relevă funcția atributivă cînd verbul din context nu neagă persoanei desemnate prin pronumele în dativ calitatea de posesor al obiectului denumit de către complementul direct, iar acesta din urmă cumulează și rolul destinatarului acțiunii; exemple: *Eu îmi ascult copilul; Eu îți văd cartea; Eu îi laud iscusința;*

b) cazul contrar, cînd verbul impune pronumelui în dativ rolul destinatarului primar al acțiunii, negîndu-i valoarea posesivă, atrage actualizarea funcției completive de obiect indirect, ca în: *Eu îmi imaginez situația; Eu îți acord împrumutul; Eu îi procur medicamentele.*

Cele două ipostaze sintactice ale pronumelui în dativ epuizează, prin alternare, cvasitotalitatea combinațiilor cu verbe tranzitive. Ca urmare, se pune sub semnul întrebării existența în limba română a unei diateze marcate prin ocurența pronumelui reflexiv în dativ.

Sintagme verbale de tipul *a-și aminti, a-și bate joc, a-și rîde, a-și uita*, unde pronumelui nu i se poate decela sensul lexical și, în consecință, nici funcția sintactică, sînt extrem de reduse numeric, neconstituind un argument prea substanțial pentru existența diatezei în cauză.

LE DATIF POSSESSIF

(Résumé)

Le sens possessif des pronoms atones au datif dérive de la co-référentialité de ceux-ci soit avec l'agent di processus, soit avec le destinataire

de la communication. Lorsque les formes atones précèdent le syntagme « verbe transitif+objet direct » l'actualisation du sens possessif est conditionnée par le sémantisme du verbe de l'énoncé réalisé.

Le sens lexical du verbe est incompatible avec une relation de possession dans laquelle soit engrené l'un des protagonistes du processus énoncé. Dans ce cas, le verbe indique la réalisation d'un transfert d'« objet possédé» d'un possesseur extérieur au processus énoncé vers le destinataire de celui-ci, actualisé par le pronom au datif ayant la fonction d'objet indirect, comme dans : *Eu* **îmi (îți)** *procur instrumentele.*

Le sens lexical du verbe est compatible avec la qualité de possesseur de l'agent du processus ou du destinataire de la communication. Par conséquent, la relation d'appartenance implicite (entre l'un de ces protagonistes et le patient du processus énoncé) est prise et explicitée par le pronom au datif qui révèle sa fonction de complément du nom, comme dans : *Eu* **îmi (îți)** *apreciez instrumentele.*

Februarie 1990

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

CONSIDERAȚII SEMANTICE ȘI ETIMOLOGICE ÎN LEGĂTURĂ CU **HĂȚIȘ, HĂȚAȘ**

VASILE BREBAN și VALENTINA ȘERBAN

În discuția de față încercăm să elucidăm aspectele legate de sensurile și etimologia termenilor *hățiș*, *hățaș*, precum și a altora din aceeași familie, aspecte care, după părerea noastră, nu au fost clarificate nici în dicționarele limbii române de pînă acum, și nici în cercetările făcute în acest scop de unii lingviști.

Pentru a răspunde la întrebările pe care ni le-am pus, am recurs la o analiză amănunțită a sensurilor lor, urmărind accepțiile de bază și mai generale. Din acest punct de vedere în dicționarele mai vechi, dar și în cele mai noi, termenii de mai sus înregistrează următoarele semnificații :

hățiș (cu pl. *hățișuri* sau *hățișe*) *1.* Tufiș de mărăcini ; mărăciniș ; desiș mare într-o pădure (TDRG, CADE, SCRIBAN, D., DA, DL, DM, DEX). *2.* Cărare, potecă prin pădurile de munte (CADE, DM, DEX).

hățaș (cu pl. *hățașe*) *1.* Cărare făcută de animalele sălbatice prin pădure (CADE, SCRIBAN, D., DA, DL, DM, DEX) ; locul de păscut sau de ședere a fiarelor sălbatice (TDRG, SCRIBAN, D., DL). *2.* Potecă, drum pe coasta unui munte (CADE, SCRIBAN, D., DA) ; locul pe unde se duc oile la pășune (CADE, DA). *3.* Drum rîpos (SCRIBAN, D., DA, DL., DM).

Înainte de a aborda problema principală pe care o urmărim, aceea a etimologiei acestor cuvinte, am vrea să se rețină un fapt, după noi hotărîtor în această discuție, și anume întrepătrunderea în mare parte a sensurilor celor doi termeni, *hățiș* avînd și înțelesul de „cărare, potecă făcută de animale prin pădure", iar *hățaș* și sensul „loc de păscut sau de ședere a animalelor sălbatice". Acest lucru ne-a fost confirmat, de altfel, și de un informator (cioban, din părțile Sibiului), care spunea că „hățașul" înseamnă cam același lucru cu „hățișul".

Explicația trecerii de sens de la „mărăciniș, desiș" la cel de „cărare printr-un desiș sau mărăciniș" nu constituie o problemă. Unele lămuriri pe care le-am obținut de la informatori, ca și definițiile lexicografice și chiar unele citate ilustrative ale acestora precizează că e vorba de cărări înguste și întortocheate printre copaci și desișuri, făcute de animalele sălbatice spre locul lor de culcuș și de ședere. Iată și două citate în acest sens : *Înspre Izvorul Alb locul era așa de prăpăstios, încît numai o sălbăticiune ar fi putut avea pe acolo hățaș cotit de intrare.* SADOVEANU, F. J. 372 ; *Aci nu-e-n București, Cu cai să te judulești, Aci sîntem la hățiș, La hățiș de cărpeniș, Nu mai e loc de cîrmiș.* TEODORESCU, P.P. 507.

În ce privește etimologia termenilor, interpretările care s-au dat sînt diferite. După Tiktin etimologia este necunoscută, CADE și DA trimit

cu cf. de la un termen la altul : *hăţiş* — cf. *hăţaş*, iar la *hăţaş* — cf. *hăţiş*, fără a indica un etimon. A. Scriban, în dicţionarul său, pe *hăţaş* îl compară cu germ. *hetzen* „a asmuţa, a mîna, a vîna", iar pe *hăţiş* îl socoteşte variantă a lui *hăţaş*. Amintim că germanul *hetzen* este invocat de autorii DA pentru a explica provenienţa unui vb. *hăţi* „a asmuţa cîinii", pentru care acelaşi dicţionar indică şi magh. *hecelni* cu sens identic. Menţionăm, de asemenea, că în DA mai există un vb. *hăţi* „a prinde, a apuca, a înhăţa", acesta derivat din interj. *hăţ* sau din *hăţ* (cf. şi TDRG). A. Cioranescu *(Diccionario Etimológico Rumano*, 1958) indică drept cuvînt-titlu pe *hăţaş*, cu varianta *hăţiş*. Autorul consideră originea acestora dubioasă, adăugînd că ar putea fi totuşi o formaţie expresivă plecînd de la *hăţ*. În acelaşi timp, el face referire şi la unele surse lexicografice amintite de noi mai sus.

În dicţionarele mai noi (DM, DEX, Vasile Breban, *Dicţionar general al limbii române*, 1987) s-a renunţat total la indicarea vreunei soluţii etimologice.

Dintre lingvişti, G. Giuglea, în studiul său privind originea lui *strungă* (vezi *Cuvinte şi lucruri. Elemente vechi germane în Orientul romanic*, în „Dacoromania", II, p. 333—334), aminteşte de *hăţiş* ca termen păstoresc „cărare pe care vin oile la strungă", arătînd însă că înţelesul curent al acestuia este cel de „cărare prin păduri şi desişuri". Cuvîntul, arată autorul, este răspîndit mai mult prin Ardeal şi Moldova şi e dus de păstori pînă în şesul Dunării. Se menţionează că în Ialomiţa *hăţiş* denumeşte „cărarea, drumul ce îl fac oile prin stufişuri şi buruieni înalte". G. Giuglea arată că legătura cu *strunga* e secundară, iar pentru etimologia termenului trimite cu cf. la mold. *hat*. Nedînd şi alte informaţii, nu ne-am putut lămuri pe deplin asupra etimologiei pe care o propune.

V. Arvinte, în articolul *Terminaţia de pl. -ată a unor substantive neutre* (publicat în SCL, 1959, p. 219), discută şi termenii *haţău — haţată* „cărarea de la stînă la izvor sau în sat" şi arată că acest cuvînt are prin sudul Transilvaniei şi prin Moldova forma *hăţaş — hăţaşuri*. Autorul propune ca etimon pentru *haţău* şi *hăţaş* magh. *vacok* „culcuş, aşternut al animalelor", cu înlocuirea părţii finale *-ok* prin sufixul *-ău* sau *-aş*. În ce priveşte schimbarea lui *v-* urmat de *a* în *h-*, autorul spune că ea se întîlneşte şi în alte elemente de origine maghiară, fără a exemplifica această afirmaţie.

După cum nu credem într-un etimon german (ca cel propus de A. Scriban) pentru aceste cuvinte care ţin mai mult de păstorit şi de viaţa animalelor din pădure, tot aşa nu credem nici în explicaţia dată de V. Arvinte, căci deosebirile ni se par mari atît ca sens, cît şi ca formă.

În afara surselor amintite, cuprinzînd părerile din lucrările lexicografice, dar şi din unele lucrări cu alt caracter, noi am procedat şi la culegerea unor informaţii directe de la ciobani, ţărani, vînători din regiunile unde aceste cuvinte circulă. Informaţiile, în totalitatea lor, ne-au confirmat pentru *hăţiş*, *hăţaş* sensul de „loc, de obicei, prin pădure sau la marginea acesteia, plin cu mărăcini şi cu vegetaţie deasă, foarte greu de străbătut". Vom observa că şi în aceste informaţii sensurile termenilor în discuţie uneori se întrepătrund.

Aceste „hățișuri" constituie pentru animalele pădurii adăposturi și locuri de culcuș (ex. *Pînă să-i iau de veste,* [lupul] *s-a făcut nevăzut prin hățiș.* GHICA, S. 284; *Speriat dintr-un hățiș, Pui sfios de căprioară A ieșit la luminiș.* TOPÎRCEANU, B. 24). Aceleași locuri sînt însă și adevărate capcane, în care animalele mai mici cad pradă animalelor sălbatice mai mari.

Semnalăm tot aici și un alt fapt, cunoscut de altfel. Oile, atrase adesea de iarba care crește prin hățișuri, se agață cu lîna în mărăcinișul des, de unde ies cu greu sau nu mai pot ieși deloc. Chiar unul dintre ciobanii chestionați de noi la întrebarea dacă oile cu lîna lor se agață în acest „hățiș" ne-a răspuns: „da, că doar de-aia se numește așa!"

Din relatarea faptelor, în special pentru *hățiș*, ca element predominant este ideea de prindere, de agățare, ceea ce ne duce cu gîndul în mod evident la interj. *haț (hăț)*, prin care se indică o mișcare bruscă și neașteptată pentru a prinde sau a apuca pe cineva sau ceva. Întărind această supoziție, menționăm că de interjecție se leagă direct verbul *hăți*, fapt confirmat și de unele dicționare (TDRG, CADE, DA).

Consemnăm aici și forma *hăți-l*, în loc de *hățește-l* (comunicat din SĂLAJ), care ne conduce strîns spre interjecție. Notăm că alte dicționare (DM, DEX) derivă verbul *hăți* de la substantivul *hăț—hățuri*, acesta explicat de aceleași dicționare de la interjecție. Un termen interesant și semnificativ în același timp, neatestat în dicționare, l-am întîlnit în cîteva localități din apropierea Mediașului, județul Sibiu, unde mărăcinișul care acoperă astfel de locuri este denumit cu forma *hețe*, probabil un plural al unui substantiv **hăț*, pe care îl regăsim și în DA la etimologia lui *hățaș*[2] s.m. cu sensul (prin Bucovina) de „tîlhar" (I. CR. IV, 306). Același dicționar, în partea etimologică, arată că acesta „ar putea fi derivat din **haț* (primitivul lui *hățaș*[1], *hățoagă, hățiș*) și sufixul *-aș*, deci: „unul care ține potecile în codru". Atît semantic, cît și etimologic, cuvîntul *hățaș*[2] face parte și el din aceeași familie a termenilor cercetați de noi

Inserînd aceste fapte considerăm deci că sursa de formare a termenilor analizați este oricum interjecția *haț (hăț)*, aceasta fie în mod direct, fie prin intermediul verbului *hăți* sau al substantivului **hăț*.

Și alte derivate confirmă ipoteza formulată de noi, de exemplu verbul *înhăța* (după dicționarele limbii: din prefixul *în-* + interj. *haț*) și substantivul *hăț—hățuri*. În legătură cu „hățurile" precizăm că ele nu sînt simple curele care fac parte din ansamblul hamului, după cum spun dicționarele, ci sînt curele prinse fie de inelele de la capătul zăbalei, fie, în lipsa acestora, de căpăstru, cu ajutorul cărora se conduce și se strunește calul. Deci intervine și aici ideea de a prinde, de a opri smucind, prin urmare legătura substantivului cu interjecția *hăț* este evidentă, etimologia fiind susținută în parte și de unele dicționare ale limii (DA, DM).

CONSIDÉRATIONS SÉMANTIQUES ET ÉTYMOLOGIQUES SUR LES MOTS **HĂŢIŞ, HĂŢAŞ**

(Résumé)

Les auteurs discutent l'étymologie des mots *hăţiş, hăţaş*, démontrant qu'à l'origine des deux mots se trouve l'interjection *haţ (hăţ)*, soit directement, soit par l'intermédiaire du verb *hăţi*, ou du nom **hăţ*.

Februarie 1991

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

MODALITĂȚI LEXICALE DE REALIZARE A MOTIVULUI MORȚII ÎN ROMANUL *ȘATRA* DE ZAHARIA STANCU

DANA MOCAN

Șatra se situează din punct de vedere cronologic printre ultimele romane ale lui Zaharia Stancu. În anii următori, el s-a întors la modul de exprimare caracteristic tinereții sale, poezia. Este însă un mod de exprimare pe care nu l-a părăsit niciodată cu totul, dacă ținem cont de tonalitatea specifică a tuturor romanelor sale.

Punctul de pornire al romanului ține de realitatea imediată și deci prima impresie a unui lector neavizat ar putea să fie că are de-a face cu un „document", dar bogăția de teme și motive conținute de un asemenea text face imposibilă o limitare a oricărei interpretări la materialul strict faptic. Sîntem departe de o reconstituire tip cronică a evenimentelor, pentru că faptele depășesc istoria privită ca o înșiruire de date concrete, proiectîndu-se în mitologic.

Viața șatrei se ghidează după un sistem ancestral de norme, transmise din generație în generație, și care nu pot fi neglijate, atrăgînd pedepsirea imediată a celui care ar îndrăzni să o facă. În centrul narațiunii se situează triunghiul Lisandra—Ariston—Goșu, dar acțiunea propriu-zisă se referă la destinul întregii obști. Finalul poveștii de iubire este ușor previzibil și deci nu suscită o prea mare atenție. Partea cu adevărat interesantă este însă cea despre lungul drum al acestei mărunte comunități umane.

Iată însă că, dintr-o dată, întregul mod de viață, atît de riguros respectat, este tulburat : Him-bașa primește ordin să pornească într-o direcție neprecizată, fără a i se spune pentru cît timp. Din nou menționăm că, deși se referă la evenimente perfect verificabile din punct de vedere istoric, arta prozatorului le transfigurează, conferindu-le dimensiuni simbolice. Înainte de venirea jandarmilor cu această veste, se aude un clopot bătînd a mort și, în ciuda faptului că nu este nici o legătură între viața omului care s-a stins și cea a șatrei, toți o simt ca pe un semn prevestitor de rău. Nu se știe pînă cînd va dura această călătorie și nici cine a provocat-o. Ceea ce caracterizează drumul șatrei este în primul rînd impresia de permanentă ostilitate care o înconjoară și pe care numai bătrînul Him pare să o sesizeze, iar semnele premonitorii ale morții nu întîrzie să se arate.

CL, anul XXXVI, nr. 1—2, p. 79—84, Cluj-Napoca, 1991

Toată lumea, începînd cu jandarmii care le aduc vestea și terminînd cu țăranii simpli din satele prin care trece șatra, se uită la oamenii oacheși *ca la niște morți* (p. 41). Mai mult, încep să se întîmple cele mai groaznice lucruri : mor copiii șatrei ; o femeie tînără moare și ea la naștere și, cu ea, copilul nenăscut încă ; altul dispare trăgîndu-se într-o țeapă înfiptă în albia rîului. Mormîntul femeii este distrus de bombardamente și iată deci că liniștea nu mai există nici măcar în pămînt, pentru că elementul ce ține de temporalitate intervine, distrugînd echilibrul și așa destul de fragil în care trăiește comunitatea. Semnele premonitorii sînt omniprezente în lungul drum al șatrei. De altfel, însuși drumul e ciudat : poruncile transmise prin mesagerii ce se exprimă enigmatic și nu sînt capabili să ofere nici cea mai mică informație și care, mai presus de toate, îi privesc pe țiganii nomazi în alt fel decît o făcuseră pînă atunci. Acest drum, spre deosebire de multe altele din literatura universală, nu duce la nici un fel de cunoaștere în sensul pozitiv al cuvîntului, ci este o cale spre moarte, spre dezintegrarea comunității.

Acest roman al lui Zaharia Stancu este mai ales un poem al morții, surprinsă în toate aspectele sale ; este vorba deci și de *moarte* ca fenomen fizic, dar și de *moartea unei comunități*, care se conduce după altfel de legi.

Înainte de trecerea fluviului cel mare spre ceea ce am putea numi, fără a greși probabil prea mult, tărîmul celălalt, toți ciinii șatrei reacționează anormal ; pînă și ei încep să îi privească pe oamenii șatrei ca pe niște morți, iar acest element dezvoltă seria neîntreruptă a semnelor ce li se arată. Unul dintre personajele exterioare micii comunități îi și mărturisește cu tristețe bulibașei : *Nu vă așteaptă nici un rai dincolo de rîu, omule* (p. 135). Intervenția naratorială devine astfel din ce în ce mai evidentă : spațiul în care se va ajunge este deci un infern, un spațiu al distrugerii personalității și al dezintegrării unei colectivități.

Nunta, eveniment atît de important în viața omului, trebuie să aibă loc înainte de intrarea în acest spațiu al morții și al distrugerii individualității, dar pentru că șirul firesc al întîmplărilor a fost tulburat, nici nunta nu mai poate avea loc : tînăra mireasă este violată într-un crîng de lîngă graniță. Încercarea de a înfrunta moartea și distrugerea este încă o dată fără nici un folos, pentru că influența tărîmului de dincolo este prea puternică.

Din cînd în cînd, în drumul șatrei apar cei care țin de planul timpului istoric și a căror existență nu se mai proiectează în mitologic, așa cum se proiectează cea a șatrei : dezertori, hoți de cai, un aviator rănit. Existența și destinul lor nu mai au nici o legătură cu cea a micii comunități în continuă dezintegrare. Se pare că viața merge înainte, dar de data aceasta fără ei.

Trecerea fluviului cel lat reprezintă un moment încărcat de semnificații : se trece așadar de pe un tărîm al vieții, însă unde nimeni nu-i dorea, într-unul al morții.

Din momentul trecerii dincolo de rîu, totul merge spre rău și această înrăutățire a situației se manifestă în primul rînd prin ignorarea autorității bulibașei, al cărui cuvînt fusese considerat lege tocmai pentru că exprima codul după care *oamenii oacheși* își duseseră viața întotdeauna. Oamenii devin animale de tracțiune, înhămați la un loc cu caii lor. Ase-

menea transformări nu se mai petrec undeva, în altă lume, ci aici; transformarea nu este egală cu moartea, dar într-un anume sens este mai rea, pentru că ea conduce tocmai la metamorfozarea comunității într-o gloată amorfă, fără legi și fără respect. Este deosebit de semnificativă, în acest sens, scena morții bătrînului Him; locul său în fruntea șatrei era consfințit prin tradiție, dar din momentul în care aceasta nu mai există, el știe că trebuie să moară, și această asumare a destinului este un act eroic. Se dovedește astfel încă o dată că *locul de așezare* e un loc al degradării ființei și al morții. Moartea bulibașei reprezintă în plan simbolic o consfințire a stării de lucruri existente; dezordinea e stăpînă și bărbații șatrei se omoară între ei pentru rolul de stăpîn, pe care nu-l mai pot stabili acum pe baza legilor existente din vechime, ci pe baza legii celui mai puternic.

Finalul este simbolic și el: iarna a trecut, s-a terminat și războiul, iar oamenii oacheși pornesc la drum, înhămați la hulube *în locul cailor*, iar unul dintre ei îi și îndeamnă: — *Hii, cailor,!. hii ... Hii, măgarilor, hii* ... În final se distinge foarte clar intenția naratorială: *Șatra* este înainte de toate o parabolă; în drama micii comunități ancestrale se reflectă adevărata dramă a umanității, drumul ei spre dezastru. Substratul epopeic este evident și în construcția epică: romanul are douăsprezece capitole, număr instituit al cărților unei epopei, iar acțiunea se desfășoară de-a lungul unui drum, la fel ca în *Odiseea*. O asemenea intenție este perceptibilă și în folosirea prezentului gnomic în unele pasaje; bătrîna Sina, oarbă ca și preoteasa din Delfi, devine în acest context un personaj emblematic.

Un motiv dominant ce poate fi identificat pe tot parcursul narațiunii este cel al *morții;* vom urmări în cele ce urmează realizarea sa lexicală. O primă constatare ce se impune este că acest motiv se construiește gradat, pornind de la simple aluzii; este vorba aici de termeni care în mod normal nu aparțin cîmpului semantic al cuvîntului *moarte*, dar care în context primesc unele conotații care le asociază cu acesta. Trebuie menționat de asemenea că astfel de termeni apar mai ales în partea de început a romanului, moment în care stabilitatea comunității nu este încă tulburată. De exemplu, *clopotul* nu este legat prin semele sale de moarte, dar în acest context, mai ales că există și propoziția explicativă *venise vestea morții unui bărbat* (p. 17), legătura devine evidentă; nu mai e un simplu semn de clopot, ci un vestitor al morții; a devenit deci un *clopot de moarte*, integrîndu-se astfel cîmpului de semnificații la care ne referim.

Am menționat faptul că, aparent, în prim-planul romanului se situează triunghiul Lisandra—Ariston—Goșu. Vorbind despre iubirea lor, se menționează permanent termenul *moarte*, fie prin antonim *(Eu fără Ariston nu mai pot să trăiesc)* (p. 23), fie direct *(Vreau că mor)* (p. 430).

Prin intermediul structurii discursului narativ se realizează permanent sentimentul eternității, lipsa unei identificări precise cu timpul istoric, ce se derulează între limite bine precizate. Datorită prezenței unui „timp" de o asemenea factură specială, asemenea semne ale morții sînt exterioare comunității, nu reușesc să-i altereze existența. La această impresie contribuie și folosirea prezentului gnomic, asociat cu propoziții scurte cu topică fixă, fenomen prezent de altfel pe întreg parcursul romanului *(Eu sînt soarele tău)* (p. 107).

Prima menţionare a cuvîntului *moarte* nu întîrzie să apară în momentul în care sosesc jandarmii, personaje exterioare şatrei şi care deci nu aparţin acestei lumi mitice. *Jandarmii se uitau la ei, la Him-başa şi la oamenii lui, ca la nişte morţi ... Nu, îşi spuse Him-başa în gînd, nu se poate. Mi s-a părut.* [...] *Sîntem vii, sîntem încă vii, şi vom fi ... Vom fi ... Pînă cînd vom fi vii?* (p. 41). Se poate observa că se păstrează tendinţa de a circumscrie mai exact termenul prin plasarea sa în vecinătatea celui care îi este antonim *(morţi / vii)*, iar folosirea lexemului *vii* în formularea *încă vii* îi conferă şi acestuia conotaţii tanatice.

Deja în momentul în care viaţa şatrei începe să fie tulburată de unele întîmplări care nu se mai încadrează în mersul natural al lucrurilor, termenul *moarte* începe să-şi dezvolte sensurile, cuprinzînd astfel un cîmp tot mai mare de semnificaţii. La moartea Zarei ni se spune că *morţii sînt mai grei decît cei vii* (p. 60), realizîndu-se astfel o relaţie antitetică între cele două cîmpuri semantice ale cuvintelor *viu* şi *mort* (« + suflet »; « — suflet »), îmbogăţindu-l pe al doilea cu marca « + greutate »; tot în acelaşi context, ni se menţionează şi cuvîntul *mireasă*, subsumat aceluiaşi hiperonim. Se poate observa că, după fiecare eveniment de acest gen, ni se oferă noi încercări de aproximare a fenomenului *moarte*, care însă, prin forma lor criptică, nu-i îmbogăţesc cu nimic sensul. *Ce-o fi moartea? Moarte, ce să fie? ! Moartea nu e nimic altceva decît moarte* (p. 61). Într-o formă asemănătoare apare întrebarea *Ce-o fi fericirea?* (p. 62), sugerîndu-se astfel o relaţie între cele două noţiuni. Iată deci că asemenea termeni-cheie ai textului nu pot fi definiţi direct. Descrierea fenomenului fizic al morţii este minuţios realizată, iar el pare să se extindă asupra tuturor : jandarmul se uită la ei *nu ca la nişte oameni vii*, mai precis *ca la nişte morţi* (p. 40). Deoarece se menţionează că trupul Zarei *începuse să miroasă urît* (p. 70), prima marcă distinctivă care se adaugă fascicolului deja existent este « + descompunere », iar oamenii oacheşi nu pot vorbi pentru că au *buzele moarte ca buzele Zarei şi îngheţate ca buzele ei* (p. 71) (« + tăcere », « + frig »).

În paralel cu îmbogăţirea continuă a numărului mărcilor distinctive ale cuvîntului *moarte*, se accentuează permanent prin repetiţie sintagma de tipul *sînteţi morţi*, sugerînd o posibilă contopire a cîmpurilor semantice aparţinătoare celor doi termeni-cheie, *viaţă* şi *moarte*, aflaţi de altfel într-o permanentă concurenţă (scena ce descrie moartea copilului în rîu este precedată de spectacolul plin de vitalitate al paparudelor, care trezesc dorinţe instinctuale în toţi cei care le privesc). În ciuda unor asemenea spectacole care animă dorinţa de viaţă, numărul oamenilor continuă să scadă şi, ceea ce este mai important, elementele de peisaj primesc conotaţii tanatice. *Luna* s-ar putea subsuma într-o oarecare măsură *morţii*, ca element-simbol al nopţii; contextul prezent aici este însă relativ deosebit, luna fiind *ca o seceră tocmai bună de tăiat gîturile oamenilor* (p. 99), deci « + violenţă », după cum ne-o confirmase şi soarta mormîntului Zarei, spulberat de o bombă. Peisajul devine funebru : în fîntîna pe care oamenii oacheşi o căutaseră ca pe o sursă a vieţii, Alimut găseşte două cadavre îmbrăcate în haine militare; elementele fundamentale pentru perpetuarea vieţii au note tanatice, miros *a stătut, a acru, a pîrjol* (p. 144), *greu, a sînge proaspăt, lipsit de viaţă şi a cadavre intrate în putrefacţie* (p. 137).

Dacă pînă la un moment dat, aceste impresii îi aparțineau numai bătrînului Him, acest fapt ar fi putut fi perceput drept un semn al subiectivității viziunii; iată însă că și ceilalți încep să aibă același sentiment. La nunta lui Alimut, bătrîna oarbă pomenește de moarte și mai tîrziu și Lisandra are același sentiment.

O scenă admirabil realizată este cea a morții bătrînului Him. Analiza noastră se concentrează asupra concurenței dintre cîmpurile semantice ale celor doi termeni-cheie *viață* și *moarte*. În momentul în care se hotărăște să moară, știind că viața lui nu mai are nici un rost, prin mintea bulibașei trec gînduri care îi dovedesc dorința de a trăi: el își amintește de merele roșii pe care le-a văzut în orașul de dincolo de rîu. El se îndepărtează de foc (simbol al vieții), amănunt subliniat și în text: Cele două dorințe contradictorii se confruntă; noțiunii de viață i se subsumează *focul*, *fiii* și *nepoții*, *șatra* însăși, *merele* din orașul de dincolo de rîu. Moartea este descrisă în aceiași termeni care au fost folosiți pentru a-i preciza sensurile și în alte contexte.

Am urmărit deci realizarea lexicală a motivului *morții* în romanul *Șatra* de Zaharia Stancu, remarcînd permanenta concurență dintre cele două cîmpuri semantice diametral opuse. În contextul unei asemenea analize, *Șatra* ne apare, prin motivul ei fundamental, permanent reluat și amplificat, drept un mare poem funerar: este moartea unei mici colectivități, o adevărată insulă care trăiește după legile ei proprii, care nu mai aparțin și altora, strivită de război nu pentru că ar fi făcut ceva, ci pur și simplu pentru că războiul are ceva cu ea.

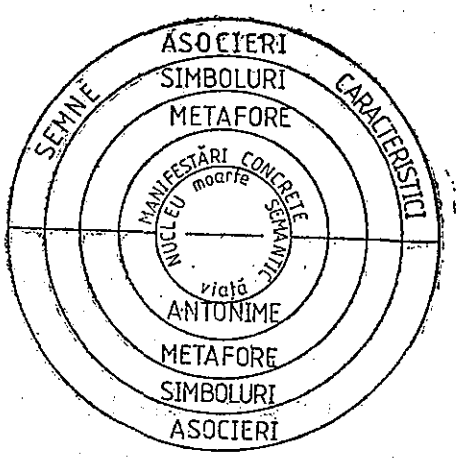

	MOARTE		VIAȚĂ
MANIFESTĂRI CONCRETE	boală a se chinui greu (despre corpul omenesc) a se împuți a se înnegri a putrezi	a sfărîma (despre corpul omenesc) a se umfla a ustura a urla a se zvîrcoli	foame iubire sete

	MOARTE		VIAȚĂ
METAFORE	împietrit înghețat (despre corpul omenesc) încremenit	a se topi zdrențuit (despre corpul omenesc)	lumina
SIMBOLURI	fluviu întuneric		nunta mere mireasa paparude
ASOCIERI	CARACTERISTICI acru apăsător a arde armă cald dărăpănat duhoare frig furnici frînt greu (despre miros) groază a îngropa a se îngroșa (despre întuneric) viscos	înserare mortăciune nenorocire odihnă otrăvit (despre aer) a plînge pustiu rînced secere sfîrșitul sfîrșitului sînge somn suferință tăcut vis	amiază apă cîntec dulce frumoasă noroc sănătate tinerețe verde veselie
	SEMNE PREMONITORII		
	avioane bombardament clopot fum	împușcat mușteie război sirene	

THE MOTIF OF DEATH IN THE NOVEL *ȘATRA* BY ZAHARIA STANCU

(Summary)

This study tries to summarize all the data offered by such a rich text. The motif of *death* is widely represented from a lexical point of view. The building of the motif starts from simple allusions, words that generally can hardly be connected with it, reaching to some which are typical for it. We analyzed the text from the point of view of the typical structures to which the words belong in developing their signification.

Martie 1991.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ASPECTE ALE SEMANTICII TEXTULUI ȘTIINȚIFIC FACTUAL. TEMĂ–REMĂ

EMMA TĂMÂIANU

Abrevierile: E = enunț; *Er* = emițător; R = remă; *Rr* = receptor; T = temă; *tx* = text; *tx-oc* = text-ocurență; *t tx* = tip textual; *t txS* = tip textual științific; *t tx Sf* = (sub)tip textual științific factual.

0. Articolul de față constituie primul — introductiv — dintr-o serie de articole care propun un posibil model semiotic al *t txSf*.

1. Obiectul analizei. Concepte și termeni

1.1. Conceptul de **text.** Cele de față se înscriu în unghiul înțelegerii *tx* ca un construct teoretic ce rezultă din interpretarea sistematică a două componente: (a) *produsul textual* = secvență coerentă de enunțuri îndeplinind anumite condiții de adecvare la tipul de situație în care sînt ocurente; (b) *actul comunicativ* = producerea enunțurilor în anumite condiții îndeplinite de *Er* și *Rr* [1]. Considerăm că cele două instanțe *(Er* și *Rr)* pot fi: (i) a m b e l e descifrabile în mod i-mediat, atunci cînd situația de comunicare concretă este cunoscută; (ii) u n a descifrabilă i-mediat și cealaltă recuperabilă ca proiecție a primei.

Exemplu. Dacă analiza se face din perspectiva producerii *tx*, se presupune cunoscută intenția comunicativă, ca de altfel întreaga configurație de factori care definesc *Er*, iar *Rr* este refigurat ca presupoziție a *Er*, prin efectele anticipate ale actului comunicativ.

(iii) a m b e l e recuperabile prin proiecțiile lor în produsul textual, perspectivă în care se înscrie și prezenta analiză.

1.2. Conceptul de **tip textual.** Un *t tx* poate fi descris după interpretarea semiotică a mai multor *tx-oc* și va fi definit ca „reprezentare a unei structuri semantico-sintactice (de bază), dominată de o funcție socio-culturală constantă pe toată durata interacțiunii comunicative al cărei produs e un *tx*" [2]. Oricărui *t tx* i se asociază deci o situație comunicativă specificată prin: constanța rolurilor socioculturale, intervalul „istoric" de timp și spațiul „ritualic" [3].

În stratificarea triadică a *tx* [4], întreprinderea noastră are ca punct de plecare analiza unui *tx-oc*, dar urmărește aflarea trăsăturilor definitorii ale unui subtip textual (tipul *științific*, subtipul *factual)*, în paralel cu

[1] Vlad, p. 58.
[2] Idem, p. 91.
[3] Idem, p. 92.
[4] Idem, p. 65 și urm.

observarea unor *parametri* generali *de textualitate*, pe care îi definim ca proprietăți necesare și suficiente pentru ca un produs verbal să fie *tx*.

Atît parametrii de textualitate, cît și caracteristicile *t tx* trebuie identificate în fiecare din cele trei dimensiuni morrisiene ale semiozei. În special în definirea *t tx*, factorii pragmatici ne apar ca determinanți, în sensul că modificarea unuia sau mai multor elemente ale situației de comunicare poate antrena schimbarea statutului tipologic al unui *tx-oc* [5]. Mai mult însă decît altor *t tx*, *t txS* îi este proprie proiecția acestor factori în materia verbală însăși, astfel încît complexul comunicativ (extraverbal) devine reconstituibil exclusiv pe baza *tx*. Este, de aceea, posibil ca printr-o abordare *predominant intratextuală*, așa cum este cea de față, să relevăm și trăsături pragmatice și semantic-referențiale ale *t txS* — *în modul și în măsura în care indicii lor verbali o permit*.

1.3. Subtipul **factual** al tipului textual **științific.**

1.3.1. Pentru delimitarea exactă a obiectului analizei noastre definim trihotomia: științe **axiomatice** (ex. logică, matematică) / științe **factuale** (naturale) / științe *socioumane* [6]. Este vorba, de fapt, de trei **demersuri** științifice, pentru că în mod obișnuit o știință particulară nu actualizează un demers în forma sa pură.

Notă. Deși presupune o simplificare drastică a tabloului științelor contemporane, această trihotomie este totuși operantă în cadrul unui studiu semiotic al *t txS*: termenii ei se diferențiază prin *obiect* și *metodologie*, iar acest suport epistemic este suficient pentru examinarea *referentului*, respectiv a *structurilor și strategiilor discursive*, aspecte ce fundamentează abordarea textual-semiotică.

1.3.2. *Premisa* noastră este că fiecărei categorii de științe îi corespunde un subtip specific al *t txS*. Deoarece științele factuale au caracteristici mediatoare față de celelalte două, presupunem că *t txSf* este acela care permite construirea unui model canonic suficient de cuprinzător și maleabil pentru a stabili un punct de reper pentru celelalte subtipuri și *t tx*.

Argument. Teoriile factuale sînt semiaxiomatice, adică cu un „miez" axiomatizat, dar permit și introducerea premiselor subsidiare și propozițiilor singulare. Acestea reflectă date empirice care, deși nu prezintă întotdeauna interes logico-teoretic, constituie o mulțime deschisă ce trebuie în permanență acoperită de respectiva teorie [7]. Drept *consecință*, *t txSf* trebuie să reunească atît secvențe caracteristice subtipului axiomatic, *care ies însă de sub incidența semioticii lingvistice*, cît și secvențe comune cu subtipul sociouman.

2. Perspective de analiză posibile

T txS este obiect pentru două demersuri analitice, deosebite prin situarea lor teoretică, prin metode și prin finalitate: (a) **demersul lingvistic**, pentru care *tx* este o entitate verbală, una între altele, entitate ce reclamă o descriere contrastivă față de aceste alte *tx*, *toate considerate în ansamblul comportamentelor și produselor în limbaj*; (b) **demersul epistemologic**, pentru care *tx* reprezintă rezultatul acțiunii cognitive, vehiculul in-

[5] Vezi și idem, p. 93. *T txS* canonic (euristic și didactic) nu cunoaște însă registre (parodic, satiric, ironic etc.) datorate unei atitudini deliberat deformatoare a *Er*, ci păstrează o formă neutră, obiectivă. Nu același lucru se poate afirma despre *tx* de popularizare, care, din acest punct de vedere, se apropie mai mult de alte *t tx* (ex. cel artistic), decît de *t txS* standard.

[6] Vezi, pentru analiza echivalențelor cu alte clasificări ale științelor, Popescu, p. 28 și urm.

[7] Vezi Bunge, p. 238—240; Suppes, p. 269 și Morris, p. 412—413.

formaţiei corespunzătoare, reflex şi, uneori, probă a adecvării informaţionale[8]. Demersul (a) este de natură să pună în evidenţă numai *structura t txS*, în timp ce *funcţia* (funcţionarea) lui este pusă în evidenţă de demersul (b).

Credem că **demersul semiotic** este singurul în măsură să creeze cadrul focalizant în care demersurile (a) şi (b) devin relevante unul pentru celălalt şi se complementează armonic [9].

3. Analiza Temă—Remă

Modelul de analiză *Temă — Remă* permite explicarea structurii *tx* ca rezultantă a unui anumit tip de dinamism comunicativ. Propunînd deci o perspectivă funcţională asupra arhitecturii verbal-textuale, alegem acest model ca punct iniţial al cercetării *t txSf* — nu atît ca apt să oferе soluţii, cît să jaloneze etapele descrierii acestuia.

3.1. *Opţiune teoretică.* Mathesius defineşte T ca „that which is known or at least obvious in the given situation, and from which the speaker proceeds" [10]. Fiind vorba de punctul de plecare al enunţului *ca mesaj*, adoptăm soluţia „separatistă" [11], considerînd că T este unitatea de conţinut deja cunoscută din enunţurile anterioare sau din situaţia de comunicare, indiferent care este unitatea de conţinut cu care debutează enunţul din punct de vedere sintagmatic. Apreciem ca decurgînd legic din definiţie faptul că „une solution suffisante du problème de la structure thème-propos n'est possible que dans le cadre d'une grammaire du texte" [12].

Obs. Raţiuni euristice (progresie de la cunoscut spre cognoscibil) impun ca structură enunţială standard, în cazul *t txSf*, o formă neutră [13], în care *purtătorul informaţiei cunoscute este elementul despre care se asertează informaţia nouă.* De aceea, din cele două cupluri, unul în planul sintaxic (T—R) şi celălalt în planul semantic (Topic—Comment), coincidente în cazul de faţă, sau, în orice caz, cu noncoincidenţă nerelevantă pentru discuţia prezentă, îl alegem pe primul, mai uşor de transpus în limba română.

Dezvoltarea *tx* poate avea loc prin trei scheme (Scinto):

(a) repetiţia T

$$\begin{array}{ll} \text{I} & T_1 \ldots R_1 \\ & \downarrow \\ \text{II} & T_2\ (= T_1) \ldots R_2 \end{array}$$

(b) tematizarea R

$$\begin{array}{ll} \text{I} & T_1 \ldots R_1 \\ & \quad\ \downarrow \\ \text{II} & \quad T_2 (= R_1) \ldots R_2 \end{array}$$

[8] Vezi şi Popescu, p. 14.

[9] Cercetări care urmăresc punerea în evidenţă a unor *procedee* la nivel lexical, frastic, transfrastic sau figural, avînd drept concept fundamental *stilul/limbajul* ştiinţific, nu pot descrie nici semnificaţia globală (întemeiată pe interconexiunea conceptelor într-o teorie ştiinţifică dată), nici referirea la lumea obiectuală-extraverbală — (referentul global) şi, în ultimă instanţă, nici funcţionarea unei *tx-oc* în actul comunicativ particular, toate aspecte definitorii pentru *t txS*. Vezi, pentru argumentarea din perspectivă epistemologică a unei poziţii similare, Gonseth, p. 66 şi Bunge, p. 217—223.

[10] Apud Fries, p. 116.

[11] Idem, p. 117.

[12] Petöfi, p. 46.

[13] Vezi şi Vascenco, p. 205.

(c) tranziție $R \rightarrow R$

I $T_1 \ldots R_1$

$\downarrow \quad \downarrow$

II $T_2 \ldots R_2$, unde R_2 repetă sau încorporează informație (parțial) derivabilă din R_1.

3.2. *Textul-ocurență*[14] ales spre analiză este :

PRINCIPIUL COMPLEMENTARITĂȚII

În anul 1927, fizicianul german Werner Heisenberg a stabilit cunoscutele relații de nedeterminare, care-i poartă numele [E]1/

Aceste relații sînt : $\Delta X \cdot \Delta p \geqslant h$

$\Delta E \cdot \Delta t \geqslant h$ [E]2/

Ele spun că : în domeniul microparticulelor există anumite limite în ceea ce privește măsurarea parametrilor dinamici. [E]3/. Astfel, eliminînd erorile instrumentelor, erorile de metodă și de observație, coordonatele și impulsul unei particule pot fi cunoscute cu o precizie doar pînă la constanta lui Planck, [E]4/ și aceasta nu din cauză că încă nu avem aparatură adecvată, ci fiindcă legile de mișcare înseși impun această imprecizie (nedeterminare). [E]5/

Prin urmare, dacă la un moment dat putem, de exemplu, localiza o particulă elementară (măsurîndu-i coordonatele), în schimb nu putem spune nimic despre impulsul (viteza) ei [E]6/

Vom da un exemplu ... [E]7/

Plecînd de la relațiile de nedeterminare, Niels Bohr a explicat dualismul undă — corpuscul (foton) [E]8/ afirmînd că cele două aspecte sub care se prezintă lumina sînt *complementare*, [E]9/ în sensul că nu se pot pune în evidență în același timp ambele aspecte ale fenomenului luminos [E]10/ : dacă se determină caracterul ondulatoriu, este imposibil să se determine în același timp și caracterul corpuscular, sau dacă se determină aspectul corpuscular, nu este posibil ca, în același timp, să se determine și aspectul ondulatoriu. [E]11/

Vom susține această afirmație a lui Bohr prin descrierea următoarei experiențe ... [E]12/

...savantul danez Niels Bohr a formulat pentru prima dată faimosul *principiu al complementarității*. [E]13/ Formularea lui Bohr este următoarea : „Contraria non contradictoria sed complementa sunt". [E]14/

3.2.1. Numim **enunț** o structură T — R completă. Segmentarea *tx-oc* în enunțuri trasează deci granițe semantic-comunicative și nu gramaticale (enunțurile nu coincid, decît întîmplător, cu propoziția sau fraza, și atunci fără ca acest lucru să fie definitoriu pentru calitatea de enunț).

Enumerăm mai jos T tuturor E, înțelegînd că ceea ce rămîne în afara T constituie R :

T_0 = Principiul complementarității ; T_1 = cunoscutele relații de nedeterminare ; T_2 = Aceste relații ; T_3 = Ele ; T_4 = coordonatele și impulsul

[14] *Tx-oc* face parte din Gheorghe Hușanu, *Principii și legi fundamentale în fizică*, București, 1983, p. 134—135.

unei particule; T_5 = aceasta; T_6 = o particulă elementară (... coordonatele), ... impulsul (viteza ei); [T_7] neactualizată, dar rezultînd din conținutul lexical al lui *exemplu* (exemplu *pentru ceva*) [15]; T_8 = relațiile de nedeterminare; T_9 = cele două aspecte sub care se prezintă lumina; T_{10} = ambele aspecte ale fenomenului luminos; T_{11} = caracterul ondulatoriu, ... caracterul corpuscular; T_{12} = această afirmație a lui Bohr; T_{13} = savantul danez Niels Bohr; T_{14} = Formularea lui Bohr.

Obs. E_4 poate fi segmentat în $T_4 - R_4 - R_4'$, unde R_4 = pot fi cunoscute cu o precizie doar pînă la constanta lui Planck, iar R_4' = eliminînd erorile instrumentelor, erorile de metodă și de observație.

3.2.2. *Progresia T—R* a *tx* are loc după schema de mai jos.

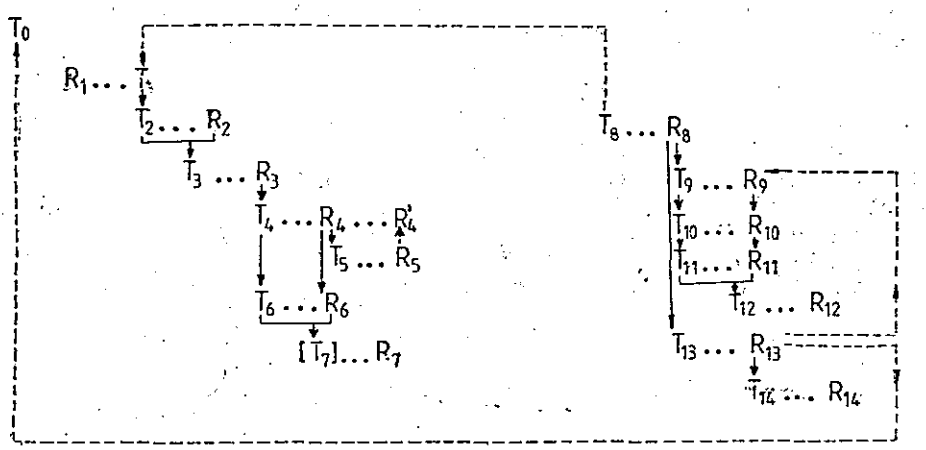

3.3. *Constatări*

(a) Titlul apare ca o T pentru care întreg *tx* se constituie într-o R. *Tx* nu se poate încheia înainte ca această legătură să se actualizeze prin cel puțin o conexiune inversă (aici $R_{13} \rightarrow T_0$). Considerăm aceasta ca o primă caracteristică a *t txSf;* a se compara cu neobligativitatea *actualizării verbale* a unei asemenea conexiuni în cazul *tx* poetic (cf. Ion Barbu, *Grup*, *Mod*, *Orbite* etc.).

(b) T_1 introduce referentul *tx*, dar în acest punct al desfășurării *tx* sintagma *relații de nedeterminare* constituie doar o numire preliminară a acestui referent ce urmează a se construi treptat. Demararea *tx* este „greoaie", în sensul că T_1 nu prezintă în realitate o informație deja dată. Cerința transmiterii algoritmice de informație, specifică *t txS*, transpare totuși în determinantul *cunoscutele*, care sugerează cunoașterea T_1 dintr-un *tx* anterior. *Tx-oc* aparținînd *t txS(f)* își semnalează astfel integrarea intimă într-un ansamblu de *tx* care, împreună, reprezintă expresia verbală a unei teorii științifice factuale [16].

(c) Constatăm existența a trei tranziții R—R (4→6, 4 → 10, 10 → 11). Analiza T—R nu surprinde însă diferența cazului 4→6, unde E_6 *repetă*

[15] Vezi, pentru cazuri similare, Petőfi, p. 48.

[16] O analiză amplă a acestei trăsături — într-un articol următor.

informaţia din E_4, faţă de E_{10} şi E_{11}, care *explicitează* şi *clarifică* E imediat anterioare lor. O analiză viitoare va propune o explicaţie pentru $T_6 - R_6$, redundant din punct de vedere informaţional, dar neredundant din punct de vedere comunicativ-argumentativ.

(d) T_3, $[T_7]$ şi T_{12} sînt termenii II în tranziţii care au ca termen I *întreaga* structură T—R anterioară. Înscriem şi acest caz între modalităţile de progresie T—R (vezi *supra* **3.2.1.**) şi îl reprezentăm astfel:

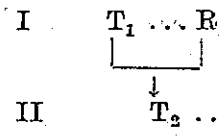

Din nou, deşi le semnalează, analiza T—R nu dă seama de diferenţa dintre prima situaţie şi următoarele două. T_3 reia $T_2—R_2$ pentru că structura 2 este ecuaţională; se impune deci o altă linie de examinare a textului, şi anume din perspectiva structurii *sintactico*-semantice a E care îl compun. E_7 şi E_{12} ne apar ca structuri specifice *t txSf* — exemplu, respectiv descriere de experiment—, care se cer de asemenea studiate din unghi comunicaţional (pragmatic), ca şi cele de sub **3.3.**(c).

(e) Fiind *tx* verbal, el actualizează *structuri posibile într-o limbă dată*. Dacă perspectiva analizei este cea a r e c e p t ă r i i, aşa cum a fost ea implicit asumată în cercetarea de faţă, relevant este modul în care, plecînd de la structuri lingvistice (nelogice), lectorul regăseşte pattern-uri logice [17].

Exemplu. În E_4, relaţia $R_4 — R_4'$ prezintă ambiguitatea modală/condiţională/concesivă datorată gerunziului *eliminînd*. Soluţionarea sa în favoarea relaţiei concesive are loc, probabil, în virtutea unei conexiuni inverse $R_5 — R_4'$.

Credem totuşi că astfel de procese de reconstrucţie *nu* sînt o trăsătură *distinctivă* a *t txSf*.

(f) Observăm ocurenţa relativ frecventă a unor secvenţe cu rolul de a conecta fie o R cu T sa (*sînt* din E_2, *spun că* din E_3, *nu din cauză că* ..., *ci fiindcă* din E_5), fie enunţuri între ele (*Prin urmare din* E_6, *afirmînd că* din E_9, *în sensul că* din E_{10} etc.).

Analiza T—R tratează ambele tipuri de secvenţe ca „expresii de tranziţie" [18], ocultînd evidente diferenţe semantice şi sintactice. Credem că astfel de diferenţe se repercutează asupra modului concret în care secvenţele verbale respective funcţionează ca secvenţe conectante intra- şi interenunţiale; de aceea, o linie de analiză mai riguroasă ar fi examinarea şi interpretarea raporturilor acestora cu relatemele nivelului sintactic (gramatical) al limbii [19].

(g) Analiza T—R demonstrează fără echivoc că nu există T—R izolată, neconectată cu altele fie prin legături directe (reprezentate în schemă prin linii continue), fie prin legături retroactive (linii întrerupte). Vedem în acest fapt un criteriu de delimitare a *tx-oc* aparţinînd *t txSf*, limita de stînga constituind-o titlul [20].

[17] Cf. schemele de textualizare la Rovenţa-Frumuşani, p. 152—153. Problema se pune însă şi la nivele inferioare celui interfrastic.

[18] Vezi şi Vascenco, p. 204—205.

[19] Drăşoveanu, p. 158 şi urm.

[20] Vezi şi *supra* 3.3. (a).

4. Considerații finale

Cele de mai sus furnizează elementele necesare în identificarea trăsăturilor definitorii ale *t txSf*:

(a) *în dimensiunea sintactico-semantică*, prin analiza nivelelor intra- și interenunțial, apoi prin construirea unei macrostructuri textuale standard, cu scopul de a cuantifica distincția *tx/* secvență textuală;

(b) *în dimensiunea semantic-referențială*, pentru stabilirea raportului *verbal/nonverbal* în *t txSf* și pentru studiul coerenței sale;

(c) *în dimensiunea pragmatică*, pentru precizarea registrelor *t txSf* (euristic/didactic/de popularizare).

BIBLIOGRAFIE

Bunge = Mario Bunge, *Teoria științifică*, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, București, 1974.

Drașoveanu = D. D. Drașoveanu, *Sens relațional și gramatem — conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 153—163.

Fries = Peter Fries, *On the Status of Theme in English: Arguments from Discourse*, în *Micro and Macro Connexity of Texts*, Hamburg, 1982, p. 116—153.

Gonseth = F. Gonseth, *Problema limbajului și deschiderea la experiență*, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, București, 1974.

Morris = Charles Morris, *Science, Art and Technology*, în „The Kenyon Review", vol. 1, 1939, nr. 1, p. 409—473.

Petőfi = Janos Petőfi, *Vers une théorie partielle du texte*, Hamburg, [1975].

Popescu = Ion C. Popescu, *Unitatea științei*, București, 1990.

Rovența-Frumușani = Daniela Rovența-Frumușani, *Remarques sur la cohérence du discours scientifique*, în RRL, XXIX, 1984, nr. 2, p. 149—158.

Scinto = L. Scinto, *Functional Connectivity and the Communicative Structure of Text*, în *Micro and Macro Connexity of Texts*, Hamburg, 1982, p. 73—115.

Suppes = Patrick Suppes, *Dezirabilitatea formalizării în știință*, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, București, 1974, p. 268—283.

Vascenco = Victor Vascenco, *Teoria sintactică a lui Vilém Mathesius*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 2, p. 203—208.

Vlad = Carmen Vlad, *Semiotica criticii literare*, București, 1982.

ASPECTS OF THE SEMANTICS OF FACTUAL SCIENTIFIC TEXTS. THEME—RHEME

(Abstract)

The author delimits a subtype (*factual*) of the *scientific* textual type. Prior to constructing a semiotic model for it, she applies on a particular text the *Topic-Comment* pattern of analysis, arguing that it bridges the gap between a purely structural and a purely functional perspective. Several essential features of *t txSf*, as well as further aspects to be investigated by other methods, are thus put forward.

Ianuarie 1991

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

NOTE SEMIOTICE LA SEMANTICA TEXTULUI: CONFIGURATIVITATEA

CARMEN VLAD

1. Tema acestor note o constituie examinarea uneia dintre proprietăţile general textuale, numită *configurativitate*.

1.1. Sensul atribuit acestui termen, în metalimbajul nostru, derivă din *imaginea teoretică* de ansamblu căreia îi circumscriem *semioza textuală*. În acest *proces*, textul participă ca o mărime *tridimensională* — pragmatică, semantică, sintactică (Vlad, 1982, 77—95) — şi *multinivelară*, implicînd cel puţin „clasicele" nivele analitice ale limbii.

1.2. Deşi imaginea teoretică propusă de noi are numeroase elemente comune cu aceea preconizată în două studii recente semnate de Petöfi, Sözer (1988) şi Petöfi, Olivi (1989), există şi suficiente diferenţe care să justifice o examinare confruntativă a celor două soluţii.

Configurativitatea reprezintă tocmai unul dintre elementele de disociere a alternativelor teoretice la care ne vom referi în continuare.

2. În modelul PSO[1] al analizei şi interpretării textului ca obiect cu structură şi funcţionare semiotică, cele mai importante proprietăţi textuale inerente pe care analiza este obligată să şi le asume sînt: *constituţia (constitution)*, *configuraţia (configuration)* şi *construcţia (construction)*.

2.1. *Constituţia* priveşte latura verbală a complexului semnic-text. Ea se specifică prin *continuirate* şi *completitudine*. Continuitatea, la rîndul ei, se produce fie la nivelul lui *significans*, şi atunci se realizează *conexitatea*, fie la acela al *significatum*-ului, producîndu-se *coeziunea* textului.

Ca formă de continuitate ce se manifestă în constituţia componentului *significatum* al textului, *coeziunea* — consideră Petöfi, Sözer (1988, 460) — priveşte **sensul**, care, la rîndul său, se realizează atît în subcomponentul *dictum* (= „conţinutul verbal direct al *textului*"), cît şi în subcomponentul *relatum intern* (= fragmentul de lume exprimat în şi prin *dictum*).

Două sînt căile principale de *organizare* a materiei verbale într-o constituţie specifică: *compoziţia* şi *textura*. Calea *compoziţională* este demersul menit să dea seama de structurarea ierarhică, în unităţi cu grad superior de complexitate, pornind de la enunţ ca unitate compoziţională de gradul întîi; calea *texturală* implică operaţii analitice care pot evidenţia structurarea în scheme de organizare a oricăror categorii de semne (părţi

[1] În continuare vom folosi următoarele abrevieri: PS pentru Petöfi, Sözer, 1988; PO pentru Petöfi, Olivi, 1989; PSO pentru modelul textologic rezultat din cele două contribuţii.

ale semnelor, semne elementare, semne verbale complexe) din text, prin *recurența* sau *paralelismul* lor.

2.2. *Configurația*, în concepția autorilor, „refers to an assumed inherent property of a set of states of affairs" (PO, 1989, 203) care, dacă există, devine 'relatumul extern' al semnului complex 'text'. Termenul conceptualizează, așadar, mulțimea 'stărilor de lucruri' cu a cărei reprezentare confruntă interpretul reprezentarea 'stărilor de lucruri' propusă/(re)construită prin *relatumul intern* al textului însuși. Configurația (= relatumul extralingvistic) se caracterizează prin *constringency*, „that specific property of a configuration, that its elements are connected to one single continuum by relations relevant for the interpreter", și prin *integrity*, termen care exprimă faptul că „the state-of-affairs configuration in question is an entirety meeting the expectations of the interpreter" (PS, 1988, 454).

2.3. *Construcția* privește r e l a ț i a dintre cele două laturi (materia verbală și 'stările de lucruri') și se corelează cu proprietatea numită *coerență (coherence)*. Acest termen, în opinia autorilor, „refers to the relation which, according to the assumption of the interpreter, exists between the text-internal relatum sub-component of the text to be interpreted and the extra-linguistic / extra-textual relatum assignable to the text" (PO, 1989, 204).

3. Modelul PSO al analizei și interpretării textuale are o valoare incontestabilă în primul rînd pentru că pornește, în mod explicit, de la una dintre soluțiile bine cunoscute (chiar dacă nu și unanim acceptate) de reprezentare a structurii semnice. Este vorba de „dublul" triunghi semiotic prin care Lyons redă statutul de semn al cuvîntului:

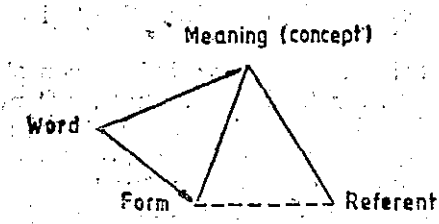

Dezvoltat mai întîi într-o imagine *piramidală* (cf. PS, 1988, 443) — în care clasicul triunghi semiotic se regăsește într-unul analogic, mai nuanțat —, transpus, mai apoi (cf. PO, 1989, 191), într-o figură plană cu șase componente (semnul însuși figurînd ca al șaptelea element în care toate celelalte se focalizează), modelul PSO al textului ca semn devine treptat mai elaborat. Cu toate acestea sau, poate, tocmai de aceea, alături de numeroase clarificări și sugestii, soluția teoretică propusă provoacă și o seamă de întrebări, al căror răspuns nu poate fi, încă, unul cert. De aceea, nu ne vom opri acum la toate aceste chestiuni, unele dintre ele fiind colaterale sau cu totul străine subiectului de față. Nu putem evita, însă, o discuție asupra unora dintre idei, ca și asupra unor termeni prezenți și în alternativa noastră teoretică, dar cu un sens mai mult sau mai puțin diferit de cel acordat în modelul PSO schițat mai sus.

3.1. În plan metateoretic, în ceea ce privește rolul lingvisticii în cercetarea larg textuală, poziția noastră diferă, parțial, de aceea a autorilor citați. Afirmația că „we do not consider linguistics in itself to be an adequate theoretical framework for treating these aspects [sintactic, semantic, pragmatic — n.n., C.V.] in an integrative way" (PO, 1989, 191) ni se pare prea tranșantă și, în absența cîtorva precizări, vulnerabilă. Astfel, în stadiul actual al *teoriei lingvistice :* (i) contribuția diverselor sale doctrine sau dezvoltări, deși insuficientă, este *esențială* pentru conturarea unui cadru adecvat cercetării textului ; (ii) *instrumentele* lingvisticii moderne sînt, deocamdată, cele mai apropriate analizei textului verbal ; (iii) în orice demers cu caracter aplicativ, recursul la datele furnizate de *analiza lingvistică a textului* este inevitabil și *primar* [2].

Aserțiunile de sub (i) — (iii) găsesc un suport justificativ și în următoarea constatare faptică : în marea majoritate a cazurilor (dacă nu cumva în toate?), materia verbală însăși conține indicii de orientare spre un anumit tip de situație (pragmatică) și de funcție comunicativă cu care textul se corelează [3]. Observația este valabilă și pentru tipul de *text poetic*, a cărui interpretare provoacă, adesea, opinii foarte diferite și dificultăți teoretice majore.

3.2. Unul dintre punctele fragile ale modelului PSO ni se pare că se află în conceptul de *configurație*. Faptul în sine nu este nici surprinzător, nici lipsit de semnificație : nimic nu poate fi mai firesc decît elaborarea unor soluții, permanent vulnerabile în plan teoretic, corespunzînd unor aspecte foarte complexe și de mare fluiditate ale obiectului empiric. Raportul dintre conținutul textelor, în calitate de obiecte semiotice, cu lumea extraverbală, reprezintă, cum bine se știe, unul dintre „capitolele" controversate ale filozofiei limbajului. Or, configurația, în maniera preconizată de modelul PSO, s-ar situa tocmai în această sferă a problemelor limbajului.

Pentru cercetarea semiotică a discursului, soluționarea raportului *lume—text / discurs* rămîne, încă, una dintre chestiunile fundamentale, deschise disputei, ce se agravează și se amplifică mai mult cînd obiectul investigației devine *tipul de text poetic / literar*. De aceea, pentru a evita inadvertențele, cel puțin în perimetrul discuției de față, vom prefața alternativa, propusă aici, prin precizări sumare asupra punctului de vedere la care aderăm și asupra termenilor în care ne înscriem.

3.3. Pentru a reveni la *configurație*, vom reaminti că în modelul PSO (cf. *supra*, **2.2.**) ea este o proprietate a unei mulțimi de 'stări posibile de lucruri' din planul extraverbal, așa-numitul *relatum textual extern* („text—external relatum"). Această categorie, însă, prin statutul său complex, nu se poate sustrage unei triple „trimiteri" la domenii în care *relația lume—limbaj* reprezintă un fenomen esențial : filozofie, logică, lingvistică. Or, lipsa opțiunii semantice explicite privind cadrul logico-filozofic folosit ca back-ground al modelului canonic produce, în construcția teoretică, o breșă de ambiguitate ce se reflectă și asupra unuia

[2] Ideea dependenței cercetării semiotice a textului (= lingvistică contextuală) de descrierea lingvistică (= lingvistică cotextuală) este subliniată și de Titzmann (1979, 108) în următorii termeni : „All linguistics of communication is text linguistics. All linguistics of context is necessarily a linguistics of the cotext". O demonstrație convingătoare pentru necesitatea acceptării unui nivel lingvistic transfrastic (cotextual) găsim la Stati, 1990.

[3] Cf. Vlad, 1982, 91—95.

dintre termenii centrali ai concepției pozitiviste, anume 'state-of-affairs'. În modelul PSO, termenul se referă în mod explicit la planul extraverbal („world"), dar implicit și la dimensiunea *psihologică* a sensului perceput („perceptional psychological character"). Pozitiviștii, în linia cărora pare să se înscrie, parțial, demersul autorilor, respingînd însă ambele conotații, preferînd ipoteza „lumii ca experiență (imediată) posibilă", gest prin care atît ontologicul cît și psihologicul sînt eliminate. Astfel, pentru Carnap (1972, 52), „O clasă de propoziții din S_1 [= sistemul semantic construit — — n.n., C.V.] care conține pentru orice propoziție atomară sau această propoziție sau negația ei, dar nu pe amîndouă, și nu conține alte propoziții, este numită *descriere de stare* în S_1, deoarece ea dă evident o completă descriere a stării posibile a universului indivizilor cu privire la toate proprietățile și relațiile exprimate de predicatele sistemului. Așadar, descrierea de stare reprezintă lumile posibile ale lui Leibniz sau stările posibile de lucruri (state of affairs) ale lui Wittgenstein".

Nici încercarea de a găsi suportul filozofic al relației lume—text în teoria „formei reprezentative" (Form der Abbildung) a lui Wittgenstein, înspre care pare să ne conducă o oarecare comunitate de viziune semantică și de terminologie, nu este scutită de obstacole, printre altele și pentru că Wittgenstein „élabore une conception qui met sa thèse à l'abri des glissements vers une conception individualiste" (De Mauro, 1969, 181).

4. Nu vom prelungi discuția asupra „trimiterilor" pozitiviste ale teoriei PSO. Vom reaminti însă că unele dintre ideile mai generale exprimate de Carnap dobîndesc concludență în evaluarea *distanței* (ce nu se lasă abolită) dintre aspirația spre o *descriere formală a limbajului* (textualității) *poetic(e)* și natura „deviantă" a acestuia, în ceea ce privește caracterul „imposibil" al unora dintre entitățile sale. Ne gîndim la *discuția* asupra „limbajului (= lumii) lucrurilor" (cf. 1972, 268—269) și la aceea asupra „lucrurilor imposibile sau chiar a lucrurilor posibile, dar nu actuale" (cf. 1972, 112). Comentînd această diviziune, Carnap o consideră ineficientă și contraintuitivă în limitele limbajului logic obișnuit. Semanticianul remarcă, totuși, că nu există obstacole „tehnice" în construirea unui alt sistem de limbaj, consistent, adecvat *acestor entități*, dar că „ar merita să ne gîndim asupra sa în ciuda deviației sale fundamentale și a complexității sale", doar în condițiile în care „se poate arăta că el are mari avantaje în comparație cu structura limbajului obișnuit" (Carnap, 1972, 112). Ne întrebăm dacă structura limbajului poetic n-ar putea fi un argument destul de puternic pentru ca un „logician ingenios" să accepte efortul și riscurile unui asemenea demers.

4.1. În încercarea de a găsi un mijloc de captare a sensului „deviant", caracteristic uzului poetic, „figurativ" al limbii, Em. Vasiliu (1983) schițează o teorie alternativă celei construite pentru uzul lingvistic „normal". Teoria alternativă, semantic-modală, în speță deontică, pornește de la premisa că este necesar un sistem de permisiuni mai tolerant, mai puțin restrictiv, obținut prin înlocuirea conceptului de 'aserțiune', legat în mod direct de valorile de adevăr ale unei propoziții 'p', cu cel de 'enunțare' (= EN). Acesta trebuie interpretat ca un predicat de ordin superior care, aplicat unei propoziții 'p', exprimă proprietatea acesteia de a fi *actualizată* de către cineva (vorbitor al limbii date), prin pronunțare sau scriere într-un context situațional dat (Vasiliu, 1983, 464—465). În timp ce uzul lin-

gvistic curent se caracterizează prin regula „(9) Dacă propoziția *p* este **analitic-falsă**, atunci **nu este permis** EN *(p)*", limbajul artistic (poetic) se definește semantic prin regula „(10) Propoziția *p* este **analitic-falsă** și EN (p) este **permisă**" (Vasiliu, 1983, 464).

Regula (10) comprimă cîteva aspecte esențiale pentru pragmasemantica textului poetic, și anume : (i) expresia „EN *(p)*" nu depinde de valoarea de adevăr a lui '*p*' ; (ii) condiția de adevăr a aceleiași propoziții constă în proprietatea lui *p* de a fi *actualizată* verbal ; (iii) orice propoziție actualizată într-o situație de comunicare de tip poetic devine, prin *rostire (scriere)*, o propoziție permisă (acceptabilă) *în acest context situațional*.

Vedem în teoria semantic-modală schițată de Em. Vasiliu o posibilă bază logică pentru a interpreta atît referențialitatea, cît și predicativitatea textului poetic ca aparținînd *dictum*-ului din modelul PSO.

4.2. Să remarcăm, tot acum, convergența acestei soluții cu alte observații, anterior formulate, cu privire la referențialitatea textului, în genere. Vorbind despre noțiunea de adevăr *la nivelul textului*, Plett (1983) distinge trei accepții ale acestei noțiuni : una facticistă, una logică și una comunicativă. Cea dintîi „își fixează confirmarea celor enunțate în obiectul desemnat", cea de-a doua „în concludența argumentativă a șirului de semne", iar ultima „în situația de comunicare". Aceasta din urmă este, adesea, răspunzătoare de modificarea referențialității unui semn-text, fiind posibil ca *sistemul sociocomunicativ de norme referențiale* sau modelul / modelele realității (cf. Plett, 1983, 109) să se activeze în mod diferit, variabil cel puțin după una dintre dimensiunile cadrului comunicativ : cea psihosocioculturală, temporală sau spațială. Un alt „punct cardinal" în sfera concepțiilor asupra referențialității textual / discursive se regăsește, după părerea noastră, în conceptul de *univers de discurs*, așa cum este conturat de E. Coseriu (1967, 318) : „Por *universo de discurso* entendemos el sistema universal de significaciones al que pertenece un discurso (o un enunciado) y que determina su validez y su sentido. La literatura, la mitologia, las ciencias, la matemática, el universo empirico, en cuanto „temas" o „mundos de referencia" del hablar, constituyen « universos de discurso »". Precizînd că nu este vorba despre alte „universuri" sau „lumi de lucruri", ci despre „sisteme de semnificații" diferite, Coseriu oferă un cadru semiotico-lingvistic pentru interpretarea semantică a textului. Ideea lui Coseriu interferează conținutul avertismentului lansat de Jakobson (1963, 205) asupra pericolului de a confunda *irealitatea ontologică* a unor entități sau expresii verbale cu *absența sensului*.

5. Reîntorcîndu-ne la ideea de la care am pornit, vom spune că există suficiente argumente pentru a accepta referențialitatea textului poetic, cu condiția transpunerii acesteia *în spațiul intratextual* sau (în termenii PSO) în *dictum*. În această alternativă ne propunem să reexaminăm *configurația*.

Din proprietate inerentă a 'stărilor de lucruri', cu a căror reprezentare interpretul confruntă propriile-i reprezentări asupra lumii impuse de text (PO, 1989)[4], **configurativitatea** devine, în opinia noastră,

[4] „If the model of the interpreter is identical (or compatible) with the text-internal relatum, the text-external relatum by him will be identical (or compatible) with the state-of-affairs configuration which manifests itself to his mind, in the text-internal relatum" (PO, 1989, 212).

o însușire a materiei verbale înseși. Această însușire *textuală* este expresia *structurării, la nivelul lingvistic cel mai profund, a datelor conceptuale* chemate să interpreteze stările de lucruri și evenimentele realității pre-lingvistice.

5.1. Pentru o astfel de înțelegere a configurativității, cel mai adecvat și permeabil model teoretic ni se pare a fi acela elaborat de Laurențiu Theban (1968, 1971, 1975, 1980 a, 1980 b), model compatibil cu propriul nostru punct de vedere asupra unei teorii a textului ca o teorie a joncțiunii competenței cu performanța în scopul captării *sensului discursiv*.

Pornind de la o asemenea perspectivă, constatăm cum configurativitatea se materializează în organizări minimale textual-discursive sau *configurații*. Acestea sînt scheme semantico-sintactice [5] în care se reflectă relațiile fundamentale de sens posibile între entități. *Tipurile* acestor configurații se regăsesc, după părerea noastră, în tipurile de *structuri semantice profunde cu sens static*, descrise de Theban (1975, 1980 a, 1980 b) [6] și considerate ca structuri ce furnizează o *interpretare conceptuală a stărilor* printr-o relație predicativă atribuțională (cf. 1980 a, 26—27). Ele sînt: (i) *structuri de tip existențial* (a căror funcție este aceea de a impune existența unui obiect, nou introdus în universul discursului și prezentat ca independent de orice determinare spațială; cf. Theban, 1980 b, 609), (ii) *structuri de tip locativ-posesiv* (instituind relația dintre un obiect și universul dat ce în ce mai restrîns și mai specific, definit ca 'Locus'); (iii) *structuri de tip ecuațional* (care exprimă „la mise en relation, par le locuteur, de deux expressions patientives identifiées comme ayant un référent commun" (cf. 1980 b, 611) ori faptul că unui obiect oarecare i se atribuie o identitate suplimentară (cf. 1980 a, 27) sau nouă — am adăuga noi); (iv) *structuri de tip rezultativ-descriptiv* (în care un obiect este caracterizat printr-o însușire, cu sau fără indicații asupra acțiunii-sursă a acestei însușiri (cf. 1980 b, 612)).

Toate aceste structuri sînt obținute prin aplicarea de reguli sintactice schemelor actanțiale, semantic interpretate, actanții fiind elemente ultime în termenii cărora se poate realiza caracterizarea completă a unui eveniment (acțiune, stare, proces sau calitate).

Structurilor cu sens static (cu actant pasiv) li se adaugă cele în care apare un actant activ, de tipul *Cauzator*, *Actor*, *Instrument*, și atunci schema configurativă se poate amplifica pînă la coincidența cu *structura actanțială maximală*, în care sînt reprezentate și organizate, în mod unitar, procesele și acțiunile cele mai complexe (cf. Theban, 1980 a, 34—35).

[5] Față de schemele de 'mise en texte' de felul 'tematizării obiectului', al 'legăturii cauzale', al 'diagnosticului' etc. ale lui Isenberg (citat de Rovența-Frumușani), ca și față de cuplurile converse precum 'cauză—consecință', 'specificare—generalizare', 'simultaneitate—succesivitate' etc. ale Danielei Rovența-Frumușani (1984, 152), *schemele nucleare* sînt structuri primare, pe care celе dintîi le implică. În modelul PSO, în schimb, *schemele* sînt pur sintactice, ele rezultînd din fenomene de repetiție și paralelism, la orice nivel.

[6] O alternativă parțial diferită de aceea a lui Theban, dar pornind de la sugestiile acestuia, se găsește în articolul Emmei Tămâianu, *Procese configurationale textual-poetice*, în vol. *Stilistică, poetică, semiotică*, Cluj-Napoca (sub tipar). În ce ne privește, am optat pentru dispozitivul de ansamblu construit de Theban, care furnizează o bază teoretică rezonantă cu punctul nostru de vedere asupra configurațiilor, situate la un nivel lingvistic profund, semantico-sintactic, nu la cel sintagmic, mai apropiat de suprafața enunțială a textului (ca la Tămâianu).

De subliniat este şi faptul că *structurile semantice profunde* „contains no Noun or Verb phrases, or other syntactic constituents, but actants and actantial fulcri, hierarchically (rather than linearly) ordered" (Theban, 1975, 221). Aceste scheme nucleare semantactice sînt suportul profund al unor fragmente sau evenimente ale lumii (reale sau nu) care, prin enunţurile de la suprafaţa textelor, îmbracă forme verbale. Acestea din urmă furnizează o descriere, adeseori incompletă (cf. Theban, 1980 a, 35), a evenimentelor, ceea ce înseamnă că într-un *enunţ textual* (= enunţ care aparţine unui text sau este el însuşi un text) în puţine cazuri se va putea regăsi structura actanţială maximală. În mod previzibil, mult mai frecventă este situaţia în care *o secvenţă* de enunţuri textuale va „îmbrăca", la suprafaţa sintactică a discursului verbal, o schemă actanţială maximală, căci „Le niveau des représentations semantiques, que nous avons réduit à la structure actantielle, n'est pas transposé directement dans le discours" (Theban, 1971, 105—106).

Alte trăsături ale configuraţiilor, cum ar fi posibilitatea multiplicării prin înlănţuire şi capacitatea inserării lor în expresii textuale derivate, sînt relevate de Theban (1980 a,35), precum şi de Greimas şi Courtés (1979). Spre deosebire de autorul semantaxei, cei din urmă înscriu configuraţiile, dintru început, într-o perspectivă discursiv-textuală, reducînd însă formele lor doar la aceea a „micro-récit"-ului. Cu toate acestea, în caracterizarea făcută de cei doi semioticieni configuraţiilor discursive din categoria 'micro-récit', regăsim trăsăturile de bază ale tuturor schemelor nucleare, „ayant une organisation syntactico-sémantique autonome et susceptibles de s'intégrer dans les unités discursives plus larges, en y acquérant alors des significations fonctionnelles correspondant au dispositif d'ensemble" (Greimas, Courtés, 1979, 58). Dar modul de înlănţuire a schemelor nucleare depăşeşte nivelul primar al producerii sensului, aparţinînd unui nivel secund, cel al topicalizării, în care, prin selectarea *unui* actant ca punct de pornire a enunţului, se filtrează informaţia şi se asigură progresia tematică a textului. Prin aceasta topicalizarea se situează într-un prim nivel *gramatical* al teoriei *performanţei*.

5.2. Deşi construit pentru unităţi de tip *enunţial*, considerăm modelul SEMANTACTIC al lui L. Theban (cf. 1971, 1975, 1980 a, 1980 b) total asimilabil unei *teorii semiotice* (=pragmasemantactice) *a textului*. În favoarea acestei extensiuni a modelului ni se pare că pledează, mai întîi un argument intern: consubstanţialitatea *referenţială* a enunţului şi a textului, funcţia primordială a oricăreia dintre cele două mărimi fiind aceea ca, prin intermediul expresiei verbale, să orienteze spre sau să trimită la aspecte ale universului extraverbal / extratextual. Cu alte cuvinte, una dintre condiţiile ca atît enunţul (şi *nu fraza* — ca schemă sintactică pură), cît şi textul să îşi îndeplinească rolul de unităţi / structuri comunicative (semiotice) constă în potenţialitatea lor referenţială, de orientare spre obiecte (de orice natură) individualizate. De altfel, tocmai această calitate comună este în măsură să dea seama atît de posibilitatea comprimării unei secvenţe textuale într-o structură enunţială, cît şi, dimpotrivă, de funcţionarea *textuală*, în anumite condiţii pragmatice, a unui enunţ izo-

lat sau a unei expresii holofrastice [7]. Nu e nevoie să insistăm asupra unui aspect îndeobște cunoscut, anume că referința este corelatul enunțării asertive, nu și a celorlalte modalități ale enunțării.

Pe de altă parte, există și argumente „exterioare" care ne determină să socotim modelul semantactic apropriat perspectivei textologice. În tentativa de a schița o cale „organică" pentru conjugarea a două demersuri, în mod tradițional separate, sintaxa și semantica, L. Theban oferă o soluție caracterizată printr-o remarcabilă rigoare, fără a fi amenințată de prejudecăți lingvistice sau de reducții artificiale. Dimpotrivă, supleţea imaginii teoretice propuse lasă deschisă calea unor dezvoltări noi, atît în dimensiune „orizontală", de extindere a modelului, prin aplicarea lui la alte posibile „mărimi" semantactice, cum ar fi secvența textuală sau textul integral, cît și, în același timp, în dimensiune „verticală", de asumare a unor aspecte pragmatice, la alte nivele ale procesului de actualizare a sensului discursiv. Pornind de aici, apreciem că *posibilitatea fertilizării semantaxei cu o componentă pragmatică*, a cărei inserție ar trebui să aibă ca rezultat construirea unui model textual capabil să integreze, parțial sau total, *pragmatica* și *semantica* [8], iar prin medierea acesteia din urmă, și *sintaxa*, există în germene în modelul lui Theban, astfel imaginat încît să devină modelul deductiv sau dispozitivul (teoretic) universal al competenței și al performanței, în același timp (cf. 1971, 93).

6. Configurativitatea descrisă în aceste pagini conceptualizează *unul* dintre aspectele de bază ale producerii sensului textual / discursiv : „momentul" semiozei primare, prin care textul este ancorat în universul de discurs și realizează, într-o primă și esențială formă, un decupaj articulat al obiectelor acestuia.

BIBLIOGRAFIE

Boër, E. Steven and Lycan, G. William, 1980, *A Performadox in Truth-Conditional Semantics*, în „Linguistics and Philosophy", vol. 4, nr. 1, p. 71—100.

Carnap, Rudolf, 1972, *Semnificație și necesitate*, Cluj, Editura Dacia.

Coseriu, Eugenio, 1967, *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Segunda edicion, Madrid, Gredos.

De Mauro, Tulio, 1969, *Une introduction à la sémantique*, Paris, Payot.

[7] Cf. discuția lui Eco (1981, 837—838) cu privire la diferența dintre *semnificatul lexical* și *semnificatul textual*, transpozabilă în opoziția *semnificat direct/semnificat indirect*, și condițiile particulare în care un semnificat lexical (de tip holofrastic) sau un enunț izolat dobîndesc funcție textuală (comunicativă).

[8] Cerința de a cuprinde în modelul unei limbi L și o *componentă pragmatică*, destinată să lărgească posibilitățile de codificare a sensului, *situațional* determinat, este explicit formulată de Eco (1981, 841) : „si debba postulare una lingua L che in qualche modo contenga fra le proprie regole di significazione delle istruzioni pragmaticamente orientate [...]Ma ciò presuppone che si intenda L non come un succinto *dizionario* ma come un complesso sistema di *competenze enciclopediche*". O categorie a limbii care menține oscilantă granița dintre semantică și pragmatică este aceea a *deixis*-ului (cf. Levinson, 1983/1984, p. 54—55). În aceeași ordine de idei este de remarcat și frecvența cu care, în modele logice, construite pentru descrierea unor fenomene specifice limbilor naturale, se preconizează descoperirea unor soluții de conjugare a dimensiunilor (semiotice) în mod „tradițional" separate, uneori cu destulă rigiditate. Au apărut astfel zone „de frontieră" numite *semantaxă* și, după modelul acesteia, *pragmantaxă* (cf. Boër și Lycan, 1980, 83 și 97—98).

Eco, Umberto, 1981, *Significato*, în *Enciclopedia*, XII: *Ricerca—Socializzazione*, Torino, Einaudi, p. 831—876.
Greimas, A. J., Courtés, Joseph, 1979, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris, Classiques Hachette.
Jakobson, Roman, 1963, *Essais de linguistique générale*, Paris, Editions du Minuit.
Levinson, C. Stephen, 1983/1984, *Pragmatics*, Cambridge, London, New York, Cambridge University Press.
Petöfi, S. János and Sözer, Emel, 1988, *Static and Dynamic Aspects of Text Constitution*, în *Text and Discourse Constitution* (ed. by J. S. Petöfi), Berlin,New York, Walter de Gruyter, p. 440—477.
Petöfi, S. János and Olivi, Terry, 1989, *Understanding literary texts*, în *Comprehension of Literary Discourse* (ed. by Dietrich Meutsch and Reinhold Viehoff), Berlin, New York, Walter de Gruyter, p. 190—225.
Plett, F. Heinrich, 1983, *Știința textului și analiza de text* (traducere în limba română de Speranța Stănescu), București, Editura Univers.
Roventa-Frumușani, Daniela, 1984, *Rémarques sur la cohérence dans le discours scientifique*, în RRL, XXIX, nr. 2, p. 149—158.
Stati, Sorin, 1990, *Le transphrastique*, Paris, Presses Universitaires de France.
Theban, Laurențiu, 1968, *Perspectiva liniară a propozițiilor trimembre*, în SCL, XIX, nr. 4, p. 307—315.
Theban, Laurențiu, 1971, *Aspects nouveaux de la théorie de la syntaxe*, în RRL, XVI, nr. 2, p. 91 — 113.
Theban, Laurențiu, 1975, *From Creole Syntax to Universal Semantics*, în RRL, XX, nr. 3, p. 207—224.
Theban, Laurențiu, 1980 a, *Pour une sémantaxe roumaine*, în RRL, XXV, nr. 1, p. 23—36.
Theban, Laurențiu, 1980, b, *Les structures profondes (sémantiques) du* **Journal indien** *d'Alexandre Rosetti*, în RRL, XXV, nr. 6, p. 609—620.
Titzmann, Michael, 1979, *Text vs. Sentence (With a view towards a unified theory of pragmatics and semantics)*, în *Text vs Sentence. Basic questions in textlinguistics* (ed. by J.S. Petöfi), Hamburg, Buske, p. 101—122.
Vasiliu, Emanuel, 1983, *Semantică, normă și efect de stil*, în SCL, XXXIV, nr. 5, p. 461—465.
Vlad, Carmen, 1982, *Semiotica criticii literare*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică.

NOTES SÉMIOTIQUES À LA SÉMANTIQUE DU TEXTE : LA CONFIGURATIVITÉ

(Résumé)

L'auteur de l'article essaie d'argumenter la possibilité d'un transfert de la configurativité de l'extraverbal / l'extratextuel (telle qu'elle apparaît le plus souvent envisagée chez certains auteurs, v. Pétöfi, Sözer, Olivi) dans la matière verbale même, donc dans le *dictum*. Comme propriété textuelle, la configurativité est l'expression d'une structuration, au niveau linguistique le plus profond, des données conceptuelles appelées à interpréter les états de choses et les événements de la réalité prélinguistique. Le modèle linguistique le plus propre à cette compréhension de la configurativité est le modèle s é m a n t a x i q u e élaboré par L. Theban. Dans la perspective de ce modèle, les configurations sont des schémas sémantico-syntaxiques ou des organisations minimales textuelles-discursives qui reflètent les relations fondamentales de sens, possibles entre les entités.

Mai 1991

Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

DESPRE *ATLASUL LINGVISTIC ŞI ETNOGRAFIC AL PORTUGALIEI ŞI GALICIEI* (ALEPG)

ANA PAULA BANZA

Atlasul lingvistic şi etnografic al Portugaliei şi al Galiciei (Atlas Linguístico e Etnográfico de Portugal e da Galiza) (ALEPG), proiect în curs de realizare la Centrul de Lingvistică al Universităţii din Lisabona, are o istorie îndelungată, marcată de entuziasmul împărtăşit de un grup de cercetători care s-au izbit mereu de greutăţi de tot felul.

În 1932, Centrul de Studii Filologice, actualul Centru de Lingvistică al Universităţii din Lisabona, proiecta deja, în primul număr al BdF („Boletim de Filologia"), una dintre publicaţiile sale, elaborarea unui atlas lingvistic al Portugaliei şi arhipelagurilor Azore şi Madeira. Totuşi, în ciuda entuziasmului şi interesului trezit de această idee, a fost multă vreme imposibil de lansat un asemenea proiect, din lipsă de fonduri şi de colaboratori. În 1957, la Al III-lea Colocviu internaţional de studii lusitano-braziliene, Manuel de Paiva Boléo, José G. Herculano de Carvalho şi Luis Filipe Lindley Cintra, unindu-şi eforturile, au pregătit şi prezentat *Proiectul unui Atlas lingvistico-etnografic al Portugaliei şi al Galiciei* (publicat în *Actele* Colocviului, vol. II, Lisabona, 1960, p. 413—417). Dar dificultăţile continuau să împiedice realizarea proiectului. De-abia în 1970 o conjunctură favorabilă ivită în cadrul Centrului de Studii Filologice a permis începerea acestui vechi proiect. Într-o primă fază, eforturile echipei, constituită din Maria Filipa Gottschalk şi Maria da Graça Themudo Barata şi coordonată de prof. Luis Filipe Lindley Cintra, s-au axat pe pregătirea şi (re)editarea a trei opere fundamentale:

— republicarea operei lui José Leite de Vasconcellos, *Esquisse d'une Dialectologie Portugaise* (îngrijită de Maria Adelaide Valle Cintra şi publicată în 1970 — tiraj nou: 1980 — ca prim volum al publicaţiilor *Atlasului lingvistic şi etnografic al Portugaliei şi Galiciei*);

— pregătirea şi editarea unei *Bibliografii dialectale galego-portugheze*, care să prezinte toate cărţile şi articolele asupra acestui subiect apărute până în prima jumătate a anului 1975, realizată şi publicată în 1976 de Maria da Graça Themudo Barata şi L. F. Lindley Cintra şi rămasă la acel stadiu al informaţiei;

— pregătirea şi editarea chestionarului lingvistic al ALEPG (autori: Maria da Graça Themudo Barata, Maria Filipa Gottschalk şi José Victor Adragão, sub îndrumarea lui L. F. Lindley Cintra).

Componenţa echipei însărcinate cu acest proiect a suferit mai multe modificări în cursul ultimelor două decenii. Actualmente, ea cuprinde 8

membri, între care 4 cercetători — Manuela Barros și Gabriela Vitorino, din 1973; João Saramago, din 1975, și Luisa Segura da Cruz, din 1985 —, un profesor-cercetător — Ana Maria Martins, din 1983 — și, mai recent, 3 cercetători-bursieri — Ana Paula Banza, din 1989; Ernestina Carrilho și Maria Lobo, din 1990.

ALEPG a apărut, deci, tîrziu, cînd marea parte a țărilor europene publicaseră deja atlase naționale, iar unele începuseră chiar să realizeze atlase regionale.

Dacă se are în vedere tendința generalizată de a elabora atlase regionale, ar putea părea ciudat că ALEPG acoperă întreg teritoriul național portughez și o regiune anumită din teritoriul național spaniol: Galicia. Totuși, acest lucru apare firesc dacă se ține seamă de faptul că, pentru Portugalia, nu se făcuse aproape nimic în acest domeniu și că, pe de altă parte, galiciano-portugheza constituie, din punct de vedere istoric, o unitate lingvistică. Varietățile vechiului idiom leonez care se găsesc pe teritoriul portughez sînt incluse, și ele, în acest atlas.

Chestionarul utilizat este prin excelență lexical, în care predomină perspectiva onomasiologică. În ce privește conținutul, el urmează îndeaproape chestionarele publicate pînă astăzi în domeniul iberic: ALPI *(Atlas Lingüístico de la Península Ibérica)*, ALEA *(Atlas Lingüístico y Etnográfico de Andalucía)*, ALEAr *(Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja)*, ALDC *(Atlas Lingüístico del Domini Català)* și ILB *(Inquérito Lingüístico Boléo)*. Au mai fost utilizate și alte surse, cum ar fi ALM *(Atlante Linguistico Mediterraneo)* (în ceea ce privește viața maritimă), monografii și teze de licență, pentru ocupațiile specifice. Organizarea chestionarului pe cîmpuri lexicale reprezintă o adaptare a sistemului bazat pe concepte și analogii aplicat la limba franceză de Hallig — von Wartburg.

Deși e vorba de un chestionar lexical, el vizează și aspecte fonetice și fonologice, ca și probleme de morfonologie (sistemele formării pluralului și femininului, metafonia în sistemele nominal și verbal). Nu s-a optat pentru capitole consacrate exclusiv foneticii sau morfologiei, cum se întîmplă în alte chestionare. Toate aceste probleme sînt integrate în diferitele cîmpuri lexicale și sînt marcate prin semne grafice.

De asemenea, printr-un simbol specific se marchează chestiunile etnografice. Dat fiind că și etnografia este o parte importantă a atlasului nostru, anchetatorii cunosc destul de bine aceste chestiuni și le pun o dată cu restul întrebărilor. De exemplu, la cuvîntul *cesto* „coș" se întreabă și care sînt tipurile de coșuri existente în regiune. Astăzi avem deja adunată o cantitate considerabilă de materiale de ordin etnografic: descrieri detaliate, fotografii, diapozitive. Alte concepte sugerează anchetatorului adunarea literaturii orale. De exemplu, dacă e vorba de recoltarea secarei, se încearcă să se obțină cîntecele asociate acestei activități.

Acest gen de anchetă ne permite, pe de o parte, să cunoaștem realități culturale care, în cîțiva ani, probabil că nu vor mai exista și care, dispărînd, vor face să piară tot lexicul specializat referitor la ele, iar pe de altă parte, să apărăm literatura orală tot mai uitată, pe măsură ce alfabetizarea favorizează accesul la literatura scrisă și face din ea o concurentă a literaturii orale.

Dacă luăm în seamă şi chestiunile suplimentare de ordin etnografic şi morfologic, chestionarul nu are numai cele 2077 de întrebări numerotate, ci cuprinde, în fapt, dublul acestei cifre. În 1990, echipa atlasului a decis să nu pună decît o parte a chestiunilor, în prima fază, lăsînd restul pentru mai tîrziu. Chestionarul redus cuprinde aproape 1500 de întrebări. S-au menţinut numai cîmpurile lexicale considerate ca prioritare, cum ar fi „agricultura", „uneltele agricole" şi anumite activităţi, azi în curs de modernizare accelerată şi al căror lexic tinde să se schimbe rapid. Deşi această reducere presupune realizarea unei alte serii de anchete, ea are avantajul de a permite adunarea mai rapidă a datelor pentru toate punctele. Astfel, fiind reprezentate toate localităţile din reţea, vor fi posibile studii de ansamblu şi rezultatele se vor putea publica. Această măsură a fost cu atît mai necesară cu cît ancheta nu era prea avansată.

Reţeaua ALEPG, încă nestabilită în totalitate, va cuprinde, efectiv, circa 160 de puncte în Portugalia (continentală şi insulară), iar pentru Galicia sînt prevăzute circa 50 de puncte, ale căror date vor fi furnizate de cercetătorii galicieni. Pînă în momentul de faţă, chestionarul a fost pus în 95 de localităţi din teritoriul portughez, în 13 dintre ele în varianta redusă.

În ce priveşte ancheta propriu-zisă, ea este efectuată, în general, de o echipă de două persoane, care transcriu răspunsurile şi care, în plus, îi şi înregistrează pe casetă pe informatori, ceea ce facilitează o verificare ulterioară a transcrierii fonetice şi permite elaborarea unor studii complementare de ordin morfologic, sintactic şi etnografic asupra textelor orale. Se utilizează alfabetul fonetic internaţional, cu cîteva adaptări.

În timpul anchetei, cercetătorii folosesc şi albume cu desene şi cu fotografii. Acest gen de materiale s-a dovedit a fi foarte util, mai ales pentru capitole ca „animalele", „plantele" sau „uneltele agricole".

Trebuie să mai subliniem că în fiecare punct al reţelei se realizează mai multe tipuri de achete : chestionarul, în ansamblul său, este lucrat, la modul general, cu un singur informator — informatorul de bază —, care este astfel ales încît să corespundă exigenţelor tradiţionale ale geografiei lingvistice ; cu alţi informatori sînt realizate anchete parţiale, axate pe ocupaţiile care presupun un vocabular specializat. Se încearcă să se desfăşoare anchete la informator acasă, obţinîndu-se astfel, nu rareori, participarea şi a altor membri ai familiei sau a vecinilor.

Înainte de a încheia, este necesar să prezentăm situaţia actuală a lucrărilor. Cum reiese din cele spuse pînă acum, lucrările ALEPG sînt încă destul de întîrziate, lucru datorat nu numai dificultăţilor financiare deja menţionate, ci şi faptului că membrii grupului îşi consacră o parte a timpului lor unor activităţi paralele (învăţămînt sau cercetare în alte domenii). Totuşi, viitorul pare mai puţin întunecat, căci anchetele cu chestionarul redus vor permite acoperirea mai rapidă a întregii reţele a ALEPG. Pe de altă parte, cei trei cercetători-bursieri recent angajaţi pot contribui la anchete şi vor îndeplini sarcini rămase neîmplinite sistematic din lipsă de resurse umane. Astfel, de acum vor fi posibile inventarierea întregului material şi revederea transcrierii fonetice a anchetelor realizate deja, paralel cu anchetarea unor noi localităţi. Mai mult, sperăm să putem informatiza curînd toate datele de care dispunem în prezent.

În concluzie, vom spune că, deşi este o lucrare de durată, ALEPG reprezintă un proiect activ care, bazîndu-se pe efortul colaboratorilor şi pe experienţa colegilor din alte ţări, va fi cu siguranţă dus la bun sfîrşit.

ADDENDA

Spre exemplificare, iată o mostră din Chestionarul ALEPG. Este vorba de o pagină, în format redus, din volumul al doilea (cuprinzînd termeni referitori la recoltarea cerealelor).

● — Chestiune de interes fonetic şi fonologic (cuvintele subliniate fac parte din perechile minimale ale portughezei standard).

■ Chestiune de interes morfonologic.

▲ Chestiune de interes etnografic.

Caractere drepte: lexic comun.

Caractere aldine: lexic specializat.

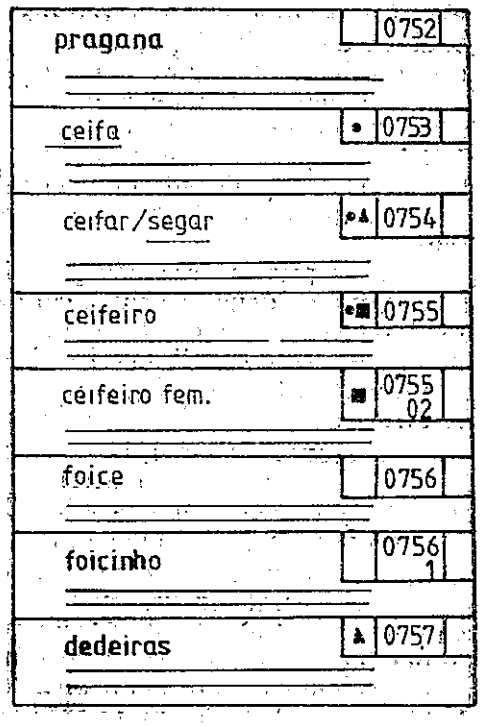

Martie 1991

Universitatea din Lisabona

REFERITOR LA: 1) „PRIORITATEA UNEI IDEI", 2) „ORIGINEA" SUFIXELOR

IOAN PĂTRUȚ

1) Discuția a fost deschisă de Iorgu Iordan într-o recenzie în care voia să atragă atenția unuia dintre autorii lucrării colective *Current Trends in Romanian Linguistics* (București, 1978) că ideea conform căreia toponimele noastre formate din apelative de proveniență slavă în limba română sînt creații românești nu slave a exprimat-o el întîi, în anul 1952, și după aceea (în 1958) E. Petrovici (I. Iordan, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 224). Îi răspunde I. Mării (în CL, XXV, 1980, nr. 1, p. 98—99), arătînd că E. Petrovici recunoaște că M. Vasmer a atras prima dată („pour la première fois") atenția că o populație creează nume de locuri servindu-se și de cuvinte de împrumut (vezi *Studii de dialectologie și toponimie* [în continuare: SDT], București, 1970, p. 195, nota 2), iar ideea aceasta (a lui M. Vasmer) a avut-o în vedere încă în studiul său *Daco-slava*, apărut în DR, X, 1941—1943, vezi p. 240.

În articolul *Rolul împrumuturilor în crearea toponimelor. (Prioritatea unei idei)* — apărut în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 499—504 —, Vasile Frățilă susține că ideea în discuție îi aparține lui G. Weigand și aduce exemple din toponimia românească, din trei studii ale lui Weigand, primul publicat în anul 1921. Din nou a răspuns I. Iordan, *Despre „prioritatea unei idei" (cu privire la articolul lui Vasile Frățilă apărut în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 499* [— 504]), în LR, XXXI, 1982, nr. 6, p. 518—519, care afirmă că „Vasile Frățilă are, deci, meritul de a fi lămurit [sic] problema priorității despre care este vorba" (p. 518), încheind: „Dar Petrovici însuși, om ponderat și meticulos la culme, nu reținuse [...] lucrarea lui G. Weigand, pe care sînt convins că o citise, apărută cu 13 ani înaintea articolului lui Vasmer" (p. 519).

Discuția a continuat-o Dragoș Moldovanu, în studiul *Repere metodologice în cercetarea toponimiei din perspectivă istorică* (I), apărut în „Limbă și literatură", 1985, p. 5—16, în care afirmă că „cel dintîi" care a făcut distincție între toponimele slave și cele „formate de români" din cuvinte de origine slavă este A. Lambrior, într-un curs de istorie a românilor, curs care s-a *pierdut*, însă ideea care interesează aici a preluat-o Ion Nădejde într-un articol din anul 1882, fructificată și de M. Gaster, într-un studiu apărut în anul 1885 (vezi p. 7) etc.

Nu mai este nevoie să menționez și alte nume, de istorici și lingviști, aduse de D. Moldovanu (*ibidem*, p. 8 seq.), întrucît distincția (care interesează aici) dintre toponimele împrumutate în limba *x* din limba *y* și toponimele formate / create de vorbitorii limbii *x* din elemente existente în limba lor împrumutate din limba *y* o găsim la B. P. Hașdeu, la anul

1870, în „Columna lui Traian", nr. 1, p. 4, în legătură cu numele satului *Grozea*, dintr-un ținut cu populație poloneză: „După nume un alt sat curat românesc; deși cuvîntul e de origine slavică, totuși nici polonii, nici alți slavi n-au nume propriu *Grozea*, atît de obișnuit la români"[1].

2) În cuvîntul introductiv la lucrarea mea *Noi studii de onomastică românească*, înaintată spre publicare, am ținut să repet părerea referitoare la „originea" sufixelor: sufixele antroponimice — ca și cele din lexicul comun — nu se împrumută, ci ele, vehiculate de nume împrumutate, sînt extrase, detașate de limba receptoare, devenind elemente ale acesteia, fapt dovedit de derivatele românești, adică formate de români, care n-au corespondente în limba din care provin numele respective[2]. Mi-am exprimat părerea aceasta într-o recenzie[3] și am reluat-o la discuții asupra raportului *Interpénétration des systèmes linguistiques*, prezentat de E. Petrovici la al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor (București, 1967), vezi *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, I, București, 1969, p. 37—56; intervenția mea, *ibidem*, p. 60—63.

Trebuie să subliniez că o asemenea părere apare cu cîțiva ani mai înainte la Al. Graur, în *Studii de lingvistică generală*, [București], 1960[4].

Evident că acest punct de vedere se opune originii „străine" a afixelor, contrar lucrărilor — unele de largă circulație — la care m-am referit cu altă ocazie[5].

Paradoxal îmi pare să constat că la cei doi lingviști numiți mai sus apar, în limba română, afixe de „origine" străină:

— la Al. Graur, în *Nume de persoane* (București, 1963): „sufixul *-eanu* [*-ean-*][6] de origine slavă" (p. 116); „sufixul *-eș* de origine slavă și

[1] Raționamentul lui Hasdeu: toponimul/antroponimul românesc *Grozea* se corelează cu rom. *groza* < sl. *groza*.

Menționez deducția corectă a lui Cicerone Poghirc în legătură cu toponimul *Grozea*: „Dar tot el [Hasdeu] a fost primul care a observat că adesеori aceste toponime de aspect slav sînt de fapt nume date de români, create din cuvinte slave care s-au încetățenit de mult în limbă" (*B. P. Hasdeu. Lingvist și filolog*, București, 1968, p. 159, unde este reprodus și citatul din „Columna lui Traian" (vezi *supra*)).

[2] A se vedea și lucrarea mea *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984, p. 55.

[3] Vezi CL, XII, 1967, nr. 2, p. 339: „sufixele așa-numite străine sau împrumutate au fost extrase din derivatele împrumutate [...]; rezultă că nu există sufixe «străine» (nici nu se poate închipui ca o limbă să utilizeze sufixe care nu îi aparțin)".

[4] „De fapt, afixele nu se împrumută deloc. Se împrumută cuvinte formate cu un afix, dar aceste cuvinte se introduc în limbă gata formate din altă limbă, ele trebuie considerate ca un tot indivizibil" (p. 268). Din cele spuse în continuare (*ibidem*), cuvîntul împrumutat nu este indivizibil, dacă afixul detașat „poate deveni [în limba receptoare] productiv, dar în acel moment el nu mai poate fi considerat ca împrumut, ci face deja parte din materialul propriu al limbii" [receptoare] (*ibidem*).

[5] În lucrarea mea *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 153 seq., sînt menționate: O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 245—249; Al. Rosetti, *Istoria limbii române, de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București], 1968, unde nici nu se vorbește de prefixe și sufixe „de origine slavă" [în derivația românească], ci: „un foarte mare număr de cuvinte [românești] se formează cu prefixe sau sufixe slave" [sic] (p. 319); cf. ediția ultimă, București, 1986, p. 293. Sînt indicate, de asemenea, în aceeași lucrare a mea, și studii mai noi (vezi p. 153—154). Am adăugat că asemenea „procedee" apar și în lucrări străine bine cunoscute (*ibidem*, p. 154—155; vezi și I. Pătruț, *Le slave commun à la lumière des interférences linguistiques*, în „Romanoslavica", XXI, 1983, p. 8, 10).

[6] Între paranteze drepte adaug forma sufixelor acceptată de mine.

maghiară în același timp" (p. 122); „*-ilă* [*-il-*] [...] este împrumutat din slavă" (p. 122); „*-otă* [*-ot-*], tot de origine slavă" (p. 122) etc.; în *Tendințele actuale ale limbii române* (București, 1968), p. 255: [prefixul] „*răz-*, de origine slavă"; „din slavă, foarte productiv, este [prefixul] *ne-*"; „prefixul de origine slavă *să-*"; *(ibidem*, p. 258): [sufixe] „elemente de origine slavă": *-eală* [*-ęal-*], *-anie*, *-enie* [*-anii̯-*, *-enii̯-*] etc.

— la E. Petrovici (în SDT): „formele *Doftenița*, *Doftănița*, acestea par a fi diminutive românești derivate cu sufixul românesc de origine slavă *-iță*" [*-iț-*] (p. 166); mai apar, în aceeași lucrare, toponime derivate din teme antroponimice „cu sufixul de origine slavă care la plural are forma *-eni* sau *-ani* (sg. *-ean*, *-an*)": *Bereni*, *Brătuleni*, *Mogoșani* etc. (p. 301); întîlnim și afirmația: „limba română a împrumutat din slavă un număr destul de mare de sufixe, care au rămas productive pînă în zilele noastre" (*ibidem*, p. 301).

Întrucît asemenea afirmații și exemple apar mai ales în studiul intitulat *Românii creatori de toponime „slave"* (în SDT, p. 292 seq.), în care combate „greșeala metodologică ce se face destul de des în cercetările toponomastice de a neglija rolul împrumuturilor în crearea toponimelor" (p. 292), referindu-se și la studiul menționat al lui M. Vasmer (vezi *supra*), se înțelege că inexactități ca cele remarcate trebuie considerate ca inadvertențe.

Am semnalat asemenea cazuri (care contravin părerilor lui Al. Graur și E. Petrovici) ca avertisment împotriva celor care ar încerca să le utilizeze ca argumente pentru susținerea existenței sufixelor împrumutate.

SUR: 1)« LA PRIORITÉ D'UNE IDÉE », 2) L'« ORIGINE » DES SUFFIXES

(Résumé)

1) On trouve pour la première fois chez B. P. Hasdeu, en 1870, la distinction entre les toponymes roumains de provenance slave et les toponymes créés par les Roumains de mots roumains empruntés aux Slaves;

2) Un avertissement contre l'« origine étrangères » des suffixes.

Iunie 1991

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

LAURENŢIA DASCĂLU-JINGA, MARIA TEODORESCU, ANCA ULIVI, *Antologia fonetică a limbii române*. Coordonator: ANDREI AVRAM, Bucureşti, 1988, 833 p.

Elaborată în cadrul Sectorului de fonetică şi lingvistică structurală al Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice din Bucureşti, lucrarea pe care o prezentăm a fost încheiată în 1976. Întîrzierea publicării ei se motivează în primul rînd prin dificultăţile de ordin tehnic, cauzate de multitudinea sistemelor de transcriere fonetică cu semne grafice specifice şi cu numeroase semne diacritice, în unele cazuri cu valori diferite.

În introducerea semnată de Andrei Avram, sînt date o serie de informaţii utile pentru cei ce consultă lucrarea. Scopul ei este de a pune la îndemîna cercetătorilor interesaţi un mijloc de informare rapidă asupra particularităţilor fonetice ale limbii române moderne şi contemporane, atît sub aspect literar/comun, cît mai ales dialectal, fără a fi neglijate aspectele sociale şi stilistice.

Antologia cuprinde 1030 de texte. Dintre acestea, 38 (3, 69%) reprezintă limba literară/comună, iar 992 (96,31%) texte dialectale. De reţinut este faptul că, pentru prima dată, se publică la un loc texte literare, în limba comună, cum preferă autorii să o numească, şi texte dialectale. Cele 38 de texte în limba literară/comună sînt reproduse în transcriere fonetică, după anumite izvoare, sau, în majoritatea cazurilor, sînt transcrise fonetic după înregistrări, fie în lectura autorilor, fie în lectura unor actori, şi după emisiuni radiofonice.

Preponderente, cu o mare majoritate, sînt, după cum se poate constata, textele dialectale. Cele 992 de texte dialectale se repartizează pe dialecte astfel: dialectul dacoromân e reprezentat de 860 de texte (86,69%), dintre care 833 (96,86%) din 590 de localităţi de pe teritoriul actual al României, iar 27 de texte (3,13%) din 22 de localităţi situate în afara graniţelor ţării: dialectul istroromân este prezent cu 33 de texte (3,32%) din 8 localităţi; dialectul meglenoromân, cu 29 de texte (2,92%) din 8 localităţi; dialectul aromân, cu 70 de texte (7,05%) din 44 de localităţi. Se cuvine a menţiona că aproape o zecime din textele cuprinse în *Antologie* sînt inedite. Din totalul de 1030 de texte, se publică pentru prima dată 96 (9,32%), care se repartizează, după cum urmează: limba literară/comună — 32; dialectul dacoromân — 39; dialectul istroromân — 7; dialectul meglenoromân — 6; dialectul aromân — 12. Prin acestea, se sporeşte valoarea lucrării.

Deoarece marea majoritate a textelor reprezintă graiurile populare, *Antologia fonetică a limbii române* poate fi comparată cu antologiile dialectale, publicate pînă în prezent. Faţă de acestea, este mai cuprinzătoare, acoperă toate zonele locuite de români, pe care autorii le-au avut în vedere, e minuţios lucrată şi dispune de instrumente şi informaţii foarte utile pentru cercetători: lista izvoarelor, lista localităţilor, lista echivalentelor unor litere şi semne din diverse sisteme de transcriere fonetică în sistemul ALR şi, în mod special, indicele analitic, cu indicaţiile necesare pentru utilizarea lui. Bine venite sînt notele care însoţesc textele. Prin ele se atrage atenţia asupra mai multor aspecte fonetice ale aceluiaşi cuvînt, se semnalează transcrieri (posibil) greşite, se corectează greşeli de tipar, se fac comentarii asupra variantelor fonetice etc.

Fără îndoială, *Antologia fonetică a limbii române* nu serveşte numai pentru studierea foneticii, pe care autorii au avut-o în atenţie. O putem considera deopotrivă morfologică, sintactică şi lexicală, fiindcă în textele cuprinse în ea se găsesc şi particularităţi referitoare la domeniile respective. (Desigur, s-ar putea pune întrebarea dacă ar fi justificată o antologie morfologică, sintactică sau lexicală a limbii române.) E adevărat, însă, că fenomenele fonetice sînt mai numeroase şi mai frecvente în vorbire, respectiv în texte. Din această cauză ele dau o anumită coloratură vorbirii, mai uşor sesizabilă, şi, în procesul de diferenţiere, parţial, devin trăsături caracterizatoare ale unităţilor lingvistice.

Pînă la apariţia unei noi ediţii — ceea ce, în condiţiile actuale, nu se poate prevedea într-un viitor apropiat —, ar fi necesar să se publice un supliment al lucrării, care să cuprindă texte, selectate după aceleaşi criterii, din Republica Moldova şi din alte ţinuturi ale Uniunii Sovietice, în care se vorbeşte românește. S-ar acoperi astfel, cu adevărat, întreg teritoriul limbii române.

Prin realizarea acestei lucrări, autorii au reuşit să-şi atingă scopul propus. Utilitatea ei va răsplăti munca lor competentă, asiduă şi migăloasă.

Martie 1991

Romulus Todoran
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

MIOARA AVRAM, *Ortografie pentru toți — 30 de dificultăți*, București, Editura Academiei Române, 1990, 167 p.

„Demonstrație a existenței unor dificultăți ortografice reale, variate și complexe", urmărind să faciliteze „înțelegerea, însușirea și aplicarea normelor ortografice actuale ale limbii române", cartea Mioarei Avram reține o serie de situații în care chiar vorbitorul de limba română atent, exigent și informat, în circumstanța exprimării scrise alege cu greu între „două sau mai multe soluții teoretic posibile".

Considerată de autoare un pandant al *Gramaticii pentru toți*, lucrarea pune, pe rînd, în discuție unele dintre dificultățile ce derivă din caracterul fonetic al ortografiei și din influența pronunțării asupra scrisului. Autoarea are în vedere dificultățile și nu abaterile de la normă; de aceea, dificultățile sînt tratate în funcție de normele acceptate ca atare și în acord cu principiul fonetic, morfologic și sintactic al ortografiei noastre.

Cele treizeci de dificultăți tratate de Mioara Avram sînt privite ca atîtea „teme" supuse dezbaterii și argumentării.

Alegerea între o vocală sau alta, între o vocală sau un diftong, între o consoană sau un grup consonantic constituie obiectul secțiunilor inițiale ale lucrării. Dificultățile ce apar datorită existenței mai multor semne grafice pentru același sunet sau pentru același complex sonor, precum și cele generate de practica abrevierii, de utilizarea cratimei și a majusculei își găsesc o tratare corespunzătoare. Un indice de cuvinte înregistrate în variantele lor corecte oferă, celui interesat, posibilitatea de a identifica forma în acord cu norma ortografică și de a evita astfel formele incorecte.

Dorindu-se o expunere obiectivă, o sistematizare și o explicare a normelor în vigoare, cartea își justifică destinația prin criteriile pe care le formulează pentru depășirea fiecărei dificultăți enunțate în titlul paragrafului; astfel, strucura morfologică a verbului, natura consoanei finale a unor substantive, caracterul dur sau palatal al consoanei precedente devin criterii pentru a opta între notarea cu *a* sau cu *ea* în situații precum cele ce țin de indicativul prezent, 3 sg. și pl., al verbelor *a agrea, a crea, a așeza, a înșela* și de substantive precum *tînjală, cîrjă, lojă;* poziția diftongului în cuvînt, manifestarea diftongului în structuri morfologice precum formele articulate ale substantivelor cu tema în *i*, verbele cu tema în *i* sau formate cu sufixul *a* de la tema în *i (încheia, descheia, îmbăia, înapoia, întemeia)* conduc spre varianta corectă atunci cînd e de ales între a scrie cu *ia* sau cu *ea*; proveniența cuvîntului din „fondul tradițional, vechi și popular" sau din fondul neologic, existența corespondentului fonetic în pronunțarea literară, vecinătatea unei consoane, ca și distribuția între vocală și consoană sînt criterii operante pentru scrierea cu sau fără *h*; valoarea vocalică sau semivocalică a literei, sesizarea deosebirii acustice, distincția între formele articulate și cele nearticulate de plural (la substantive ca *pui, arbitru, fiu, scatiu, spahiu*) și între genitiv-dativ feminin singular (la substantivele *fată, mare*), distincția între infinitiv și indicativ sau și conjunctiv prezent, 2 sg. (la verbele *a ști, a fi*) motivează opțiunea pentru *i* sau *ii*, respectiv *iii*; etimologia, chiar dacă nu conduce la o regulă cu valoare generalizantă, evoluția etimonului în franceză, engleză sau germană interesează pentru alegerea între *s* sau *z*, alegere recunoscută ca una dintre „cele mai dificile probleme ale ortografiei românești"; alcătuirea de „inventare clasificate și de reguli particulare referitoare la unii formanți" asigură scrierea corectă cu *h*, *c* sau *ch*; interdicția ca despărțirea să se facă după sau înaintea unui segment lipsit de o vocală propriu-zisă, regulile fonetice pentru cuvintele primare, cele morfologice pentru cuvintele compuse și pentru derivate conduc spre despărțirea corectă a cuvintelor la capăt de rînd.

Regulile și — acolo unde regula generală nu se poate da — indicațiile cu rol orientativ din cuprinsul lucrării nu privesc doar substantivele comune. Fiecare paragraf rezervă un spațiu considerabil tratării ortografiei toponimelor și antroponimelor, fapt semnificativ pentru specificitatea domeniului în condițiile în care *Îndreptarul ortografic* și *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic* datorează disciplinei numelui propriu dacă nu capitole unitare, cel puțin o regrupare a normelor. „Dorința purtătorului", „tradiția" și cu atît mai puțin „libertatea purtătorului" de a alege între două variante ale aceluiași nume nu sînt criterii operante în acord cu principiile denominării personale și nu pot facilita notarea, cel puțin în stilul administrativ, a numelor proprii; originea și regulile de transliterare a numelor proprii, fie ele slave sau grecești, preluate prin filieră slavă sau greacă, ar putea oferi reguli stabile; fixarea normelor referitoare la numele propriu după forma care s-a impus ar trebui să reducă variantele fonetice și grafice acceptate la prenumele masculine; identificarea unor norme cu specific onomastic (în acord cu categoriile antroponimice, cu criteriile de denominare) și impunerea lor cu fermitate (chiar în dauna variantelor) ar fi în folosul domeniului.

Apărută într-un moment în care normele ortografice sînt încălcate flagrant (numeroase publicații și personalități au rămas la *odată cu* în loc de *o dată cu*, la *continuu* pentru indicativ

prezent 1 sg., în loc de *continuu* etc.) nu numai din necunoaştere (unii dau expresie dezacordului faţă de normă prin utilizarea majusculei doar la primul termen constitutiv al numirilor de instituţii, întreprinderi, asociaţii sau folosesc în poziţie intervocalică *s* în loc de *z*), cartea Mioarei Avram, răspunzînd unei reale necesităţi, se detaşează de lucrările de ortografie anterioare prin modalitatea academică, de a accepta norma tocmai în vederea posibilei îmbunătăţiri viitoare a regulilor şi implicit a scrierii.

Autoarea îşi amînă dreptul de a formula opţiuni personale pentru spaţiul unei cărţi cu altă destinaţie, tocmai pentru ca scopul acestei cărţi să rămînă cel avut iniţial în vedere : o ortografie pentru toţi.

Martie, 1991

Ştefan Gencărău
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

VIOREL HODIŞ, *Apoziţia şi propoziţia apozitivă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1990, 198 p.

Rezultat al unor preocupări de aproape trei decenii, concretizate în numeroase studii şi într-o lucrare de doctorat consacrată apoziţiei şi propoziţiei apozitive, cartea de faţă reuneşte şi sintetizează opiniile autorului asupra acestei categorii, preluînd unele sugestii şi, mai ales, combătînd păreri emise anterior.

În interpretarea unui foarte bogat şi variat material exemplificativ autorul dovedeşte un fin şi exact simţ al analizei sintactice—singurul aspect al abordării apozării în această carte, punctele de vedere stilistic şi semantic, în general, deosebit de promiţătoare, aşteptîndu-şi cercetătorii.

Lucrarea are trei părţi, primele două teoretice, iar a treia, o aplicare practică a ideilor din celelalte pentru unele propoziţii relative.

În partea întîi — retrospectivă critică — , în termeni moderni, cu o argumentaţie convingătoare, se combat opiniile celor care susţin că apoziţia ar fi unitate sintactică subordonată (atribut sau nume predicativ) sau că, în cazul apozitivei, tipul de relaţie (numit de autor *apozare*) ar fi de subordonare, ceva între subordonare şi coordonare, coordonare, ar fi raport sintactic distinct sau că ar fi vorba de nonraport sintactic.

În a doua parte a lucrării autorul demonstrează, cu numeroase exemple, că „ . . . valoarea morfologică a componenţilor sintactici apozaţi nu indică nici o consecinţă pentru relaţia de apozare în sine. Singurii factori care contează, în toate tipurile de structuri apozate, sînt echivalenţa sintactic-funcţională a componenţilor şi identitatea lor referenţial-semantică" (p. 69). Confruntînd apozarea, apoi coordonarea şi subordonarea cu relaţia de echivalenţă, se constată că subordonarea, fiind o relaţie de dependenţă, nu are nimic comun cu echivalenţa, pe cînd celelalte două se realizează întotdeauna între termeni echivalenţi din punct de vedere funcţional-sintactic, şi se ajunge la concluzia că „După acest criteriu, al confruntării cu relaţia de echivalenţă — criteriu pe care-l considerăm dominant printre celelalte care vor urma — *apozarea se aseamănă cu coordonarea, opunîndu-se subordonării*" (p. 96). Comparînd tipurile de relaţii, autorul observă că relaţiile de echivalenţă (coordonarea propriu-zisă şi apozarea) sînt *plurimembre*, în opoziţie cu subordonarea — relaţie între termeni neechivalenţi —, care este exclusiv binară sau *bimembră* (p. 107), şi că există un paralelism construcţional şi funcţional între coordonarea şi apozarea unităţilor sintactice, ele constituind „. . . două *aspecte ale unuia şi aceluiaşi mecanism sintactic de relaţionare*, realizare concretă, în domeniul limbii, a abstractei relaţii de echivalenţă . . ." (p. 114).

Între coordonare şi apozare sînt puse în evidenţă o serie de asemănări, dar şi cîteva diferenţe specifice. Astfel, în timp ce unităţile sintactice coordonate se referă fiecare la un referent distinct, cele din apozare se referă la unul şi acelaşi referent, toţi termenii apozaţi actualizînd unul şi acelaşi *denotatum*, fiind *coreferenţi*, cum îi numeşte autorul, sau, altfel spus, „ . . . în timp ce termenii coordonaţi sînt echivalenţi doar *sintactic*, termenii apozaţi prezintă o dublă echivalenţă : sintactică şi semantic-referenţială" (p. 116). E diferenţa considerată ca cea mai importantă şi cea mai tranşantă, în ea avîndu-şi originea toate celelalte diferenţe specifice.

O altă diferenţă între apozare şi coordonare priveşte mijloacele prin care se realizează aceste relaţii sintactice. Pe cînd coordonarea se poate realiza atît prin joncţiune cît şi prin juxtapunere, apozarea se realizează numai prin juxtapunere, adverbele apozitive neavînd caracter conjuncţional. Termenii apozaţi nu permit relaţionarea prin conjuncţie, care presupune refe-

renți distincți. *Adică, anume* etc. nu pot fi considerate conjuncții, e de părere autorul, prezența acestor adverbe apozitive fiind facultativă, permanentă în realizarea apozării rămînînd juxtapunerea cu însemnele ei (pauza, marcată grafic prin virgulă, perechea de virgule, diferite paranteze etc.). Aportul adverbelor apozitive e mai mult de ordin semantic-referențial, „de explicitare a relației".

Încă o deosebire între apozare și coordonare, surprinsă de autor, se referă la posibilitatea comutării cu zero a termenilor, sub condiția păstrării integrității referențiale a mesajului. Astfel, în cazul apozării comutarea cu zero a unuia (din doi termeni) sau a mai multora (păstrînd unul) este posibilă, pe cînd în coordonare este exclusă.

Mai dăm două dintre diferențele specifice menționate în lucrare. Una privește fenomenul nerepetării unor indici de gramaticalitate (prepoziții, conjuncții subordonatoare, articole etc.), care e mai adînc și mai frecvent în apozare decît în coordonare, cealaltă referindu-se la funcțiile sintactice subordonate eterogene, ce pot apărea în relația de coordonare (într-un exemplu ca *El mergea cu oricine și oriunde*), dar sînt excluse în apozare (nefiind reperabil gramatical un enunț precum *El mergea cu oricine, adică oriunde*).

Ultima parte a lucrării, o aplicare practică a opiniilor susținute în primele două, se ocupă de propozițiile relative, acestea înțelese în accepția subordonatelor a căror joncțiune se face cu pronume (adjective) sau adverbe relative, indiferent de funcțiile sintactice pe care le îndeplinesc față de vreun termen regent din supraordonată. În cazul relativelor atributive autorul îngustează sfera de investigație, oprindu-se doar la cele care vizează un corelativ în propoziția regentă, corelativ care este, de multe ori, pronume (adjectiv) demonstrativ sau adverb pronomial. Se au în vedere fraze precum : *Ce pui în pămînt, aia răsare. De unde nu-i, de acolo nu se varsă, Cînd venea, atunci era bine.*

Analizînd natura relațiilor sintactice ce se stabilesc între propoziția subordonată relativă și corelativul său, precum și a celor pe care le stabilesc aceste două unități sintactice față de termenul lor regent comun, se ajunge la concluzia că în prima frază de mai sus relativa și corelativul său sînt unități sintactice subiective și apozitive în același timp. Relația sintactică în cauză (dintre subordonata *ce pui în pămînt* și corelativul său *aia*) este apozitivă (și nu de coordonare propriu-zisă) datorită caracterului coreferențial al termenilor participanți la relație, corelativul comunicîndu-ne „în comprimat" aceeași informație cu cea exprimată de relativă în întregul său. Logic, autorul conchide : „Corelativul și subordonata relativă ne comunică aceeași informație semantic-referențială și [...] aceeași informație sintactică. Altfel spus, fiind *echivalente semantic* și *sintactic*, cele două unități sintactice se află în relație apozitivă" (p. 164).

Dintre concluziile la această parte a lucrării, consonante cu ale întregii cărți, cîteva au implicații majore în analiza sintactică. Trebuie reținut că relativa nu se subordonează corelativului și că ambele unități sintactice se subordonează direct și simultan aceluiași termen regent, predicatului (cu excepția corelativului-subiect), fapt ce impune acestor unități funcții sintactice echivalente. Deoarece exprimă același mesaj și trimit la același referent, relativa și corelativul sînt coreferente, identitatea referentului determinînd echivalența semantic-referențială a acestora. Fiind unități sintactice corelate sintagmatic, echivalente atît sintactic, cît și semantic-referențial, relativa și corelativul său se află între ele în *relație apozitivă*, cu funcțiile de apozitivă, respectiv de apoziție. În sfîrșit, mai e de reținut că ele îmbină funcții ale subordonării cu altele ale apozării.

Autorul acestei lucrări, care este o adevărată monografie a apoziției și a apozitivei, dovedește o bună stăpînire a elementelor necesare analizei fenomenului sintactic, a fenomenului lingvistic în general, argumentele în sprijinul tezei că apoziționarea este, în esență, o variantă a coordonării convingînd. Poate că urmărirea felului cum gramaticile moderne ale unor limbi (avem în vedere mai ales franceza, italiana, spaniola) analizează aceleași fapte de limbă ar fi adus argumente noi punctului de vedere susținut.

În orice caz, gramaticile românești normative vor trebui să țină seama de opiniile autorului acestei lucări și apoi, nu peste mult timp, acest lucru să se reflecte și în manualele școlare.

Aprilie 1991

Viorel Bidian
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

„Grazie" — „Prego". Le formule di cortesia in alcune regioni d'Italia. A cura di T. SLAMA-CAZACU e G. MININNI, Bari, Adriatica Editrice, 1989, 249 p.

Volumul prezintă rezultatele obținute de un grup de cercetători de la Universitățile din Bari, Bologna și Aquila, coordonați de prof. Tatiana Slama-Cazacu și Giuseppe Mininni (profesor de psiholingvistică la Universitatea din Bari), în studierea formulelor de politețe prin prisma unei direcționări originale date de Tatiana Slama-Cazacu.

Lucrarea este structurată în trei părți: *Proposta per uno studio comparativo italiano-romeno (Basi teoriche, metodologia, dati, repertorio)*; *Le „formule di cortesia" nel contesto italiano*; *Alcune variabili delle formule di cortesia in contesto italiano*, care cuprind șapte studii de întinderi diferite.

Prima parte o constituie studiul profesoarei Tatiana Slama-Cazacu, *Le formule di cortesia in romeno: analisi di un repertorio* (p. 19—93), care dezbate, completează și actualizează studiul sociolingvistic asupra formulelor de politețe din limba română (publicat într-o primă variantă în SCL, XXXIV, 1983, nr. 3, p. 237—263, și nr. 4, p. 287—310; vezi și *Cîteva observații comparative asupra formulelor de politețe din limba română și din cea italiană (trei regiuni din Italia)*, în *Dialectologica*, București, 1989, p. 201—210), conferind materialului românesc calitatea de element comparabil cu cel italian (și uneori cu formule corespunzătoare din engleză, franceză, germană, rusă, greacă, turcă etc.).

Definite ca structuri lingvistice relativ fixe, obligatorii ca formă și funcție în situații determinate, reprezentînd acte verbale acoperitoare ale regulilor de politețe, formulele de politețe (FeCo) sînt prezentate ca elemente ale uzului strategic al limbii (după Brown și Levinson). Regulile de politețe conțin normele de comportare și de conviețuire în spiritul bunei-cuviințe și al respectului reciproc într-un grup social, reflectînd modul în care un popor consfințește respectarea unor valori etico-sociale și reglementează aplicarea acestora (vezi și Marica Pietreanu, *Salutul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 14—15). După definirea conceptelor de politețe și de formulă de politețe, autoarea expune metodologia folosită în cercetarea acestui domeniu, metodologie urmată întocmai de autorii celorlalte studii din cuprinsul volumului.

Materialul lingvistic din care sînt alcătuite bogatele repertorii, atît românești, cît și italienești, este adunat, în primul rînd, printr-un chestionar datorat profesoarei Tatiana Slama-Cazacu, de peste 40 de întrebări, ce acoperă întregul cîmp de situații în care se recurge la FeCo, iar în al doilea rînd, prin observația directă, în ambele cazuri urmărindu-se studierea dinamic-contextuală (metodă descrisă de T. Slama-Cazacu) a acestor elemente.

În analiza concretă a FeCo, autoarea urmărește complexitatea lor sintactică și componența morfologică, topica termenilor constituenți, care de obicei este fixă, cîmpurile lexicale antrenate de FeCo (se observă o selecție naturală a termenilor și a semnificațiilor cu valori pozitive, benefice), contextul situațional în care sînt folosite (obligatoriu în dialog, adesea însoțite de gesturi și mimică) și care motivează o anumită intonație, valorile stilistice, FeCo fiind uneori expresii spontane ale emoției.

Funcția FeCo este dată de măsura în care vorbitorii se conformează regulilor de conviețuire socială și de gradul de adeziune și de integrare în comunitatea lingvistică respectivă, aceste formule avînd rolul nu atît de organizare a interacțiunii lingvitice, cît de stabilire a contactului pe cale verbală cu partenerii.

Obligativitatea FeCo este impusă de respectarea normelor de comportament ale comunității, care prevede folosirea lor în împrejurări bine determinate. Psihologic, FeCo se încadrează în procesul general al formării diverselor obișnuințe, care le explică și persistența în limbaj și presupun învățarea lor pe bază de memorare, fiind transmise din generație în generație. Ele variază în raport de evoluția societății.

Prin studiul său, profesoara Tatiana Slama-Cazacu aduce în centrul atenției sociolingviștilor străini un foarte bogat repertoriu de FeCo românești, pe care le analizează sub toate aspectele enunțate mai sus. Este pus în evidență faptul că FeCo românești fundamentale (din sfera salutului, a rugăminții, a mulțumirii) provin din latină.

FeCo comune diferitelor limbi se pot explica prin influențe directe/împrumuturi, prin substrat comun/fondul latin pentru română și italiană, prin coincidențe de arie geografică, de evoluție social-istorică, de mentalitate etc.

A doua parte a volumului o formează două studii semnate de Giuseppe Mininni: *Note di semantica interazionale: sulle tracce della „cortesia"* (p. 97 — 110) și *Le formule di cortesia in alcune regioni d'Italia: resoconto di una ricerca* (p. 111—163).

După ce se oprește asupra termenilor *bună-cuviință, bună-creștere, bună-purtare, gentilețe*, sprijinit pe citate din scriitori (Dante, Petrarca, Francesco da Barberino) și din dicționare ale limbii italiene, pe proverbe și zicători, autorul trece în revistă, în primul studiu, sensurile

cuvîntului *cortesia*, referindu-se şi la alţi termeni din acelaşi cîmp semantic (*valore*, *fede*, *onore* etc.). Totodată relevă particularităţile istorico-sociale ale conceptului de politeţe în diferite epoci. „Cortesia" se manifestă ca un principiu de pragmatică transcendentală, avîndu-şi izvorul în atitudinea individului de a întreţine relaţii pozitive înăuntrul grupului căruia îi aparţine, determinîndu-i specificul sociocultural ca fiinţă umană. Această atitudine a individului se manifestă în planul vorbirii prin FeCo. Un rol deosebit în procesul de formare a deprinderilor politicoase şi a folosirii prompte şi adecvate a FeCo revine familiei şi şcolii.

În al doilea studiu, G. Mininni prezintă rezultatele unei cercetări întreprinse asupra unui corpus foarte bogat de FeCo, obţinut prin aplicarea chestionarului Tatianei Slama-Cazacu în Bologna, Aquila şi Bari. Chiar dacă grupurile de cercetători nu au urmărit cu consecvenţă obţinerea unor date comparabile, rezultatele pun în lumină asemănări şi diferenţieri în ce priveşte grupurile pe vîrste, sexe, profesii etc. Răspunzînd la întrebările c e se spune, c u m, c î n d, c u i, d e c e, autorul reuşeşte să dea o interpretare în cheie sociosemantică formulelor de politeţe.

Clasificarea FeCo în baza criteriului situaţiei (întîlnire, despărţire, întrebări, scuze etc.) şi a finalităţii/intenţiei (urare, salut, complimente, mulţumire, solicitări, invocaţii etc.) este prezentată în tabele ce redau în procentaje repartizarea FeCo pe diferite categorii (de vîrstă, de sex, pe localităţi), creînd astfel o imagine complexă asupra FeCo italieneşti. Analiza semnificaţiei tipurilor FeCo duce la concluzia că repertoriul studiat aici de autor se încadrează în coordonatele omogene de pe teritoriul Italiei.

Repartiţia FeCo în funcţie de statutul lor în limbă relevă faptul că numărul cel mai ridicat de atestări îl au FeCo standard, iar cel mai mic (maximum 30%) îl au variantele (regionale, dialectale, idiolectale, sociolectale). Autorul studiului în discuţie ajunge la unele concluzii interesant de menţionat: slaba diferenţă a FeCo între regiuni; abandonarea progresivă a FeCo prea tradiţionale/învechite; creşterea standardizării FeCo (datorită contactelor intensificate între grupuri şi a mijloacelor de comunicare în masă); accentuarea în comunicarea cotidiană a singularităţii FeCo şi a noutăţii lor expresive.

În studiul *La cortesia in Puglia: Per un'analisi dell'opposizione tra formule standard e varianti in rapporto all'età, al sesso e alla scolarità*, Giuseppe Mininni, Maria Grazia Albano, Bianca Lovecchio analizează, cum reiese chiar din titlu, formulele standard (considerate obligatorii pentru diferite situaţii şi scopuri), cele alternative (semnalate ca opţiuni posibile) şi cele mai importante FeCo dialectale, urmărind repartiţia lor pe vîrste, sexe şi nivel cultural. Materialul a fost adunat de la 40 de informatori din Puglia, cu chestionarul despre care am mai vorbit. Tabelele relevă de la prima vedere o preferinţă netă a tuturor categoriilor de informatori pentru tipul standard, cel mai mic procentaj întrunindu-l tipul dialectal.

Flavio Manieri şi Diana Ponterotto, în *Formule di cortesia e status di destinatario in italofoni*, exemplificînd cu material cules din două comunităţi din Abruzzo, examinează efectul pe care îl are statutul social al destinatarului în alegerea FeCo, ajungînd la concluzia că, în ciuda formelor fixe şi obligatorii în situaţii determinate, FeCo sînt supuse variaţiei cînd e vorba de raportare la statutul social al destinatarului, mai ales la categoriile copii, tineri şi adulţi. Autorii constată că această influenţă asupra FeCo şi în general asupra strategiilor politeţii este strîns legată de specificul sociogeografic şi politico-istoric care a determinat o anumită percepţie şi interpretare colectivă.

În studiul *Sulle formule di scusa*, Stefania Stame se opreşte la răspunsurile chestionarului general pus în Bologna, privitoare la formulele de scuză (FeS), departajate pe 4 grupe de vîrstă, şi constată că uzul FeS este obligatoriu în anumite situaţii, iar în altele nu. Raportate la situaţiile care le provoacă, FeS au diferite funcţii care exprimă: deferenţa, apropierea, minimalizarea, precauţia etc. Autoarea pune în evidenţă, spre deosebire de alţi cercetători care tratează uzul FeS al „curtoaziei negative", FeS în conţinutul lor „pozitiv".

Studiul care încheie volumul prezentat este semnat de Marina Mizzau: *Ironia e cortesia*. După ce defineşte ironia ca figură retorică ce constă în a spune ceva şi a face să se înţeleagă exact opusul, autoarea cercetează mecanismul prin care unele acte lingvistice pozitive, ca FeCo (complimente, felicitări, mulţumiri, urări etc.), pot deveni ironice cînd sînt private de aspectul solemn şi formal pe care îl comportă uzul lor. În acest fel, existenţa ironiei în FeCo pare paradoxală. Analizînd diferite exemple, demonstrează de fapt că FeCo se schimbă în raport cu evoluţia istorică şi socială a comunităţii lingvistice care le dă naştere.

Volumul *„Grazie"—„Prego"*, în ciuda varietăţii studiilor pe care le cuprinde, este un volum cu profil unitar prin concepţia comună pe care fiecare autor a înţeles să o aplice în cercetarea personală, pe de o parte, iar pe de altă parte, prin datele lingvistice comparabile, obţinute pe baza aceluiaşi chestionar. Fiecare studiu beneficiază de o aparatură critică la zi, oferind un

cadru sociolingvistic larg, în care formulele de politeţe îşi află un loc de primă importanţă. Acest volum, nu numai că se consultă cu mult folos de către sociolingvişti, dar se şi citeşte cu plăcere şi interes.

Aprilie 1991

Sabina Teiuş
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

JAN ŠABRŠULA, *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*, Praha, Université Karlova, 1989, 130 p.

Noua carte a reputatului romanist ceh, profesorul Jan Šabršula, urmăreşte să prezinte din punct de vedere teoretic mai întîi, apoi şi cu exemplificări „la obiect", problemele funcţionării a două limbi puse în contact, aceasta sub semnul constant al unei concepţii analitice despre modul de funcţionare a semnului lingvistic. Se ocupă, deci, de confruntarea a două limbi, însă de acea confruntare care ţine cont de posibilităţile de reformulare, de posibilităţile de a produce sinonime ocurenţiale, familii parafrastice, aceea care ar merita numele (propus de autor) de *stilistică comparată*. Termenul este avansat oarecum şi ca un „înlocuitor" — mult mai plin de cuprindere şi mai puţin rebarbativ — pentru cel de *gramatică contrastivă*, pe care autorul pare să nu-l agreeze în mod deosebit. Ideea profesorului ceh ar fi aceea de „atomizare" a lingvisticii generale în studii teoretice pe perechi de limbi (ceea ce, credem noi, este de nerealizat într-un procentaj semnificativ pentru toate combinaţiile mai importante posibile).

În primele patru capitole ale cărţii (1. *Interaction, communication*; 2. *La traduction et l'interprétation en tant que communication indirecte*; 3. *La traduction est-elle possible?* 4. *Communication et langage humain. Langage, langue, texte. — Signe linguistique*), argumentate cu acribie metodologică şi nelăsînd loc concesiilor, autorul prezintă reţeaua de concepte teoretice care îi vor sluji la demonstraţie în capitolul 5., *Théorie linguistique de la traduction et de la médiation. — Activité médiatrice. Procédés de la traduction. — Procédés techniques du transcodage.*

Într-o manieră aparent tehnicistă, gîndită cu savantă rigoare, autorul reformulează principiul potrivit căruia „nu se traduc cuvinte şi/sau relaţii gramaticale, ci idei". Scrie profesorul Šabršula: „Semnele parţiale în două enunţuri paralele (enunţul din limba de plecare, LD[—Langue de Départ, n.n.], textul de plecare, TD[—Texte de Départ, n.n.], şi enunţul din limba de sosire, LA [— Langue d'Arrivée, n.n.], textul de sosire, TA[— Texte d'Arrivée, n.n.]) sînt diferite, desemnarea lui TD trebuie să fie identică celei a lui TA". Prin aceasta, desigur, autorul se delimitează categoric de cei care continuă să vadă în fiecare limbă rezultatul (sau sursa) unei anume şi diferite „viziuni asupra lumii" (decupajul realităţii).

Cu toate că acest capitol, 5., cel mai extins (90 de pagini din totalul de 130) se ocupă, după cum e şi firesc, de problema anunţată în titlu, regăsim şi aici efortul constant al autorului de a defini şi a implementa concepte operaţionale şi termeni univoci, ceea ce face ca eseul său să fie mult mai amplu. Foarte instructiv sub acest aspect este subcapitolul 5.2., care tratează despre calc, transpunere, redundanţă, explicitare, adaptare, echivalenţă ş.a.

Capitolul 6. este consacrat problemelor traductologice puse de *subcoduri*, ararcori aceleaşi (atît ca număr, cît şi ca valoare) în două limbi diferite, ceea ce impune cu necesitate recurgerea la compensări.

În sfîrşit, în ultima secţiune a cărţii sînt abordate variantele de interpretare: consecutivă, „simultană", semiconsecutivă — altminteri destul de rapid expediate. *Concluzia* volumului porneşte de la ideea, aproape unanim acceptată, potrivit căreia *medierea* depăşeşte cadrul unei simple *transcodări*, pe care o dezvoltă şi o argumentează. De asemenea, o altă idee la fel de larg recunoscută ca valabilă, în sprijinul căreia autorul aduce dovezi mai vechi şi mai noi, este că nu trebuie confundată *limba* cu *textul*. Nu putem încheia fără să menţionăm aportul de utilitate a *Glosarului* de termeni tehnici folosiţi în corpusul cărţii.

Mai 1991

Tudor Ionescu
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

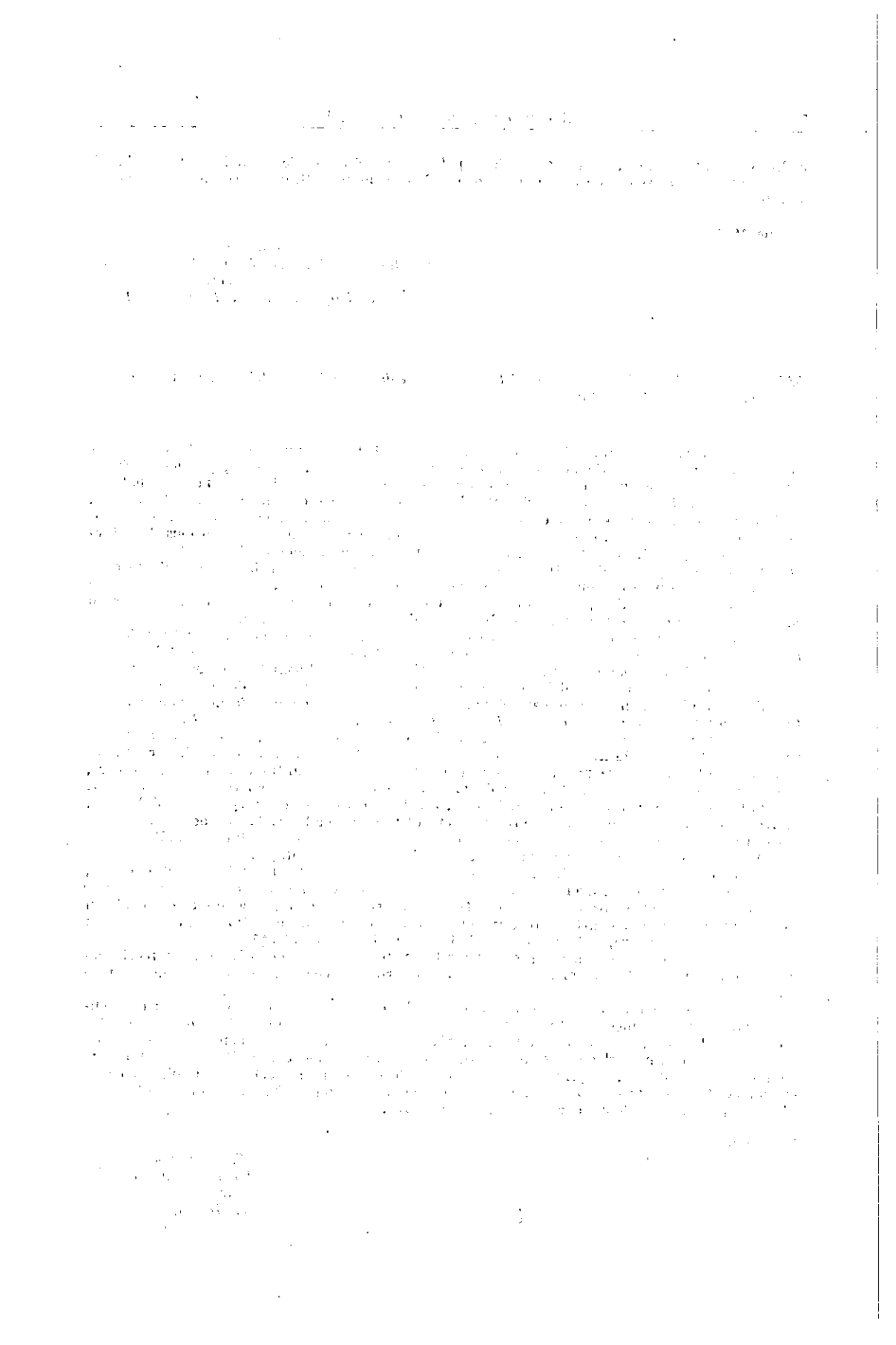

AL IX-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE ONOMASTICĂ

Păstrînd tradiția organizării periodice a unui simpozin de onomastică cu caracter național[1], Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu" din Cluj-Napoca a găzduit cea de-a IX-a ediție, sub genericul *Tezaurul toponimic și antroponimic al României*. Simpozionul și-a desfășurat lucrările între 16 și 18 octombrie 1990, întrunind cercetători științifici, cadre didactice universitare și din învățămîntul gimnazial și liceal. Pentru prima dată, la lucrările simpozionului au participat și oaspeți din Republica Moldova, a căror prezență o salutăm și o dorim de bun augur.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit, conform tradiției, de prof. dr. docent Ioan Pătruț, președintele comitetului de organizare, care apoi a vorbit despre *Originea și structura antroponimelor românești*. Din partea conducerii Institutului, cercet. șt. principal dr. Sabina Teiuș a rostit un cald salut de bun venit. În alocuțiunea sa, domnul Anatol Eremia, din Chișinău, în cuvinte emoționante, a mulțumit pentru invitație și a prezentat o interesantă comunicare, intitulată *Note de toponimie basarabeană*. Comunicările *Cu privire la antroponimia dialectală din Basarabia* (Albina Dumbrăveanu, Chișinău) și *Aspecte ale antroponimiei basarabene* (Maria Cosniceanu, Chișinău) au scos în evidență similitudinea de situații sub aspectul structurii și evoluției, al mobilității și funcționalității sistemului de denominație personală, mai ales de factură populară, la românii din România și cei din Basarabia. Ședința în plen s-a închis cu o comunicare a lingvistului ieșean Ion A. Florea, intitulată *Nume de familie românești cu etimologie dublă*.

În continuare, simpozionul și-a desfășurat lucrările pe trei secțiuni: *Toponimie*, *Antroponimie* și *Onomastică literară*. Chiar dacă repartizarea pe secțiuni nu a însemnat o grupare riguroasă a comunicărilor, unele putînd fi la fel de bine încadrate într-o parte sau alta, încercăm o prezentare a lor după scopul pe care și l-au propus și problemele pe care le-au ridicat.

În cadrul secțiunii **Toponimie** s-ar putea distinge cîteva grupe:

1. *Prezentarea sistematizată a unui material toponimic*: *Toponime românești specifice Maramureșului* (E. Janitsek, Cluj-Napoca), *Nume de mine din bazinul Abrudului* (E. Popa, Abrud), *Toponime românești din Cîmpia Transilvaniei în sec. al XVIII-lea* (V. Lechințan, Cluj-Napoca), *Toponimia satelor Batin, Ceaba, Cutca, Simboteni, Pădurenii și Valea Ungurașului, jud. Cluj* (Gr. Țopan, Brașov), *Numele topice din bazinul Crișului Alb* (Rodica Sufleţel -Moroianu, Timișoara), *Aspecte ale toponimiei de origine slavă de pe teritoriul României* (M. I. Oros, Cluj-Napoca), *Din hidronimia bazinului Someșul Mic* (S.Vlad, Cluj-Napoca).

Evident, fiecare din aceste comunicări abordează din puncte de vedere diferite materialul toponimic. Interesante sînt considerațiile pe marginea unor nume de mine, subiect relativ rar (E. Popa), cele privind vechimea unor toponime transilvănene (V. Lechințan) sau interferențele toponimice românești și străine (E. Janitsek, M. I. Oros etc.).

2. *Contribuții etimologice*: *Toponimul* **Gherla** (R. Todoran, Cluj-Napoca), *Contribuții toponimico-etimologice* (D. Loșonți, Cluj-Napoca), *Note de toponimie. Aspecte lexicale și etimologice* (Maria Dobre, București), **Dunubius/Dunăre**, **Marisia/Mureș**. *Hidronimia și repartiția de substrat* (S. Paliga, București).

3. *Discipline conexe*: *Considerații privind conexiunile toponimiei cu etnografia* (N. Roșca, Sighetu Marmației).

4. *Toponimie urbană*: *Toponimie urbană* (A. Rezeanu, București)

5. *Dicționare toponimice — Probleme metodologice*: *Dicționarul toponimic. Reflecții metodologice* (E. Pavel, Cluj-Napoca).

6. *Interferențe onomastice*: *Toponime provenite din antroponime* (V. Radu, Săcălășeni, Maramureș).

Și în cadrul secțiunii de **Atroponimie** se pot distinge cîteva subdiviziuni:

[1] Primele patru ediții au avut loc în anii 1966, 1969, 1972, 1975 și s-au numit *Consfătuiri Naționale de Onomastică* (vezi I. Roșianu, *A IV-a Consfătuire Națională de Onomastică*, în LR, XXV, 1976, nr. 6, p. 627—629). Următoarele s-au ținut tot din trei în trei ani, în 1978, 1981, 1984, 1987, 1990 și s-au numit *Simpozioane Naționale de Onomastică*. Începînd cu ediția din 1975, comunicările prezentate au fost publicate în seria *Studii de onomastică*, după cum urmează: vol. 1 (1976), II (1981), III(1982), IV(1987), V(1990).

1. *Prezentarea sistematizată a unui material antroponimic*: *Antroponime din Bihor* (I. T. Stan, Cluj-Napoca), *Antroponimia localităţii Măguri-Răcătău, jud. Cluj* (G. Drinda, Cluj-Napoca), *Nume româneşti în Registrul de la Oradea* (I. Popescu-Sireteanu, Iaşi), *Cu privire la modalităţile de identificare personală în Maramureş* (S. Bodzei, Sighetu Marmaţiei).

2. *Antroponimie românească şi străină. Interferenţe*: *Interferenţe onomastice româno-ituaniene* (O. Vinţeler, Cluj-Napoca), *Influenţa maghiară în antroponimia românească* (Al. Cristureanu, Cluj-Napoca), *Dicţionarul istoric al numelor de familie romanice* (Domniţa Ichim-Tomescu, Bucureşti).

3. *Categorii antroponimice*: *Prenume devenite porecle şi supranume* (I. Nuţă, Iaşi), *Poreclele copiilor din perspectivă psiholingvistică* (V. Goran, Petroşani), *Observaţii asupra hipocoristicelor de la* **Ion** (Marica Pietreanu, Bucureşti).

O grupă aparte o constituie comunicările fie de toponimie, fie de antroponimie, care tratează: *Probleme de lexic şi gramatică la numele proprii. Fonetică, morfologie, scriere, pronunţare*: *Termenul* **derea** *în toponimia românească* (I. Penişoară, Bucureşti), *Note de toponimie. Aspecte lexicale şi etimologice* (Maria Dobre, Bucureşti), *Numele proprii în gramatica transformaţională* (Anca Andrei-Fanca, Bucureşti), *Există afereză în toponimele româneşti?* (S. Dănilă, Timişoara), *Apelativele topice rus.* **kokuj** *şi rom.* **cucui** (V. Ioniţă, Reşiţa), *Aspecte ale articulării numelor de familie româneşti* (E. Suciu, Bucureşti), *Câteva consideraţii privind scrierea şi pronunţarea numelor proprii* (I. Roşianu, Cluj-Napoca,) *Numele proprii şi aspectele ortografice* (Şt. Gencărău, Cluj-Napoca).

Secţiunea de **Onomastică literară** o prezentăm fără alte subgrupe, cu precizarea că unele comunicări abordează subiecte cu caracter general, dintr-o perspectivă mai mult teoretică: *Semiotica textuală a numelui propriu* (Carmen Vlad, Emma Tămâianu, Cluj-Napoca), *Consideraţii asupra semanticii numelor proprii în operele literare* (Mariana Istrate, Cluj-Napoca), altele se opresc mai mult asupra textului şi materialului onomastic concret din operele literare analizate: *Numele* **Hiperion** *la Eminescu şi în romantismul german* (Rodica Marian, Cluj-Napoca), *Toponimia în opera lui V. Alecsandri* (V. Radu, Săcălăşeni, Maramureş), *Onomastica lui Budai-Deleanu* (Al. Cristureanu, Cluj-Napoca), *Numele proprii în* **11 Elegii** *de Nichita Stănescu* (A. Pop, Cluj-Napoca).

Cu o comunicare privind *Preocupări de onomastică în presa românească (1916—1930)* G. Vasiliu, Cluj-Napoca), cel de Al *IX-lea Simpozion Naţional de Onomastică* şi-a încheiat ucrările.

Comunicările, ca şi discuţiile purtate, au ridicat probleme de ordin practic, de culegere a materialului toponimic şi antroponimic, de teorie şi metodă, de terminologie specifică etc., toate acestea constituindu-se în noi şi valoroase contribuţii onomastice.

Următorul simpozion va avea loc în anul 1993, tot la Cluj-Napoca.

Aprilie 1991

I. Roşianu
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 31

AL VI-LEA SIMPOZION NAŢIONAL DE DIALECTOLOGIE

La zece ani de la prima sa ediţie, Simpozionul Naţional de Dialectologie a revenit la Cluj-Napoca pentru cea de-a şasea. A doua oară, după ce, împreună cu Facultatea de Litere a Universităţii clujene, îi fusese promotor, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" i-a devenit, între 12 şi 14 octombrie 1991, gazdă primitoare.

Aniversar, momentul putea fi şi un bun prilej de retrospectivă. Care, oricât de sumară, ar consemna, desigur, nu doar oportunitatea şi utilitatea, ci mai ales necesitatea unei asemenea manifestări ştiinţifice periodice consacrate realităţii complexe a variantelor teritoriale ale limbii i implicaţiilor lor multiple înspre trecut, dar şi către viitor, dinspre concret şi faptic spre metodologie şi teorie lingvistică. Ar atesta că prioritatea cercetării dialectelor şi graiurilor vine mai puţin din temerile legate de statutul şi poziţia lor în cadrul limbii, cât, într-o măsură mult mai mare încă, din mulţimea şi varietatea aspectelor şi fenomenelor pe care cu generozitate le oferă

analizei lingvistice sau interdisciplinare, din virtuale răspunsuri în controverse sau soluții ezitante, din perspectivele cuprinzătoare — spațiale, temporale, sociale etc. — ce-i sînt proprii, din străduința continuă de a-și perfecționa mijloacele și instrumentele de lucru. Oricine va consulta cele cinci volume[1] ce cuprind comunicările susținute la simpozioanele anterioare, va înregistra, pe lîngă altele, asemenea constatări ca pe o stare de fapt. După cum, i se va impune cu evidență și adevărul că astăzi dialectologia și geografia lingvistică sînt una din dimensiunile fundamentale ale studiului limbii.

Simpozionul de la Cluj-Napoca nu a avut amploarea și deschiderea edițiilor precedente din alte centre. Ca și în 1980, organizatorii nu au recurs la colaborarea cu alte instituții sau societăți științifice, tocmai în ideea de a-și păstra caracterul și obiectivele inițiale. E vorba în ultimă instanță, de o consecvență programatică. Cu tot numărul mai restrîns al participanților, în ciuda, poate, a unei anume discreții, compensate însă de atmosfera cordială de lucru, această consecvență a implicat menținerea în centrul atenției a temelor capitale ale dialectologiei și geografiei lingvistice, a fost chezășia pentru o manifestare științifică de înalt profesionalism, de dezbatere și discuție la obiect. Conlucrare și confruntare în egală măsură. De altfel, așa au și apreciat întîlnirea de la Cluj-Napoca mulți din obișnuiții acestor reuniuni. De data aceasta, cercetători științifici și cadre didactice din Baia Mare, Belinț (Timiș), București, Chișinău (Republica Moldova), Craiova, Iași, Timișoara, Cluj-Napoca.

După deschiderea festivă din dimineața zilei de 12 octombrie — cu simțite cuvinte de salut: cerc. șt. pr. Ion Mării, directorul Institutului „Sextil Pușcariu", acad. Ștefan Pascu, președintele Filialei Cluj a Academiei Române, prof. dr. doc. Romulus Todoran, din partea Comitetului de organizare—, pe durata a două zile pline, din cele 57 de comunicări anunțate s-au ținut 45 (neputînd participa direct, unii autori au trimis textul contribuțiilor lor), repartizate după criterii aproximative, tematice în primul rînd, în două secții. Vizînd doar o trecere în revistă a comunicărilor, vom uza tot de o grupare tematică; subiectivă, ca nu vrea să semnifice și o ierarhizare valorică sau de altă natură.

Vom începe cu cele dedicate atlaselor lingvistice. Concluzia că, la fel ca dicționarul și gramatica, ele reprezintă lucrări esențiale pentru limba și cultura unui popor, s-a impus ca un truism. Aprecieri asupra geolingvisticii românești din perspectiva colaborării ei la realizarea *Atlasului lingvistic romanic* (ALIR; de ce oare nu: ALiR, cu *i*?) s-au desprins din comunicarea lui T. Teaha. Dar pe lîngă optimismul motivat al autorului a stăruit neliniștea provocată de încetineala nepermisă cu care se pun prin tipar la îndemîna specialiștilor din țară și din afara ei materialele nepublicate ale ALR I și II și ale atlaselor pe regiuni. Dar chiar așa stînd, din păcate, lucrurile, acestea sînt puse în valoare, deocamdată și mai ales, de înșiși autorii sau redactorii lor: ALR, de pildă, continuă să fie obiect de exegeză pentru I. Mării (documentarea lexicală terminologică și semasiologică); Doina Grecu reține problemele comune din Chestionarele ALR I și II; V. Bidian are în vedere atît ALR cît și atlasele pe regiuni în identificarea surselor de formare a terminologiei porumbului; I. Nuță compară rezultatele anchetelor lingvistice pentru ALR II și NALR — *Mold. Bucov.* într-o localitate — Cristești — din nordul Moldovei (aceeași dinamică, dar pe baza altor anchete decît ale atlaselor, o urmărește B. Marinescu în Țara Hațegului); I. Faiciuc discută cîteva elemente lexicale extrase din NALR — *Banat*; I.-A. Florea, în schimb, are în vedere comentarii lingvistice despre „moldovenesc", „românesc", „rusesc" în ALM; etc. Așadar, Moldova de dincolo de Prut — spațiu recuperat pentru limba română prin voința fermă a însuși poporului ei! Și înaintea acestei firești reveniri, erau destui care nu luau în serios un evident fals. Comunicarea prof. I. Pătruț a stăruit doar asupra unui aspect al lui; limba literară „moldovenească". Sau, chiar cu titlu-i cunoscut, *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM) n-a fost considerat, la drept vorbind, decît un atlas regional al limbii române. Continuarea lui — *Atlasul lingvistic român. URSS* (ALRU) — face, din titlu, corectura cuvenită; sperăm să nu așteptăm prea mult ca ea să fie deplină! Intențiile, sarcinile, principiile și modalitățile de elaborare a acestui atlas le-a evocat Vasile Pavel, unul din autorii lui. El și colega sa, Valentina Pîslaru-Corcimari, a cărei comunicare a privit isoglosa și harta lexicală de ocurențe, au fost onorați ca oaspeți dragi ai Simpozionului. Considerații asupra graiului unui sat din aceeași provincie (Cornova — Orhei) a făcut Zamfira Mihail. De bună seamă, graiurile românești de dincolo de Prut vor intra tot mai mult, fără nici o reținere, în atenția tuturor cercetătorilor.

Romanitatea răsăriteană e scrutată istoric de N. Saramandu, cu rezultate profitabile, în lumina comparației interdialectale, iar M. Lozbă reconsideră unitatea acestei romanități și prin forme traco-indo-europene. Fapte privind o parte a ei — dialectele sud-dunărene — au fost

[1] Din păcate, cel de la Craiova (unde s-a ținut ediția a V-a a Simpozionului) e în parte inutilizabil, din cauza condițiilor grafice necorespunzătoare, a neglijenței și superficialității c care a fost editat.

prezente în cuprinsul cîtorva comunicări : P. Neiescu a criticat modul defectuos cum se întreprind unele cercetări în acest domeniu, pledînd pentru competență ; comportamentul lingvistic al unor vorbitori aromâni în alt mediu dialectal (dacoromânesc) dezvăluie deosebiri în funcție de diferiți factori (vîrstă, sex etc.); constată Marina Ciolac ; Elisabeta Șoșa a vorbit despre sistemul numelor de rudenie în dialectul aromân, iar Mariana Bara despre articularea hotărîtă a adjectivului calificativ în același dialect ; I. Calotă a surprins ecouri sud-dunărene în graiul rudarilor din Oltenia, iar V. Frățilă, elemente meglenoromâne în basme românești culese de Cristea Sandu Timoc.

Cum era de așteptat, cea mai mare parte a comunicărilor a avut subiecte legate de graiurile dacoromâne. O realitate care s-a putut deduce deja și din enumerarea de pînă aici. Și în celelalte, faptele analizate și finalitatea cercetătorilor au fost diferite, adesea cu implicații interdisciplinare : de la fonetică — V. Țâra : *k', ģ > č, ǧ* —, la morfologie — Maria Marin : un mijloc de actualizare a acțiunii verbale în graiurile de tip nordic ; S. Dănilă : reflexe ale genitivului dialectal în onomastica bănățeană ; Gh. Radu : rezistența formelor flexionare analitice în graiul maramureșean — , de la sintaxă — D. Ivănuș : sintaxa dialectală și problemele metodologice ale analizei gramaticale—, la lexic — Magdalena Vulpe : sensuri dialectale ale lui *a bănui* ; Maria Tronea : „a fi obosit lom" ; D. Loșonți : termeni regionali pentru formele de relief ; Al. Cristureanu : regionalisme din Transilvania datorate curentului latinizant ; Mihaela Livescu : metafore în denumirea corpului omenesc în română și în alte limbi romanice. Alți autori și-au sprijinit argumentele și concluziile pe texte dialectale din masivul corpus de care dispune deja dialectologia românească : din ele și-a extras Margareta Manu-Magda considerațiile asupra unor aspecte ale comportamentului lingvistic al vorbitorilor ; examenul unor texte scrise, adunate dintr-o comună hunedoreană pentru *Arhiva de scrisori și documente dialectale*, îi relevă Victorelei Neagoe străduința vorbitorului dialectal de a-și consemna fidel în scris uzul oral al idiomului ; în perspectiva metodologică a culegerii datelor pe teren, Ileana Vântu degajează proprietăți și relații ale anchetei pentru arhiva fonogramică, ca tip de comunicare dirijată.

Dacă prezența unor fapte de limbă vorbită în texte vechi ale culturii românești apare ca firească și explicabilă într-un timp cînd raportul literar—dialectal era lipsit de precizie, cu atît mai prețioasă se dovedește identificarea și relevarea lor. Comunicările Ruxandrei Pană-Boroianu — elemente de oralitate în documente neliterare scrise în secolul al XVI-lea, Elenei Comșulea și Vioricăi Pamfil — pe marginea lexicului *Bibliei* de la București, Sabinei Teluș — — învechit sau regional în ms. Vat. 6, sau a lui Mihai Gherman — literar și dialectal în Dicționarul lui Teodor Corbea, au demonstrat că lectura atentă a scrierilor și documentelor vechi poate dezvălui aspecte lingvistice semnificative, argumente ale dialectologiei istorice. După cum la fel de firesc e ca pentru literatură variantele teritoriale ale limbii să fie nu o dată surse de preț ale limbajului artistic. Contribuțiile Cristinei Călărașu — vocabularul dialectal și literatura artistică, și Doinei Negomireanu — cuvinte regionale și populare în opera lui T. Arghezi, au glosat asupra valorificării literare a elementelor dialectale și asupra efectelor estetice ale acesteia. Katalin Dumitrașcu a evidențiat și discutat baza dialectală în formula de limbă literară preconizată de Ioanes Alexis, iar E. Beltechi a încercat o privire critică asupra poeziei dialectale bănățene, dincolo de pitoresc și umor, prețuind-o însă ca fenomen specific pentru un grai și o cultură pline de exuberanță.

Nu au lipsit în nici una din edițiile Simpozionului preocupările de reconsiderare și aducere în actualitate a unor concepții sau contribuții dialectologice mai vechi. Acum, comunicarea prof. R. Todoran a prezentat concepțiile lui Petru Maior despre dialectele limbii române, iar cele ale lui Radu Sp. Popescu și V. Iancu au evidențiat valoroase tradiții de cercetare dialectală în seria veche a prestigioasei reviste craiovene „Arhivele Olteniei" și, respectiv, în săptămînalul băimărean „Gutinul", de la sfîrșitul secolului trecut.

Discuțiile ce au urmat fiecărui segment al Simpozionului au fost animate, cu judecăți de valoare, cu puncte de vedere critice, vădind competență, informație, bună intenție și luciditate. Apoi, excursia reconfortantă și plăcută de la Cheile Turzii a fost bine venită.

Unde se află deci dialectologia și geografia lingvistică românească astăzi ? Răspunsul, cît de vag ar fi el, îl poate sugera prin program, tematică, desfășurare, preocupări, și un simpozion național de dialectologie. Oricum, acesta rămîne un veritabil eveniment științific. Următorul va avea loc în 1992, la Baia Mare.

Iunie 1991

Eugen Beltechi
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

SIMPOZIONUL NAȚIONAL DE STILISTICĂ — POETICĂ — SEMIOTICĂ

În organizarea Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca și a Societății de Științe Filologice, Filiala Cluj, a avut loc, în zilele de 16 și 17 noiembrie 1990, a V-a ediție a Simpozionului Național de Stilistică — Poetică — Semiotică, prilej de întîlnire și confruntare a unor reputați specialiști din aceste domenii, dar și — după cum a ținut să sublinieze, în cuvîntul de deschidere, decanul Facultății de Litere, prof. univ. dr. Liviu Petrescu — o ocazie de afirmare a celor mai tineri cercetători, prezenți în număr relativ mare la această ediție. Simpozionul a debutat așadar sub semnul noului, al „premierelor". Debutul tinerilor nu a fost însă elementul cel mai important în a caracteriza lucrările simpozionului, deschiderile și înalta sa ținută științifică. În cadrul procesului de înnoire a Universității clujene, marcînd reintrarea sa cu drepturi depline între marile „Alma Mater" ale Europei, Facultatea de Litere a fost gazda a doi profesori de la Universitatea din Geneva, Laurent Jenny și Antoine Raybaud, care au participat și la lucrările simpozionului, manifestînd un viu interes pentru stadiul cercetărilor românești de poetică și stilistică și pentru posibilitățile de colaborare în acest domeniu.

De altminteri, primele comunicări ale simpozionului, din ședința în plen de vineri, 16 noiembrie, au aparținut oaspeților. Laurent Jenny a conferențiat despre *Obiectul singular al stilisticii (L'objet singulier de la stylistique)*, abandonînd uneori textul comunicării pentru a prezenta într-un stil precis și fascinant totodată propriile sale opțiuni ori interogații asupra stării, metodelor și erorilor stilisticii actuale. Antoine Raybaud a oferit, după excursul teoretic precedent, „cealaltă față a medaliei", adică o analiză sagace a unor texte rimbaldiene într-un *Elogiu al oximoronului (Eloge de l'oxymore)*. Lor li s-a adăugat profesorul belgian Mihai Nasta, actualmente profesor asociat al Facultății clujene, care a vorbit despre *Retorica genurilor — o criză a tipologiei literare*. Tot în această primă ședință — anticipînd multiplele direcții ale cercetării ce aveau să se ilustreze ulterior — au prezentat comunicări două personalități de marcă ale domeniului: Flora Șuteu, cu o pledoarie pentru o problemă mereu actuală *(Contribuții la semantica ortografiei)* și Szabó Zoltán *(Stilul operei literare ca textualitate)*.

Reluat în după-amiaza aceleiași zile pe secțiuni, simpozionul a pus efectiv publicul în dificultatea de a alege; fiecare secțiune propunea nume de rezonanță și titluri incitante: tot atîtea motive pentru a spera într-o înaltă ținută a lucrărilor acestei ediții. Speranțele organizatorilor — „înseninate" de reușita manifestării din prima jumătate a zilei — au fost pe deplin îndreptățite cu fiecare nouă „treaptă" a simpozionului. Vineri după-amiaza, la secțiunea I (Stilistică) au prezentat comunicări Elena Dragoș (Cluj-Napoca) — *Vocația argumentativă a discursului narativ-artistic*, Georgeta Antonescu (Cluj-Napoca) — *Ansamblu și parte în „Letopisețul" lui Neculce*, Victoria Moldovan (Cluj-Napoca) — *Ironia în discursul narativ*, Elena Popescu (Cluj-Napoca) — *Idiomatica stilurilor și dislocarea genurilor literare* și Maria Vodă-Căpușan (Cluj-Napoca) — *„Semnul" Sorescu*; la secțiunea a II-a (Poetică), au participat Cristina Florescu (Iași) — *Inducții lingvistice ale limbajului poetic*, Mircea Borcilă (Cluj-Napoca) — *Dilema neopoeticii și dualitatea funcțiilor metaforice*, Sanda Nițâ (Cluj-Napoca) — *Cuvînt, imagine, idee în poetica romantică*, Liviu Petrescu (Cluj-Napoca) — *Contribuții la o poetică a postmodernismului*, Diana Adamek (Cluj-Napoca) — *Desenul ascuns*; Adriana Ștefănescu (București) — *Echivalențe semantice și limbaj metaforic la Ion Pillat. „14 Poeme într-un vers"*; Rodica Baconschi (Cluj-Napoca) — *Critique et fiction*, Horia Lazăr (Cluj-Napoca) — *Frivoles marges de Derrida*, Eugen Onu (Sibiu) — *Istoria literară și poetica*, Ioana Bot (Cluj-Napoca) — *Elemente ale poeticii optzeciste*.

Din același motiv — al dificultății de a alege între secțiuni — dimineața celei de-a doua zile a început printr-o modificare de program, respectiv s-a hotărît ca lucrările ce se anunțau a fi cele mai importante să se susțină în plen, abia apoi urmînd separarea pe secțiuni. Și-au prezentat astfel comunicările Mariana Neț (București) — *Semnul lingvistic și semiotica lui Pierce*, Emanuel Vasiliu (București) — *Asupra distincției între formă și substanță semantică* și Carmen Vlad (Cluj-Napoca) — *Note semiotice la semantica textelor*. În continuare, în cadrul secțiunii de Poetică au susținut comunicări Rodica Marian (Cluj-Napoca) — *Hyperion și recuperarea morții*, Ileana Oancea (Timișoara) — *Tipologie textuală și figuralitate: o strategie poetică dominantă în poezia românească a secolului XIX*, Cristina Secol (București) — *Metafore ale timpului la L. Blaga*, Rodica Zafiu (București) — *Observații asupra poeziei narative*, Dumitru Vlăduț (Timișoara) — *Transferuri atributive simboliste*, Aurelia Turcu (Timișcara) — *Zeugma, o figură „marginală"?*, Ileana Mureșan (Cluj-Napoca) — *Verosimil și veridic în textul de legendă*, Doina Filimon (București), *Modalități de caracterizare în poezia lui Catullus* și Egyed Emese (Cluj-Napoca) — *Poezii panegirice moderne*. La secțiunea de Semiotică, au participat Olga Murvai (București) — *Necesitatea entităților abstracte în analiza semiotică*, Kezseg Vilmos (Cluj-

Napoca) — *Polifuncționalitatea semnelor de delimitare a spațiului*, Ligia Florea (Cluj-Napoca) — *Mod și modalitate ilocuționară* și Emma Tămâianu (Cluj-Napoca) — *Numele proprii în semantica textului poetic*. Cele două secțiuni s-au reunit, apoi, pentru discuții.

Iar discuțiile ar putea constitui — dacă ar fi fost consemnate — un alt capitol important al simpozionului: pledoarii pasionate (adesea — mici excursuri), autointerogații, mărturisiri despre proiecte aflate în lucru, întrebări generatoare de polemici, toate veneau să argumenteze o dată în plus înalta ținută a lucrărilor, interesul deosebit pe care l-au suscitat, pe scurt — reușita deplină a acestei ediții a Simpozionului. Care îi îndreptățește pe organizatori să proiecteze nu numai volumul cuprinzînd comunicările prezentate acum, ci și — deja — ediția viitoare.

Martie 1991

Ioana Bot
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

SIMPOZIONUL „CUVINTE ȘI SENSURI"

În cadrul Zilelor academice clujene din 15 — 20 octombrie 1990, la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu" s-a desfășurat simpozionul „Cuvinte și sensuri", consacrat vocabularului limbii române. Comunicările prezentate au abordat în marea lor majoritate probleme de etimologie, fiind discutate cu precădere cuvinte populare sau regionale, înregistrate în lucrările lexicografice cu mențiunea „etimologia necunoscută".

Astfel, prof. R. Todoran, în comunicarea *Cîteva etimologii*, ocupîndu-se pe larg de două cuvinte din terminologia dogarilor și a rotarilor — *ghin* și *ghină* —, demonstrează în mod convingător că verbul *ghină* este continuatorul lat. **glubinare*, iar *ghin* un derivat regresiv. În continuare, comentează semantismul cuvîntului *pricazmă* și aduce completări și corecturi la etimologia cuvintelor *melegar* și *tîlhar*. Vasile Breban și Valentina Șerban, în comunicarea *Hățiș, hățaș. Considerații semantice și etimologice*, propun o ingenioasă etimologie pentru cei doi termeni de care se ocupă, și anume interjecția *hăț! (hăț!)*. Ion Mării, în *Însemnări lexicale*, prezintă pe baza unor exemple selectate din diferite porțiuni ale *Dicționarului limbii române* (tipărit și manuscris) o problemă pe care a mai semnalat-o: necesitatea verificării materialului ALR, folosit în DLR. În acest fel poate fi evitată apariția în dicționar a unor forme greșite, variante sau cuvinte-titlu, care uneori nici nu există în limbă, sau care au fost înregistrate cu etimologia necunoscută. Dicționarul ar trebui să consemneze pe viitor și faptele de limbă din afara teritoriului Românici.

Notele lexicale și etimologice ale lui Dumitru Loșonți se referă la etimologia mult discutată a cuvîntului *cîrlan*, pe care îl consideră, în final, o variantă a lui *călan*, derivat de la *cal* + suf. *-an;* aduce completări și precizări privitoare la etimologia lui *bulgăr (bulgur)*. În *Note în legătură cu termenul baie „mină"*, comunicare bogată în date și informații adunate de autor din zona Munților Apuseni, referitoare la vechile metode de extragere și prelucrare a aurului, Emil Popa conchide că *baie* „mină" este un cuvînt moștenit din latină și nu un împrumut din limbile popoarelor înconjurătoare. Doina Grecu a prezentat comunicarea *Chestiunile 1114 din ALR I și 2250 din ALR II: „(Calul) șchioapătă ușor"*. Pornind de la răspunsurile obținute la aceste chestiuni, se urmăresc termenii *a alina, a aligni* și *a oligni*, arătîndu-se pe baza ariilor de răspîndire că *a alina* „a șchiopăta ușor" este înrudit cu *a aligni*, care la rîndul său nu poate fi străin de *a oligni* „a luxa, a scrînti" < scr. *ulegnuti*. Ioana Anghel, în comunicarea *Din istoria vocabularului românesc*, reia discuția în legătură cu etimologia cuvîntului *țîțînă (la ușă)*. Pe baza datelor furnizate de etnografie și de ALR, consideră *țîțînă* ca termen vechi, moștenit din latină. Elena Comșulea, în comunicarea *Valori semantice ale lui un și o*, face o analiză detaliată și subtilă a valorilor semantice pe care le are articolul *un*, *o* în diferite contexte. O notă aparte prezintă comunicarea Feliciei Șerban, *Figura etimologică din perspectiva*

lexicologiei. După o prezentare teoretică a problemei, autoarea ilustrează diferitele modalități de realizare a acestei figuri de limbaj cu exemplificări din poezia lui Mihai Eminescu, îndeosebi din cea postumă, în care procedeul este foarte des valorificat.

Iunie 1991

Ioana Anghel
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

AL III-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL *ATLASULUI LINGVISTIC ROMANIC* ADUNAREA GENERALĂ A ALIR

Datorită atît informațiilor bogate pe care le conțin, cît și viziunii sinoptice oferite asupra fenomenelor de limbă de pe un anumit teritoriu, atlasele lingvistice se bucură în prezent de o tot mai largă apreciere. Pentru realizarea lor sînt puse în valoare metode moderne de anchetă, de prelucrare informatizată a datelor și chiar de întocmire a hărților. Au fost publicate sau se află în lucru numeroase atlase lingvistice, diferențiate între ele nu numai prin individualitatea chestionarelor sau prin redarea propriu-zisă a materialului dialectal, ci și prin întinderea teritoriului la care se referă. Se pot distinge atlase destinate graiurilor unei singure limbi, care acoperă, adesea, teritoriul unui stat sau numai porțiuni ale acestuia (regiuni, subunități administrative etc.) și atlase care urmăresc graiurile mai multor limbi, din aceeași familie sau din familii diferite, dintr-o anumită zonă geografică sau chiar de pe un întreg continent. Dacă atlasele domeniilor dialectale mici pot fi realizate, în general, de un grup restrîns de specialiști sau chiar de unul singur, cele ale domeniilor mari și foarte mari necesită antrenarea unor colective largi de colaboratori din țări diferite și, în consecință, eforturi suplimentare pentru coordonarea lor în fiecare fază.

Atlasul lingvistic romanic (ALIR) face parte din această nouă generație de atlase. El acoperă teritoriile europene în care se vorbesc idiomuri romanice. Ideea realizării unui astfel de atlas, dorit de mult de romaniști, s-a născut în cadrul departamentului romanic al *Atlasului limbilor Europei* (ALE) și aparține lingviștilor Michel Contini și Gaston Tuaillon de la Centrul de Dialectologie al Universității „Stendhal" din Grenoble, care au lansat proiectul ALIR cu ocazia unui colocviu organizat între 15 și 19 iunie 1987 la Torino (vezi M. Contini, G. Tuaillon, *Projet d'un Atlas Linguistique Roman, présenté par Michel Contini au Convengo Internazionale « Aspetti metodologici e linguistici dell'Atlas Linguistique Roman »*, în „Géolinguistique". Bulletin du Centre de Dialectologie. Université Stendhal. Grenoble III, vol. III, 1987, p. 1—13).

Spre deosebire de încercările anterioare de acest gen (cum este G. Rohlfs, *Panorama delle lingue neolatine. Piccolo atlante linguistico pan-romanzo*, Tübingen, 1986), care are în vedere, în primul rînd, limbile literare naționale, noul atlas își propune să țină seama de graiurile romanice așa cum se cunosc din cercetările cele mai recente, inclusiv din anchetele pentru ALE, să utilizeze infrastructura și experiența acumulată de către echipele de lingviști antrenate în redactarea „sintezelor romanice" ale ALE, dar să fie, în același timp, o lucrare independentă, complementară ALE. La doi ani de la lansarea proiectului, cu ocazia Congresului Internațional al ALE (Saint—Vincent, Italia, 5 — 9 iunie 1989), s-a desfășurat a II-a reuniune consacrată ALIR, unde au fost prezentate 7 hărți din volumul de probă aflat în pregătire, s-au discutat unele aspecte organizatorice, au fost distribuite, pentru a fi definitivate în comitetele naționale romanice, prima parte a proiectului chestionarului lexical (444 întrebări) și proiectul chestionarului de fonetică istorică și s-au repartizat spre redactare un set de circa 40 de chestiuni din cîmpul semantic „animale mici" (cf. N. Saramandu, *Congresul Internațional al Atlasului limbilor Europei*, în SCL, XL, 1989, nr. 5, p. 507—508).

În toamna anului trecut (8 — 10 noiembrie 1990) a avut loc, la Ajaccio și Corte (Franța), al III-lea Congres al *Atlasului lingvistic romanic*, organizat, în colaborare, de Universitatea „Pasquale Paoli" din Corsica, de Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNRS) și de Universitatea „Stendhal" din Grenoble, cu sprijinul financiar al mai multor foruri centrale și locale. Au participat peste 30 de lingviști din 8 țări europene: *Franța* (Gaston Tuaillon,

Marie-Rose Simoni-Aurembou, Michel Contini, Hélène Franconie, Jeanine Elisa Medelice, Xavier Ravier, Marie-Joséphine Dalbera-Stefanaggi, Philippe Dalbera ş.a.), *Spania* (Antonio Quilis, Garcia Mouton Pilar, Manuel González González, José Enrique Gargallo Gil, Joan Veny), *Italia* (Elisabeta Carpitelli, Annalisa Nesi, Giovanni Usai, Saverio Favre, Marco Perron), *România* (Nicolae Saramandu, Ioan Faiciuc), *Republica Moldova* (Rubin Udler), *Portugalia* (Manuela Barros Ferreira, Ana Paula Figueira Banza, Gabriela Vitorino, Ana Maria Martins, Luisa Segura da Cruz), *Elveţia* (Heinz Gussmann), *Belgia* (Martine Willems).

În şedinţa de deschidere a congresului, ţinută în oraşul Corte, au luat cuvîntul reprezentanţi ai autorităţilor regionale şi ai Universităţii din Corsica (Jean Baggioni, Ghiacumu Fusina, Francis Beretti, François Berriot, M. J. Dalbera-Stefanaggi). Din partea Comitetului Internaţional ALIR au vorbit G. Tuaillon şi M. Contini. Cu deosebit interes a fost urmărită comunicarea M.-J. Dalbera-Stefanaggi, care a prezentat *Noul Atlas lingvistic al Corsicei* şi *Banca de date a limbii corsicane*, lucrări ce se elaborează la Universitatea din Corte. Despre stadiul ALE (al cărui secretariat se află în prezent la Universitatea din Florenţa, preşedintele fiind Mario Alinei, iar secretar, E. Carpitelli) a vorbit G. Tuaillon, preşedinte al departamentului romanic pentru ALE şi al Comitetului ALIR. Raportul asupra ALIR a fost susţinut de M. Contini, directorul atlasului.

În celelalte două zile, în şedinţele de lucru de la Ajaccio au fost urmărite cu prioritate două aspecte esenţiale pentru ALIR : prezentarea, corectarea şi analiza hărţilor care vor constitui volumul de probă *(Essai)*, proiectat să fie publicat în anul următor în Italia şi discutarea, în vederea definitivării, a chestionarului lexical (partea I, 1—444, partea II, 445—1145 şi a chestionarului de fonetică istorică.

Au fost expuse următoarele 9 hărţi : „berceau" (întocmită de M. Contini, Grenoble şi M. R. Simoni-Aurembou, Paris), „hêtre" (G. Tuaillon, Grenoble, Vourey), „taurreau" (T. Telmon, Torino), „miroir" (L. Segura, Lisabona), „forgeron" (Ph. Dalbera, Nisa, Ajaccio), „lundi, mardi" (M. González González, Santiago de Compostela), „foie" (N. Saramandu, Bucureşti), „neveu, nièce" (J. Medelice, Grenoble), „hier, aujourd'hui, démain" (M. Alinei, Florenţa).

Hărţile, cartografiate automat, în culori, la Grenoble, înfăţişează materialul dialectal prin simboluri, pe criterii etimologice şi sînt însoţite, fiecare, de comentarii lingvistice. Reţeaua de puncte a ALIR (circa 920) este mai densă decît a ALE. Limba română este reprezentată prin 118 puncte în România, faţă de 77 în reţeaua ALE, la care se adaugă un punct în Banatul iugoslav (Iugoslavia), încă 18 puncte în Republica Moldova şi în Bucovina de nord şi 10 puncte reprezentînd dialectele sud-dunărene din Grecia, Albania şi Iugoslavia, 8 pentru dialectul aromân şi cîte un punct pentru dialectele meglenoromân şi istroromân. Punctele nou introduse sînt numerotate în continuarea celor cuprinse în ALE. În discuţiile pe marginea hărţilor s-au ridicat mai multe probleme de metodologie şi tehnică a redactării (aspecte ale transcrierii fonetice, utilizarea abrevierilor şi a simbolurilor ş.a.), a căror rezolvare va fi utilă pentru stabilirea unor norme unitare.

Pentru discutarea celor două chestionare, lexical şi fonetic, s-au constituit două grupuri de lucru, prezidate de G. Tuaillon şi, respectiv, M. Continui. De altfel, proiectele au fost trimise, anticipat, pentru observaţii, comitetelor naţionale de către secretariatul de la Grenoble (secretar : I. Medelice). Comitetul român (preşedinte : I. Coteanu, secretar : N. Saramandu), care a susţinut de la început necesitatea întocmirii unui chestionar adecvat scopurilor ALIR, deosebit de cel al ALE, a prezentat, în scris, două variante de proiect de chestionar lexical, ca şi alte propuneri, apreciate de participanţi, de introducere sau de scoatere a unor întrebări din proiectele chestionarelor.

Chestionarul de fonetică istorică, completat şi el în şedinţele de lucru, este un proiect vast, care prevede să releve reflexele în limbile romanice ale tuturor consoanelor, ale unor grupuri de consoane şi ale vocalelor latine în diferite combinaţii şi poziţii în cuvînt. Dar, spre a fi realizabil, s-ar cere restrîns, iar pentru ca datele obţinute să fie întru totul comparabile ar trebui ca fenomenele fonetice să fie urmărite, în primul rînd, pe baza unor anumite etimoane latine care se regăsesc în cuvinte panromanice, aceleaşi pentru toate limbile. După introducerea modificărilor propuse de participanţi, chestionarele vor fi expediate din nou, pentru definitivare, comitetelor naţionale, iar prima parte a chestionarului lexical va fi publicată.

În şedinţa de închidere s-a analizat stadiul realizării sintezelor naţionale ale celor aproximativ 50 de chestiuni din capitolul „animale mici : insecte, batracieni, reptile", care vor intra în primul volum al ALIR şi s-au precizat sarcinile imediate şi de perspectivă. Au fost apreciate contribuţiile comitetelor naţionale la realizarea acestui mare proiect de colaborare internaţională, arătîndu-se, între altele, că sînt bine venite şi de dorit noi propuneri, inclusiv de extindere a reţelei acolo unde se simte nevoia. În scopul reflectării în atlas a ariei reale de întindere a romanităţii estice am făcut propunerea să se includă în reţeaua ALIR şi cîteva localităţi de limbă română din ţările învecinate României (Bulgaria, Ungaria, Iugoslavia), propunere care a fost

acceptată, în principiu, urmînd să se facă demersurile necesare de către forurile noastre academice.

Pentru condiţiile bune asigurate desfăşurării lucrărilor congresului, cuvinte calde de apreciere se cuvin organizatorilor, în primul rînd colegilor Marie-Jose Dalbera Stefanaggi şi Philippe Dalbera, care au făcut tot ce se putea ca zilele petrecute în Corsica să rămînă neşterse în amintirea participanţilor.

Următoarea reuniune a ALIR este prevăzută să aibă loc la Liège (Belgia).

Ianuarie 1991

Ioan Faiciuc
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

MAURICE LEROY

(1905—1990)

S-a stins din viață, în prag de primăvară, un renumit lingvist belgian : Maurice Leroy. Profesor la Universitatea Liberă din Bruxelles, prorector și apoi rector, Maurice Leroy va ocupa după încheierea carierei didactice funcțiile de secretar onorific permanent al Academiei Regale Belgiene, de membru al Institutului Franței și de rector onorific al Universității din Bruxelles.

Prieten cu marii noștri lingviști : I. Iordan, Al. Graur, D. Macrea, Al. Rosetti — cu unii dintre aceștia din timpul studiilor la Paris —, Maurice Leroy a fost, chiar fără știința majorității românilor, îngrijorat de soarta acestora. Ca și întreaga cultură belgiană, prea puțin cunoscută la noi, M. Leroy, și cu el întreaga lingvistică belgiană, au avut în România un prea slab ecou. I-am promis, cu patru luni înainte cînd, imediat după marea noastră deschidere, s-a grăbit să ne trimită din lucrările sale, că i le vom face cunoscute printre români. A dispărut pe neașteptate, cu numeroase bune intenții neîmplinite, cu brațele generos îndreptate spre noi, așa cum, în sens mai larg, se pare că a făcut-o pentru lingviștii tuturor vremurilor și locurilor.

Lucrarea sa de sinteză și, credem cea mai cunoscută, este *Marile curente ale lingvisticii moderne (Les grands courants de la linguistique moderne)*, aceea în care, de la prima ediție din 1963 și pînă la cea din urmă (1980), la Éditions de l'Université de Bruxelles, s-au decantat informații ale unor domenii și direcții dintre cele mai diverse în cercetarea lingvistică de pretutindeni. Cartea se structurează astfel : *De la antichitate la secolul al XIX-lea* (introducerea) ; *Formarea metodei lingvistice* (partea întîi) ; *Ferdinand de Saussure* (partea a doua) și *Lingvistica secolului al XX-lea* (partea a treia). Am putut aprecia amploarea întreprinderii, avînd la dispoziție — și aceasta datorită bunăvoinței autorului — aproape 30 de lucrări ce constituie pietre de temelie ale acesteia.

Tematic vorbind, aceste lucrări se subscriu cîtorva mari intenții : I. de dezvăluire a unor aspecte privind formarea limbajului uman și preistoria lingvisticii ; II. de teoretizare și III. de omagiere a unor lingviști uitați ori, dimpotrivă, foarte renumiți.

I. Maurice Leroy pornește chiar de la „originea omului" *(De la communication animale au langage humain)*, ne propune incursiuni erudite în lumea indo-europeană *(Les indo-européens et leurs errances)* sau alături de armeni, observînd, de exemplu, că „Dacă se poate vorbi despre

CL, anul XXXVI, nr. 1—2, p. 129—131, Cluj-Napoca, 1991

un miracol armean, acesta ar însemna acea păstrare tenace a limbii care impune comparaţia — pe planul limbilor romanice, adică al limbilor originare din latina pe care Imperiul Roman a răspîndit-o într-o parte întinsă a Europei — cu româna care, deşi ruptă de lumea latină începînd din secolul al III-lea, şi-a păstrat graiul roman cu o fidelitate impresionantă" *(L'Arménie et les Arméniens*, p. 132).

Fonetician sever, M. Leroy atrage atenţia asupra unor modificări ale vocalismului indo-european ori asupra unei caracteristici a latinei vechi. Trece în revistă teoriile lingvistice ale antichităţii sau sistemele de clasificare a limbilor, cu meritele şi lipsurile fiecăruia. Preocupările etimologice vin dintr-un mare respect pentru filologia clasică.

II. În categoria de scrieri teoretice, persistă întrebarea: ce criterii ar putea evita arbitrariul judecăţilor asupra structurii limbajului uman, care nicidecum nu se prezintă ca unică şi omogenă? M. Leroy remarcă cu regret o tendinţă ce se accentuează şi care este divorţul tot mai pronunţat între comparatişi şi istorici ai limbajului, pe de o parte, şi teoreticieni „generalişti", pe de alta *(Réflexions sur la linguistique contemporaine*, p. 166 — 167).

III. În al treilea rînd, preocupările lui M. Leroy au avut drept scop resuscitarea atenţiei faţă de unii lingvişti: H. Chavée (1815—1877), belgian, reprezentant tipic al primei perioade a gramaticii comparate, sau G. de Cordomoy, cu al său *Discours physique de la parole*, care i-a servit lui Molière drept document ştiinţific în elaborarea „lecţiei de filozofie" pentru *Burghezul gentilom*: „Prin greşeala *Burghezului gentilom* — spune M. Leroy — dezvoltarea foneticii a fost poate întîrziată cu două sute de ani" *(Cordemoy et „Le Bourgeois Gentilhomme"*, p. 95, şi la Congresul Internaţional al Lingviştilor, Bucureşti, 28 aug. — 2 sept. 1967). Între lucrările sale omagiale, M. Leroy comentează excelent apariţia ediţiei critice Rudolf Engler a *Cursului de lingvistică generală* al lui Saussure, disociind mai clar între formulările originale şi cele ale editorilor. Leroy mai scrie lucrări dedicate lui Meillet, Jakobson, Martinet, Buyssens şi Grevisse.

În sfîrşit, nu putem să nu-l amintim pe rectorul Maurice Leroy. La deschiderea anului universitar 1964, vorbea cadrelor didactice şi studenţilor despre *democratizarea învăţămîntului* astfel: „Pentru noi, democratizarea înseamnă în principal a permite tuturor elementelor bine înzestrate ale unei naţiuni, tuturor tinerilor care deţin posibilităţi intelectuale şi morale şi care o doresc, să poată avea acces la învăţămîntul superior pe care îl aleg ei, fără ca factorii economici, sociali sau familiali să constituie vreun obstacol. În nici un caz nu putem considera drept democratizare o formulă care ar consta în diminuarea exigenţelor noastre ori în coborîrea nivelului studiilor superioare astfel încît acestea să ajungă la îndemîna unor elevi mai numeroşi, dar insuficient pregătiţi, ori al căror tip de inteligenţă şi aptitudini nu cadrează cu modulul învăţămîntului universitar. Orice ţară, cu indiferent ce regim politic, are nevoie, dacă vrea să păşească pe calea progresului, de o elită conducătoare, de o aristocraţie a inteligenţei care, bineînţeles, trebuie să se recruteze fără a lua în considerare originea socială a membrilor săi" *(Discours* ..., p. 16).

Fără îndoială, M. Leroy ar fi vorbit în felul acesta şi românilor, acum, dacă ar mai fi avut cel puţin cîteva luni de zile. Îi sîntem recunoscători pentru prieteniile pe care le-a avut aici, pentru menţiunile pe care le-a făcut despre limba română, pentru donaţiile Domniei sale şi pentru frumuseţea gîndurilor cu care se îndrepta, cu numai cîteva săptămîni în urmă, spre noi ...

Noiembrie 1990

Liana Pop
Universitatea din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Str. Horea, 31

INDICELE VOLUMULUI AL XXXVI-LEA*
(1991)

INDICE DE MATERII

ACORD; ~ul în definiția predicatului 37
ACTANȚIAL; structură ~ă 98, 99
ACUZATIVAL; valență ~ă dobîndită [61—64]
ADVERB; ~ predicativ 38
ADVERBIAL; propoziție ~ă 38
AGRAVARE; ~a în limbajul abuziv 27—32; ~ pozitivă 27—30; ~ negativă 27, 30
ANALIZĂ; ~a lingvistică a textului 95
ANCHETĂ; ~a dialectală 105
ANTROPONIMIC; sufixe ~e 108—109
APELATIV; predicat intonațional ~ 40, 42; toponime formate din ~e de proveniență slavă 107-108
APOZIȚIE; apoziția și propoziția apozitivă [112—113]
ATLAS; ~ul lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei (ALEPG) [103—106]; Al III-lea Congres Internațional al ~ului lingvistic romanic [125—127]

CHESTIONAR; ~ul Atlasului lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei [104—106]
COERENȚĂ; ~a textului 94
COEZIUNE; ~a textului 93
COMPLEMENTARITATE 88—91
COMPLETIVĂ; subordonata ~ de agent [57—59]
COMPOZIȚIE; ~a textului 93
CONEXITATE; ~a textului 93
CONFIGURATIVITATE [93—101]
CONFIGURAȚIE; ~a textuală 94, 95, 97
CONSTRUCȚIE; ~a textuală 94
CUVÎNT; formarea sensului ~elor în concepția lui T. Maiorescu 7—8; formarea sensului figurat al ~elor după T. Maiorescu 10—11; semnul ~ului 94

DATIV; structura semică a ~ului 67; conținutul cazului ~ 67; ~ul posesiv [67—74]; ~ul flexional 71; ~ul pronominal 17
DESINENȚIAL; predicat ~ 39, 41, 42
DIALECTAL; anchetă ~ă 105
DIALECTOLOGIE; Al VI-lea simpozion național de ~ [120—122]
DIATEZĂ; ~a reflexivă 73
DICȚIONAR; ~ul lui T. Corbea și: ~ul lui Samuil Micu 17—18; ~ul lui Ștefan Crișan (Körössi) 18—19; ~ul lui Ioan Bobb 19—21
DISCURS; univers de ~ 97
DISCURSIV; sensul ~ 98

ENUNȚ; ~ textual 99
ETIMOLOGIC; considerații semantice și ~e în legătură cu *hățiș*, *hățaș* [75—78]
ETIMOLOGIE; probleme de ~ [124—125]
ETNOGRAFIC; *Atlasul lingvistic și ~ al Portugaliei și Galiciei* [103—106]

FACTUAL; subtip ~ 85—86
FLEXIONAL; dativul ~ 71
FONEM; T. Maiorescu intuiește existența ~ului 8—9
FONETIC; antologia ~ă a limbii române [111]
FONOLOGIC; necesitatea principiului ~ în scriere la T. Maiorescu 8—9
FORMULĂ; ~e de politețe în română și în italiană [115—117]
FUNCȚIONALITATE; ~a pronumelor în dativ 68—69
FUNCȚIONARE; ~a textuală 99—100

GALICIA; *Atlasul lingvistic și etnografic al Portugaliei și ~ei* (ALEPG) [103—106]
GEOGRAFIE LINGVISTICĂ; Atlasul lingvistic și etnografic al Portugaliei și Galiciei (ALEPG) [103—106]
GÎNDIRE; raportul dintre limbă și ~ în concepția lui T. Maiorescu 6—7

HORTATIV-IMPERATIV; predicat intonațional ~ 40, 42

INTERACȚIONAL; acte, nevoi și strategii ~e în limbajul abuziv 25
INTERJECȚIE; ~ predicativă 38
INTERJECȚIONAL; propoziție ~ă 38
INTERTEXTUAL; spațiul ~ 97
INTONAȚIE; ~ predicativă 39—40
INTONAȚIONAL; predicat ~ 39—42; predicat ~ hortativ-imperativ 40, 42; predicat ~ apelativ 40, 42

* Întocmit de Elisabeta Faiciuc.

ÎMPRUMUT; ~uri lexicale 108

LEXICAL; modalităţi ~e de realizare a motivului morţii în romanul *Şatra* de Zaharia Stancu [79—84]; semnificatul ~ 100; împrumuturi ~e 108
LEXICOLOGIE; ~ românească: *hăţiş, hăţaş* [75—78]
LIMBAJ; limbă şi ~ la T. Maiorescu 12; ~ul poetic în concepţia lui T. Maiorescu 12; elemente de pragmatică a ~ului abuziv în engleză [23—34]; relaţia lume — ~ 95
LIMBĂ; ~a ca sistem în concepţia lui T. Maiorescu 7, 12; ~ şi limbaj la T. Maiorescu 12; raportul dintre ~ şi gîndire după T. Maiorescu 6—7; raportul ~ — vorbire la T. Maiorescu 7; antologia fonetică a ~ii române [111]
LINGVISTIC; *Atlasul ~ şi etnografic al Portugaliei şi Galiciei* (ALEPG) [103—106] analiza ~ă a textului 95
LINGVISTICĂ; ~a textului [85—101]

MOD; definiţia predicatului şi ~urile personale 35—37
MOTIV; modalităţi lexicale de realizare a ~ului morţii în romanul *Şatra* de Zaharia Stancu [79—84]

NOMINAL; predicat ~ 38
NUMĂR; definiţia predicatului şi ~ul 36—37

ONOMASTICĂ; Al IX-lea Simpozion Naţional de ~ [119—120]
ORTOGRAFIE; ~a în concepţia lui T. Maiorescu 8; ~ română [112—113]

PARALELISM; ~ul semnelor 93—94
PERSOANĂ; definiţia predicatului şi ~a 36—37
PERSONAL; definiţia predicatului şi modurile ~e 35—37
POETICĂ; A V-a ediţie a Simpozionului Naţional de Stilistică — ~ — Semiotică [123—124]
PORTUGALIA; Atlasul lingvistic şi etnografic al ~ei şi Galiciei (ALEPG) [103—106]
POSESIV; dativul ~ [67—74]
PRAGMANTAXĂ 100
PRAGMATICĂ; elemente de ~ a limbajului abuziv în engleză 23—34
PREDICAT; definiţia ~ului [35—44]; definiţia ~ului şi: modurile personale 35—37; persoana şi numărul 36—37; acordul în definiţia ~ului 37; clasificarea ~ului 37—41; ~ nominal 38; ~ desinenţial 39, 41, 42; ~ intonaţional 39—42; ~ intonaţional hortativ-imperativ 40, 42; ~ intonaţional apelativ 40, 42; ~ul este subordonat subiectului 42—44
PREDICATIV; adverb ~ 38; interjecţie ~ă 38; intonaţie ~ă 39—40
PREDICATIVITATE; ~ unic şi dublu exprimată 40—41; ~ zero 41
PRONOMINAL; dativul ~ 71
PRONUME 67—74
PROPOZIŢIE; ~ substantivală monomembră 38; ~ adverbială 38; ~ interjecţională 38; ~ bimembră substantivală 38
PSIHOLOGIC; dimensiunea ~ă a sensului 96

RAPORT; ~ul dintre limbă şi gîndire în concepţia lui T. Maiorescu 6—7; ~ul limbă—vorbire la T. Maiorescu 7; ~ul dintre pronume şi verb 73
RECURENŢĂ; ~a semnelor 93—94
REFERENŢIALITATE; ~a textului 97
REFLEXIV; diateza ~ă 73
RELAŢIE; ~a lume — limbaj 95
REMĂ; temă — ~ [85—92]
ROMÂNĂ; *Antologia fonetică a limbii ~e* [111]; ortografie ~ [112—113]
ROMÂNESC; toponime ~eşti formate din apelative de provenienţă slavă 107—108

SEMANTAXĂ 100
SEMANTIC; marca ~ă 67; raportul dintre sfera ~ă a pronumelui şi sfera ~ă a verbului 73; consideraţii ~e şi etimologice în legătură cu *hăţiş, hăţaş* 75—78; structura sintactico-~ă a textului 85—91
SEMANTICĂ; ~a textului ştiinţific 85—92; ~a textului 93—101
SEMIC; structura ~ă a dativului 67
SEMIOTIC; note ~e la semantica textului 93—101; teoria ~ă a textului 99
SEMIOTICĂ; A V-a ediţie a Simpozionului Naţional de Stilistică — Poetică — ~ [123—124]
SEMIOZĂ; ~a textuală 93
SEMN; ideea de ~ la T. Maiorescu 8; recurenţa şi paralelismul ~elor 93—94; ~ul cuvîntului 94
SEMNIFICANT; ~ şi semnificat la T. Maiorescu 9—10
SEMNIFICAT; semnificant şi ~ la T. Maiorescu 9—10; ~ direct şi ~ indirect 100; ~ul lexical şi ~ul textual 100
SENS; formarea ~ului cuvintelor în concepţia lui T. Maiorescu 7—8; formarea ~ului figurat al cuvintelor după T. Maiorescu 10—11; dimensiunea psihologică a ~ului 96; ~ul discursiv 98
SINTACTIC; poziţiile ~e ale substantivelor şi pronumelor în dativ 67—69;

structura ~o-semantică a textului 85—91
SISTEM; limba ca ~ în concepţia lui T. Maiorescu 7, 12
SLAV; toponime româneşti; formate din apelative de provenienţă ~ă 107—108
STILISTICĂ; A V-a ediţie a Simpozionului Naţional de ~ — Poetică — Semiotică [123—124]; probleme de ~ comparată a limbilor franceză şi cehă [117]
STRATEGII; ~ în limbajul abuziv 25—27; ~ de politeţe 25; ~ de jignire 25—27; ~ ascunse 27; ~ deschise 27
STRUCTURĂ; ~a semică a dativului 67; ~a sintactico-semantică a textului 85—91; ~ actanţială 98, 99
SUBIECT; predicatul este subordonat ~ului 42—44
SUBORDONATĂ; ~a completivă de agent [57—59]
SUBSTANTIV; poziţiile sintactice ale ~ului în dativ 67, 69
SUBSTANTIVAL; propoziţie ~ă monomembră 38; propoziţie bimembră ~ă 38
SUFIX; originea ~elor 108—109; ~e antroponimice 108—109; ~e împrumutate 109

ŞTIINŢIFIC; semantica textului ~ 85—91

TEMĂ; ~ — remă [85—92]
TEORIE; ~a semiotică a textului 99
TEXT; conceptul de ~ 85; structura sintactico-semantică a ~ului 85—91; compoziţia ~ului 93; coeziunea ~ului 93; conexitatea ~ului 93; semantica ~ului 93—101; coerenţa ~ului 94; analiza lingvistică a ~ului 95; configuraţia ~ului 95; referenţialitatea ~ului 97; teoria semiotică a ~ului 99
TEXTUAL; tip ~ 85—86; constituţia ~ă 93; proprietăţile ~e 93; semioza ~ă 93; construcţie ~ă 94; configuraţia ~ă 94, 97; enunţ ~ 99; funcţionarea ~ă 99—100; semnificatul ~ 100
TEXTUALITATE; parametri de ~ 86
TEXTURĂ 93
TIP TEXTUAL; conceptul de ~ 85
TOPICALIZARE 99
TOPONIM; ~e formate din apelative de provenienţă slavă 107—108
TRANZITIV; verbe dublu ~e 62—64
TRANZITIVITATE 61—64

VERB; ~e dublu tranzitive 62—64; raportul dintre sfera semantică a pronumelui şi sfera semantică a ~ului 73
VERBAL; organizarea materiei ~e 93
VORBIRE; raportul limbă — ~ la T. Maiorescu 7

INDICE DE AUTORI

Aaron, Petru Pavel 16
Adagão, José Victor 103
Adamek Diana 123
Albano, Maria Grazia 116
Alecsandri, V. 120
Alexis, Ioanes 122
Alinei, Mario 126
Andrei-Fanea, Anca 120
Andriescu, Al. 5, 13
Anghel, Ioana 124—125
Antonescu, Georgeta 123
Arghezi, T. 122
Aristotel 6, 12
Arvinte, V. 76
Asan, Finuța 68
Avram, Andrei [111]
Avram, Mioara [112—113]

Bachelard, G. 6
Baconschi, Rodica 123
Baggioni, Jean 126
Bally, Ch. 37, 44
Banza, Ana Paula 103—106, 126
Bara, Mariana 122
Barberino, Francesco da 115
Barbu, Ion 89
Barros, Manuela 104
Barthes, Roland 7, 13
Beltechi, Eugen 120—122
Benveniste, E. 38, 44
Berecanu, B. B. 43, 44
Beretti, Francis 126
Berriot, François 126
Bidian, Viorel 113—114, 121
Blaga, Lucian 68, 123
Blédy, Geza 16
Bobb, Ioan 19—21
Bod, Peter 16
Bodzei, S. 120
Boër, E. Steven 100
Bohr, Niels 88, 89
Bopp, Franz 5
Borcilă, Mircea 7, 13, 123
Bot, Ioana 123—124
Bower, G. H. 7
Brâncuș, Grigore 5, 13
Breban, Vasile 75—78, 124
Bredsdorf, J. H. 8
Brown, P. 24, 25, 27, 29, 33
Brukenthal, Samuel von 16
Budai-Deleanu, I. 120
Bunge, Mario 86, 87, 92
Buyssens, E. 130

Caliani, Silvestru 17
Calotă, I. 122
Caracostea, D. 5, 13
Carnap, Rudolf 8, 13, 96, 100
Carpitelli, Elisabeta 126
Carrilho, Ernestina 104
Carvalho, José G. Herculano de 103
Catullus 123
Călărașu, Cristina 122
Chavée, H. 130
Cintra, Luis Filipe Lindley 103
Cintra, Maria Adelaide Valle 103
Ciolac, Marina 122
Cioranescu, A. 76
Cirile, R. K. 7
Coleridge, S. T. 28
Comșulea, Elena 124
Contini, Michel 125, 126
Corbea, Teodor [15—21], 122
Coseriu, E. 97, 100
Cosniceanu, Maria 119
Coteanu, Ion 10, 13, 63, 65, 126
Courtenay Baudouin de 8
Courtés, Joseph 99, 101
Coward, Noel 28
Creția, Petru 61, 65
Cristureanu, Al. 120, 122
Crișan (Körössi), Ștefan 18—19, 21

Dalbera, Philippe 126, 127
Dalbera-Stefanaggi, Marie-Joséphine 126, 127
Damaschin, Dascălul 15
Dante, A. 115
Dascălu-Jinga, Laurența [111]
Dănilă, S. 120, 122
Densusianu, O. 6, 108
Diaconescu, Paula 67, 72
Diez, Fr. 5
Dobre, Maria 119, 120
Dollard, J. 23
Dosoftei, mitropolitul 15
Dragoș, Elena 5—14, 123
Drașoveanu, D. D. 35—45, 59, 61, 62, 63, 65, 69, 90, 92
Drăganu, N. 18
Drinda, G. 120
Ducrot, Oswald 68
Dumbrăveanu, Albina 119
Dumitrașcu, Katalin 122

Faiciuc, Ioan 121, 125—127
Faiciuc Elisabeta 133—141
Fanshel, D. 28, 33
Favre, Saverio 126
Filimon, Doina 123
Filimon-Stoicescu, Domnica 5
Florea, I. A. 121
Florea, Ligia Stela 47—56, 124
Floreşcu, Cristina 123
Franconie, Hélène 126
Frăţilă, V. 107, 122
Frege, G. 8
Fries, Peter 87, 92

Gáldi, Ladislau 18
Gană, George 68
Gargallo Gil, José Enrique 126
Gaster, M. 107
Gencărău, Ştefan 112—113, 120
Georgescu, Paul 5
Gherman, Mihai 15—21, 122
Ghiacumu, Fusina 126
Ghica, I. 77
Giglioli, P. 24
Gilman, A. 24
Giuglea, G. 76
Goethe, J. W. 7
Goffman, E. 24, 25
Golopenţia-Eretescu, Sanda 37, 38, 45
Gonseth, F. 87, 92
Gonzáles Gonzáles, Manuel 126
Goody, N. 24
Goran, V. 120
Gordomoy, G. de 130
Gordon, D. 28
Gottschalk, Maria Filipa 103
Graur, Al. 68, 108, 109, 129
Greaves, R. 23, 24
Greeu, Doina 121, 124
Greimas, A. J. 99, 101
Grevisse, M. 130
Gruiţă, G. 57—59, 63, 65
Gussmann, Heinz 126
Guţu Romalo, Valeria 37, 44, 61, 63, 68

Halici, Mihail 18
Hasdeu, B. P. 6, 107, 108, 109
Hazy, Ştefan 61—65
Heisenberg, Werner 88
Herbart, J. F. 5
Herder, J. G. 12
Hjelmslev, Louis 8, 10
Hodiş, Viorel [113—114]
Holderaft 27, 29
Humboldt, W. von 7, 8, 11, 12, 13, 14
Huţanu, Gheorghe 88

Iancu, V. 122
Ichim-Tomescu, Domniţa, 120
Iordan, Iorgu 59, 61, 62, 65, 67, 68, 107, 129
Ionescu, Tudor 117
Ioniţă, V. 120
Istrate, Mariana 120

Ivănuş, D. 122
Jakobson, Roman 11, 97, 101, 130
Janitsek, E. 119
Jenny, Laurent 123
Joyce, James 28

Labow, W. 23, 26, 28, 33
Lachenicht, L. G. 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30
Lakoff, Robin 23, 24, 25, 28
Lambrior, A. 107
Lazăr, Horia 123
Lechinţan, V. 119
Leibniz 96
Leroy, Maurice [129—131]
Levinson, S. 9, 13, 24, 25, 27, 29, 33, 100, 101, 115
Livescu, Mihaela 122
Lobo, Maria 104
Loşonţi, D. 119, 122, 124
Lovecchio, Bianca 116
Lozbă, M. 121
Lyean, G. William 100
Lyons, J. 8, 94

Maerea, Dimitrie 5, 8, 13, 129
Maior, Grigore 16, 17
Maior, Petru 122
Maioreseu, Titu [5—14]
Manieri, Flavio 116
Manolescu, N. 6, 13
Manu-Magda, Margareta 122
Marian, Rodica 120, 123
Marin, Maria 122
Marinescu, B. 121
Martinet, A. 36, 44, 130
Martins, Ana Maria 104, 126
Mauro, Tulio De 96, 100
Mărit, I. 107, 121, 124
Medelice, Jeanine Elisa 126
Meillet, A. 130
Mentsch, Dietrich 101
Micu Clain, Samuil 17—18, 21
Mihail, Zamfira 121
Mihăilă, Rodica 6, 13
Milaş, Constantin 67—74
Mininni, Giuseppe [115—117]
Mitrofan 15
Mizzau, Marina 116
Mocan, Dana 79—84
Moldovan, Victoria 123
Moldovanu, Dragoş 107
Molière 130
Morris, Charles 86, 92
Mouton Pilar, Garcia 126
Mureşan, Ileana 123
Murvai, Olga 123
Müller, Max 5, 13

Nasta, Mihai 123
Nădejde, Ion 107
Neagoe, Victoreia 122
Neamţu, G. G. 43, 45, 63, 65

Neculce, Ion 123
Negomireanu, Doina 122
Neiescu, P. 122
Nesi, Annalisa 126
Neț, Mariana 123
Niculescu, Al. 68
Niță, Sanda 123
Noica, C. 7, 13
Nuță, I. 121

Oancea, Ileana 123
Olivi, Terry 93, 94, 95, 96, 97, 101
Onu, Eugen 123
Oros, M. I. 119
Paiva Boléo, Manuel de 103
Paliga, S. 119
Pamfil, Viorica 122
Pană-Boroianu, Ruxandra 122
Pană Dindelegan, Gabriela 44, 45, 57, 58, 64, 65
Páriz Pápai, Fr. 16
Pascu, Ștefan 121
Pavel, E. 119
Pavel, Vasile 121
Pătruț, Ioan 107—109, 119, 121
Peirce, Ch. 123
Penișoară, I. 120
Perpessicius 68
Perrou, Marco 126
Pervain, Elena 16
Petőfi, S. János 8, 13, 87, 89, 92—94, 95, 96, 97, 101
Petrarca, F. 115
Petrescu, Liviu 123
Petrovici, E. 107—109
Philippide, A. 6
Pietreanu, Marica 115
Pillat, Ion 123
Pinchon, Jacqueline 48, 50, 53
Pîslaru-Corcimari, Valentina 121
Platon 6
Plett, F. Heinrich 97, 101
Poghirc, Cicerone 108
Ponterotto, Diana 116
Pop, A. 120
Pop, Liana 129—131
Popa, E. 119, 124
Pope, Alexander 23
Popescu, Elena 123
Popescu, Ion C. 86, 87, 92
Popescu, Radu Sp. 122
Popescu-Sireteanu, I. 120
Pușcariu, S. 6

Quilis, Antonio 126
Quine, W. van O. 8

Radu, Gh. 122
Radu, V. 119, 120
Ravier, Xavier 126
Raybaud, Antoine 123
Rădulescu, Marina 43, 45
Rezeanu, A. 119
Robu, Vladimir 59
Rohlfs, G. 125
Rosetti, Al. 108, 129
Roșca, N. 119
Roșianu, Ion 119—120
Rovența-Frumușani, D. 6, 13, 90, 92, 98, 101
Rusu, Liviu 5, 13

Sadoveanu, M. 75
Sandu Timoc, Cristea 122
Saramago, João 104
Saramandu, N. 121, 125, 126
Saussure, Ferdinand de 129
Schaff, Adam 8, 13
Schleicher, A. 13
Scinto, L. 92
Scriban, A. 75, 76
Segura da Cruz, Luisa 104, 126
Simoni-Aurembou, Marie-Rose 126
Slama-Cazacu, Tatiana [115—117]
Socol, Cristina 123
Sorescu, M. 123
Sözer, Emel 93, 94, 95, 96, 97, 101
Stame, Stefania 116
Stan, I. T. 120
Stancu, Zaharia [79—84]
Stati, Sorin 37, 42, 45, 95, 101
Stănescu, Nichita 120
Stănescu, Speranța 101
Suciu, Coriolan 18
Suciu, E. 120
Suflețel-Moroianu, Rodica 119
Suppes, Patriek 86, 92
Sweet, Henry 8
Szabó Zoltán 123

Šabršula, Jan [117]
Șerban, Felicia 124
Șerban, Valentina 75—78, 124
Șerban, Vasile 61, 63, 65
Șoșa, Elisabeta 122
Ștefănescu, Adriana 123
Șuteu, Flora 7, 8, 14, 123

Tarski, A. 8

Tămâianu, Emma 36, 45, 85—92, 98, 120, 124
Teaha, T. 121
Teiuș, Sabina 115—117, 119, 122
Telmon, T. 126
Teodorescu, Maria [111]
Tesnière, L. 43, 45
Theban, Laurențiu 98, 99, 100, 101
Themudo Barata, Maria da Graça 103
Thomas, Fr. 40, 44
Tiktin, H. 76
Titzmann, Michael 95, 101
Todoran, Eugen 5, 7, 12, 13, 14
Todoran, Romulus 111, 119, 122, 124
Todorov, Tzvetan 68

Tohăneanu, G. 10, 14
Topîrceanu, G. 77
Tronea, Maria 122
Tuaillon, Gaston 125, 126
Turcu, Aurelia 123,

Țâra, V. 122
Țopan, Gr. 119
Udler, Rubin 126
Ulivi, Anca [111]
Usai, Giovanni 126

Vasconcelos, José Leite de 103
Vasiliu, E. 37, 38, 45, 96, 97, 101, 123
Vasiliu, G. 120
Vasiliu, Laura 64, 65
Vasmer, M. 107, 109
Vântu, Ileana 122
Veng, Jean 126
Vianu, Tudor 9, 14
Viehoff, Reinhold 101
Vinţeler, O. 120
Vitorino, Gabriela 104, 126
Vlad, Carmen 40, 45, 85, 92, 93—101, 120, 123
Vlăduţ, Dumitriu 123
Vodă-Căpuşan, Maria 123
Vulcan, Samuil 20
Vulpe, Magdalena 122

Wartburg, W. von 104
Weigand, G. 107
Wilde, Oscar 23
Willems, Martine 126
Winteler, J. 8
Wittgenstein, L. 96
Woolf, Virginia 28
Worcher, Max 8

Zaliu, Rodica 123
Zdrenghea, Mihai M. 23—34
Zdrenghea, Mircea 40, 45

INDICE DE CUVINTE

ROMÂNĂ

achiziționa (a ~) 69
aligni (a ~) 124
alina (a ~) 124
-an 109
-anie 109
anunța (a ~) 62, 63, 64
asculta (a ~) 62, 63, 64
asta 47, 48, 50, 53, 55
astfel 55
-aș 76
atribui (a ~) 69

baie 124
Bereni 109
Brătuleni 109
bucuros 54
bulgăr 124
bulgur 124

că 53
călan 124
chema (a ~) 62
chiar 48, 55
cîrlan 124
cu asta 50
cucui 120
cu ea 50, 55
cu el 50, 52, 55

dacă 58
de 56, 57
de aceea 55
de asta 50, 53, 54, 55, 56
de către 57
de ea 50, 51, 56
de ei 51
de el 50, 51, 55, 56
de ele 52
de faptul 58
de mine 51, 55
derea 120
despre asta 50, 55
despre el (ea) 50
de tine 51, 55
din 62
din asta 50, 53
din cauza asta 54, 55
din el (ea) 50
după asta 55
după el 52, 56
după ele 52
oftăniția 109

Dofteniția 109
Dunăre 119

-eală 109
-ean 109
-eanu 108
-enie 109
-eș 109
examina (a ~) 62

face (a ~) 62
fi (a ~) 38, 39

Gherla 119
ghin 124
ghina (a ~) 124
gîndi (a se ~) 61
groza 108
Grozea 108

haide 41
haidem 41
hat 76
haț 76—78
hațău 76
hăț 77, 78
*hăț 77, 78
hățaș 75—78, 124
hăți (a ~) 76—78
hățiș 75—78, 124
hățoagă 77
hețe 77
hoțiș 77

-i 47, 56
-ilă 109
inimă 10
Ion 120
-iță 109

îi 47, 49, 56
îl 47, 49
în 62
înhăța (a ~) 77
însuși (a-și ~) 69
într-adevăr 55
întreba (a ~) 62, 63
învăța (a~) 62, 63

-l 47
la 62
le 47, 49, 56

melegar 124
mînca (a ~) 11

Mogoșani 109
Mureș 119

ne- 109
necăjit 54
niște 49
numi (a ~) 62

o 47, 49, 53, 124
oligni (a ~) 124
-ută 109

pentru asta 54, 55, 56
pentru el (ea) 56
pricazmă 124
procura (a ~) 69

răz- 109
ruga (a ~) 62, 63

să 58
sfătui (a ~) 62
strungă 76
supărat 54

tilhar 124
trece (a ~) 63, 65
trist 54

unite 41
un 124
una 48, 55
unul 48, 55

zău- 109
zice (a ~) 62

ENGLEZĂ

bastard 23, 32
blimey 26
bloody 26
bugger 23, 32
cad 26
clapridden 32
clap-stricken 23
gee 26
Liar 32
matey 32
murderer 32
old bean 32
old fruit 32
pal 32
pox-ridden 23

primp 32
sot 32
villan 26
whore 32

FRANCEZĂ

avoir 51
avoir envie 53
avoir le droit 53
avoir le pouvoir 53
avoir le temps 53
avoir l'habitude 53
blâmer 54
cela 47
de 49, 50
de ce fait 55
de cela 52
de la 48
d'elle(s) 50
de lui 50, 52
des 48
d'eux 50
du 48
empêcher 54
en 47—56
en faire autant 52
faire 54
la 48
le 47, 48, 53
(le) faire 52
les 48
leur(s) 51
n'en ... pas moins 55
n'en ... que davantage 55
parler 54
remercier 54
sa 51
s'abstenir 53
s'apercevoir 54
se blâmer 54
se réjouir 54
se retenir 53
ses 51
se souvenir 53
se vanter 54
son 51
un 48

ALTE LIMBI

germ. *hetzen* 76
it. *grazie* 115—117
it. *prego* 115—117
lat. *anima* 10
lat. *inde* 47, 52, 54, 55
lat. **glubinare* 124
magh. *hecelni* 76
rus. *kokuj* 120
scr. *ulegnuti* 124
sl. *groza* 108

Reprezentativă în primul rînd pentru activitatea lingviștilor clujeni, revista „Cercetări de lingvistică" apare prin grija Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu" din Cluj-Napoca. Profilul revistei este larg deschis tuturor domeniilor lingvisticii, dar în special problemelor de lingvistică românească : istoria lingvisticii românești, istoria limbii române, dialectologie, onomastică, gramatică, fonetică-fonologie, lexicologie-lexicografie, filologie, lingvistică generală etc. Acestea sînt, de altfel, și rubricile obișnuite ale sumarelor revistei De asemenea, „Cercetări de lingvistică" are o secțiune cuprinzătoare dedicată recenziilor și prezentărilor de cărți, în care sînt semnalate și discutate numeroase apariții de lingvistică românească și străină. Sumarul numerelor este completat de cronici ale principalelor manifestări interne și internaționale din domeniul lingvistic, precum și de un indice anual (de materii, de autori și de cuvinte). Revista publică studii și cercetări în limbile română, franceză, italiană, engleză, germană etc.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabel și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei : 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
79717—București, Calea Victoriei, 125